

HEERLYKE HERINNERINGEN
Een journaal van
Johannes Gerardus Julianus van Ittersum
van een reis naar Zwitserland en Noord-Italië
1845

M.L. Hansen (ed.)

HEERLYKE HERINNERINGEN

**Een journaal van Johannes Gerardus Julianus van Ittersum
van een reis naar Zwitserland en Noord-Italië
1845**

© Uitgegeven door STRENG, Epe 2013

Alle rechten voorbehouden. Niets aan deze uitgave mag op enige manier verveelvoudigd of openbaar gemaakt worden, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Kaart	8
Het reisverslag	9
Reisplan	83
Index	86

Inleiding

Johannes Gerardus Julianus (Jan) baron van Ittersum werd op 15 juli 1810 te Kampen geboren. Hij was het zevende en laatste kind van Lodewijk Arend van Ittersum en Johanna Sippina Boldewina Adriana van der Merwede. Toen Jan twee jaar oud was overleed zijn vader. Zijn moeder heeft haar zes zonen – het enige dochtertje was als baby overleden – met veel liefde en zorg grootgebracht. Jan had met zijn moeder en met zijn broers ook op volwassen leeftijd een hechte band.

Van Ittersum behaalde in 1836 in Utrecht zijn bul in de rechten en hij was van 1841 tot 1855 substituut-griffier aan het gerechtshof te Utrecht. Zijn andere functies waren: kamerheer in buitengewone dienst, lid Provinciale Staten van Utrecht (1853) en lid gemeenteraad van Utrecht (1854). Hij overleed – ongehuwd – te Utrecht op 11 april 1855.

Jan van Ittersum had de Rijnstreek leren kennen toen hij te Neuwied op het jongens-internaat van de hennhutters verbleef. In 1835 bezocht hij met zijn moeder en een van zijn broers de kennissen in Neuwied en in 1838 en 1842 kwam hij daar weer. Ook op deze reis in 1845 reed hij Neuwied niet voorbij. Zwitserland en Italië waren nieuw terrein voor hem. De vele aspecten op reis, het vervoer, de hotels, het landschap, de cultuur, alles had zijn belangstelling.

Het reisverslag is geschreven op tot katernen gevouwen ongenummerde bladen, dubbelzijdig beschreven en per katern genummerd met Romeinse cijfers. Het geheel is in het ongerede geraakt maar de data in de linker marge en het verloop van het verslag bieden voldoende houvast de volgorde te bepalen.

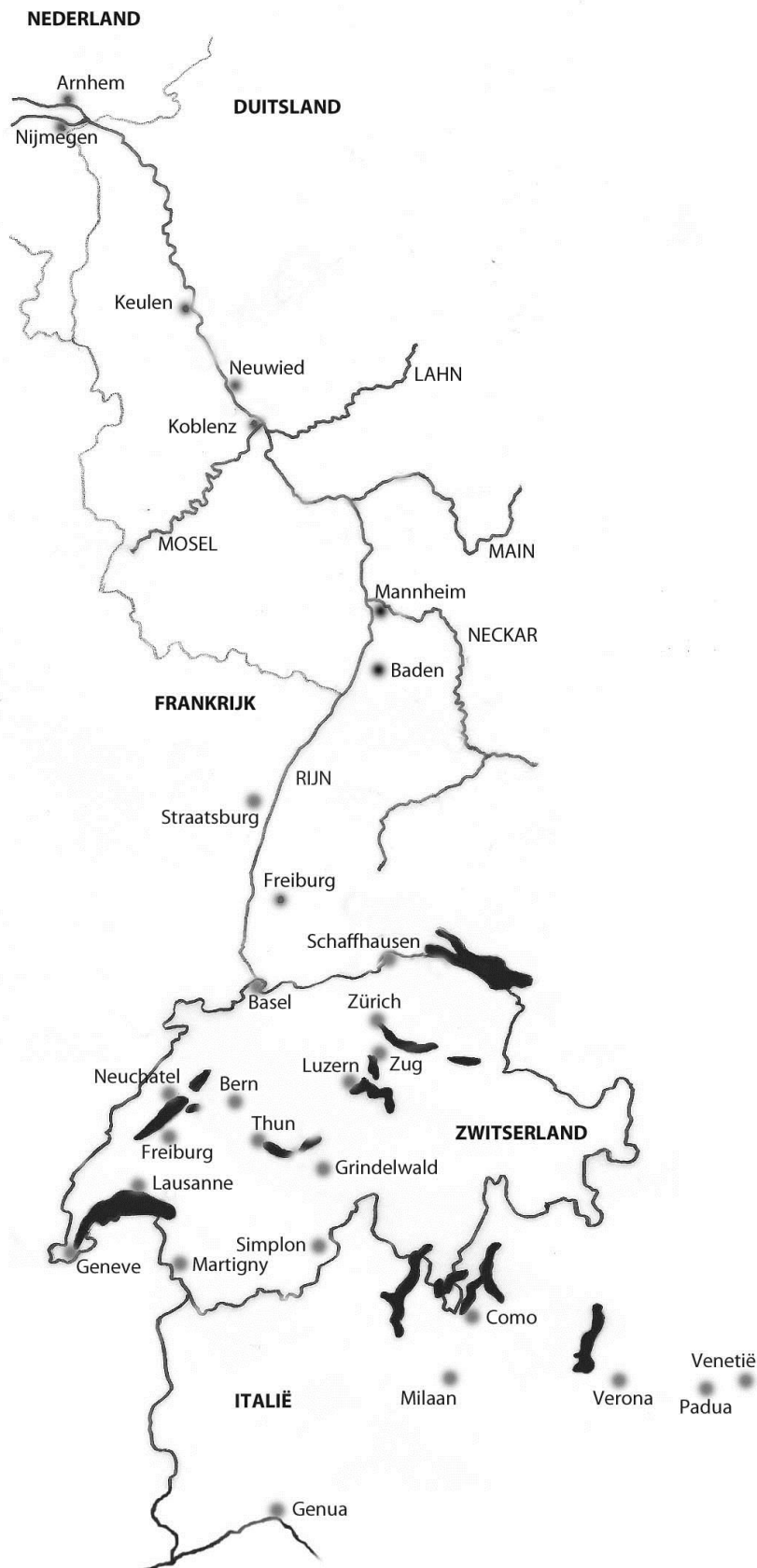
De gekochte platen waar in het verslag sprake van is, zijn niet getraceerd. Jan van Ittersum heeft op zijn reizen afbeeldingen verzameld van hotels die, voor zover ze in dit verslag van toepassing zijn, bij de desbetreffende tekst zijn geplaatst. Het was niet de enige keer dat Jan van Ittersum een reis naar Zwitserland en Italië ondernam. In een klein boekje beschrijft hij in telegramstijl de route en enkele bijzonderheden van een andere reis, hij begint zijn *Reis-plan* bij Mannheim, trekt door Zwitserland en Italië, en noteert als laatste de beren van Basel. Het verslag is niet voorzien van data maar het is ná 1842 geweest. DIT VERSLAG IS 1845 !!! een verslag van Jan ??

De afbeeldingen van de hotels, het reisjournaal en het reisplan bevinden zich in het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle, Familiearchief Van Ittersum, inventaris nummers 275, 276 en 1356.

Voor de transcriptie golden de volgende regels:

- De spelling, interpunctie etc. zijn zo veel mogelijk zonder wijzigingen overgenomen. Slechts daar waar het voor de leesbaarheid wenselijk was, zijn leestekens en hoofdletters aangepast.
- Bij twijfel is gekozen voor de moderne spelling.
- Duidelijke en hinderlijke verschrijvingen zijn verbeterd of in een voetnoot verklaard.
- Slordig geschreven tekst is voluit weergegeven.
- De door de editor toegevoegde paginanummering staat tussen [vierkante haken].
- De onderstrepingen zijn gecursiveerd en dubbele onderstrepingen zijn vet-gecursiveerd.
- Onleesbare teksten zijn vermeld als < -- > en slechtleesbare teksten staan eveneens tussen <punthaken>.
- Aanvullingen in de tekst staan tussen [rechte haken].
- De namen van personen zijn zoveel mogelijk in nationale en internationale biografieën opgespoord. Maar niet altijd bleek dat mogelijk, zodat daar toelichting ontbreekt.
- Voor de annotaties is gebruik gemaakt van algemene naslagwerken en reisgidsen die niet nader worden vermeld.

Kaart

Het reisjournaal

I

- 25 Juny Reisjournal van JGJvI. op eene reis door Zwitserland &c. met *Jk^r C Mollerus* in het jaar 1845.–
- 25 Juny Tegen half vyf ure had men ons aan de Stoomboot opgegeven, dat wy present moesten zyn.– doch de boot vroeger aangekomen zynde, stond reeds lang een ieder op ons te wachten toen ik met myn' compagnon & verder reisgezelschap op de losplaats aankwam.– Tot Ems toe, zouden wy Mevr[ouw] Mollerus met 2 dochters & 2 Juf[f]er[s] Braber begeleiden.– Ons gezelschap dus talryk zynde, en het Pavilloen geheel onder ons kunnende houden, legden wy den vervelenden tocht naar *Emmerik* nog al vry genoegelyk af.– Wy kwamen daar vroeg aan, daar met byzonder hoog water & voordeeligen vry hevige wind onze boot W[illem] II van de N[ederlands]e S[toomboot] M[aatschappij] zeer snel voer.–
De dames bleven in het pavilloen en wy Heeren begaven ons in het digtst bygelegen logement *Hotel de Hollande*, soupeerden vry goed, met eenige Heeren, waaronder de *HH[eren] v[an] de Kan & Bake*, die met eenige Duitsche Heeren confereerden over de prolongatie van den spoorweg & legden ons vroeg te bed.–
- 26 Juny om ½ 6 vertrokken wy weer, wy heeren onzen tabak aangegeven hebbende betaalden daarvoor eenen matigen tol & geen een koffer van ons allen wierd geopend.– Wy hadden weer de geheelen dag het Pavilloen alleen.– het weer was regenachtig doch verloren wy niet veel daaronder te moeten zitten, daar de boorden niets fraais opleveren.–
[2] Wy kwamen om ½ 11 uur te Keulen aan, waar wy *im Rheinberg* vry goed onderkwamen.–
- 27 Juny In den vroegen morgen deden M[ollerus] & ik nog eene wandeling naar den Dom, waar men nog steeds druk aan het werk is.¹ – Zelfs het Choor was nog niet af, maar het bevreesde zoo bont de kleuren & zoo overmatig veel verguldsel daarin is aangebragt.–
Om 9 uur vertrokken wy weer.– Het weer was nu gelukkig veel beter, zoodat wy de schoone vaart tot Neuwied toe met genoeg afleiden.–
Te Neuwied ½ 5 ure stapte ik af, na de dames een regt gelukkig verblyf te Ems te hebben toegewenscht, & M[ollerus] tegen den volgenden middag rendez-vous te Coblenz te hebben gegeven.–
Ik bezocht Neuwied weer met veel genoeg, vond Merian op de stoep staan, & werd hartelyk door hem verwelkomd
Na in het Gemeinlogis my te hebben verfrist, ging ik Wahl bezoeken, die ook zeer wel was, wy gingen vervolgens in den Slottuin² wandelen, die zeer goed in orde was.– daarna hoorde ik eene *liturgie* uit de Lydens geschiedenis & lag my vroeg te bed.–
- 28 Juny Om ruim 5 ure begaven *Merian, Wahl, Renatus, Richling* & ik ons naar Monrepos³, met eene caleche van Geezer & door hem zelven gereden.–
Het weêr was zeer fraai, de weg is veel verbeterd, & heeft steeds de schoonste uitzigten.– Boven vond ik het Slot zeer verfraaid & vergroot & men was nog steeds bezig aan het arbeiden.– Voor het midden pavilloen was eene kostbare yzeren ballustrade geplaatst. Wy wandelden nog naar den Holzstoss & verlustigden ons in het schoone gezicht op het Friedrichsthal.– Na wat gedejeuneerd te hebben, reden wy weer naar [3] beneden, & waren om 10 ure te huis.–

1 Aan de Dom van Keulen werd tot 1880 gebouwd.

2 De langs de Rijn gelegen slottuin van het slot van de prinsen van Wied.

3 Het lustslot Monrepos, 265 meter boven het niveau van de Rijn gelegen, eveneens van de prinsen van Wied.

Ik ging toen Mev[rouw] Calcar bezoeken die zeer wel & verheugd was my te bezien.— Verder bezocht ik Br[oeder] Klingelman, <zag> Br[oeder] Lachenal, & bezocht met Merian de beide instituten⁴.—

Vervolgens ging ik eten, pakte myn' koffer & vertrok om 3 ure met Wahl naar Coblenz. Wy reden den schoonen weg over Engers &c.; die wy, zoo als al de environs van Neuwied vele aangenamen herinneringen gaf.—

Te Coblenz kwam ik te gelyk met Mollerus in het fraaie Hôtel zum *Riesen* aan.— Wy kregen eene goede kamer & gingen daarna terstond naar *Stolzenfels*⁵, waarheen wy in een klein uur naar toe reden.— Met moeite werden wy nog toegelaten, aangezien het reeds over 6 uur was & men, na dien tyd niemand meer toelaat; het gelukte ons echter den Kastellain te bewegen, om ons nog toegang te verleen.— en dit was ons voorwaar niet onverschillig, daar de bezigtiging van dit slot onze hoogste bewondering gaande maakte.— Terwyl voor 7 Jaren nog weinig was afgebouwd, & men toen druk bezig was, is nu het geheel afgemaakt & alleen de kapel nog niet geheel klaar; de gezigten uit het slot zyn overheerlyk & de onderscheidene hallen, zalen, kleindere logeer vertrekken &c., ook de tuin, verder de oude meubelen, bocalen, wapen rustingen &c. &c. maken het zeer interessant, om dit kasteel te gaan zien. Ook de ryweg naar het Slot, die tevens dient tot voetpad voor het publiek, daar het na boven ryden verboden is (met wagens), is zeer merkwaardig. Zeer voldaan over ons uitstapje reden wy terug. [4] Tegen den avond bleef de regen, die ons gedurig, overdag, bezocht had, meer aanhouden, wy maakten nog eenige commissie's & gingen toen na zeer goed gesoupeerd te hebben vroegtijdig naar bed.—

29 Juny Wy stonden vroeg op, daar men ons gezegd had, dat de Stoomboot (der Nederl[andse] Maatsch[appij]) waarop wy ingevolge onze personaal kaart weer plaats moesten nemen om 7 uur reeds konde aankomen.—

Wy maakten dus ons tegen dien tyd gereed, maar moesten tot ons groot verdriet op die boot wachten tot ½ 3 ure S'middags.— Wy verveelden ons gruwelyk, daar de gedachte aan zoo veel onnut tydverlies ons zoo onaangenaam was, dat zelfs de onophoudelyk aankomende & vertrekkende booten ons niet konden bezig houden.—

Eindelyk te ½ 3 ure werd ons de aankomst van de boot aangekondigd, wy spoeden ons op de zelve, & nu werd het ruim 3 ure eer wy vertrokken.— De machiene eenigzins van streek zynde, zoo was dit de oorzaak der late aankomst.— het was ons in tusschen eene les om nimmer weer eene personal kaart te nemen, daar wy anders met 2 of 3 booten in den vroegen morgen hadden kunnen vertrekken.—

Wy waren byna geheel alleen op de boot, & hadden een' zeer vriendelyk kapitein & Conducteur.— de schoone passage tot *Caub* toe konden wy nog bewonderen, doch toen werd het te donker & ook al weer zeer koud.— Zoodat wy ons naar beneden begav[en], daar wy goed soupeerden & ons daarna in het pavilloen op twee zeer goede bedden nederlegden, & waar wy zeer goed den nacht doorbragten.—

30 " Om 11 uur kwamen wy te Mannheim aan — & gingen dadelyk naar het Pfälzer Hof.— Na ons wat [5] verfrist te hebben gingen wy naar de fam[ilie] v[an] d[er] Wyck die ons zeer hartelyk ontving, & allen zeer welvarende waren.— Wy gingen om 1 uur in ons logement eten & toen tegen 3 uur per rytuig de freules v[an] d[er] W[ijk] afhalen.—

Wy reden eene fraaie toer door de Muhlau⁶, den Slottuin & naar eene zeer fraaie yzeren hangende brug over de Neckar, die nog niet af is.— Wy kochten vervolgens 2 Basrelief kaarten van Zwitserland, gingen thee drinken by de fam[ilie] v[an] d[er] W[ijk] & daarna eene fraaie wandeling door de Slottuin doen.— Tegen 9 uur namen wy afscheid & gingen naar ons logement een & ander inpakken.—

4 Een jongens- en een meisjesinternaat van de Hernhutters.

5 Kasteel Stolzenfels werd tussen 1836 en 1842 gebouwd.

6 Muhlau, een voor publiek toegankelijk park.

1 July.

Om $\frac{1}{4}$ voor 7 uur reden wy per spoorwagen af naar Offenburg.— Wy namen plaats in de diligence.— (1^e Kl[asse]) dezelve is ruim, met een tafel voorzien, maar de wagens zyn by ons veel gemakkelijker, netter, in & uitwendig & ook is de beweging zachter.—

Wy legden 30 uur⁷ af & kwamen om 12 uur te Offenburg. Wy reden dus vry snel.— onafzienbare vlakten & hooiland passeerden wy & links altyd het Schwarzwald in het verschiet.— honderde van menschen waren bezig op het land met hooyen, met een allerheerlykst weer.— de Stations gebouwen vooral dat te Carlsruhe (nog niet af) zien er zeer prachtig uit, de wachterhuisjes ieder met een tuintje voorzien, en in Zwitsersche trant, van rooden zandsteen met gecouleurde daken, geven een allerliefst effect.— Van de steden Bruchsal, Rastadt (waar druk aan de fortificatie gewerkt wordt) & Carlsruhe ziet men weinig.— men verliest echter aan den weg niet veel, dat men dezelve doorstoomt. Te Offenburg aten wy snel & slecht & namen toen plaats op de diligence naar Freiburg op de Imperial.— het [6] weer was heerlyk.— wy hadden ons geveleid door het Kinzinger Thal te zullen ryden, doch bedrogen ons hier in.— Wy passeerden Friesenheim, Dinglingen, <Greibenheim>, Kenzingen, Emendingen, Waldkirch & Zahringen.— De weg was niet extra fraai, men had echter regts gezigt op de Vogezen & links altyd nog op het Schwartzwald.— Wy zagen verder druk werken aan den spoorweg van Offenburg op Freiburg.— & voorts weder overal druk werken op het land, met den hooibouw, dat in eene groote mate het landschap verlevendigde. wel honderde zwaar geladen hooiwagens kwamen ons tegen. Wy kwamen om 8 uur in Freiburg & gingen in het Zaehringener Hof.— wy maakten hier een accoord met een voerman tot naar Lucern. 4 d[agen] heen 2 d[agen] retour voor Zeven Napoleons.— niet zeer goedkoop, maar wy wilden den man niet te veel bekniibelen.— f 1 daags drinkgeld.— Wy hadden onder weg opgemerkt, dat de kersen & notenboomen veel door den winter geleden hadden.—

2 July

In den vroegen morgen bezochten wy de schoone Cathedrale⁸ & hoorden een gedeelte van eene mis zeer goed zingen door een aantal kinderen.—

daarna vertrokken wy om 8 uur, wy kwamen langs den ons bekenden zeer fraaien weg spoedig in het *Himmelreich* & daarna in het Hollenthal, & waren weer opgetogen van deze twee onvergelyklyk schoone dalen.— daarby was het weer onvergelyklyk schoon, een zeer heldere hemel, wel warm, maar toch een frische lucht.—

In het Posthuis *Zum Stern* hielden wy, hoewel het nog vroeg was middag, & gingen daarna met 2 paarden voorspan weer op reis.— Wy vervolgden nog gedeeltelyk een' ons bekenden weg, die

7 30 uur [sic].

8 De kathedraal van Freiburg is gebouwd in de Duits-gotische stijl tussen 1250 en 1513.

echter later (by eene afweg naar Donaueschingen) ons [7] geheel nieuw werd.– nog eenmaal kregen wy één paard voorspan (vlak by de Titi See).– Dit meer maakte een' onbeschryflyken indruk op ons, daar het ons voorkwam, door hetzelfde een voorsmaak van de Zwitsersche lacs⁹ te krygen, Over het geheel is deze weg overheerlyk schoon, altyd afwisselende dan sterk klimmende, dan sterk dalende.– daarby wederom overal in de dalen, doorstroomt van sterk vloeyende & veel geruisch makende beekjes, zag men honderde menschen bezig met hooyen.– het weer was onvergelyklyk schoon, de hemel byna zonder wolken, & by de groote hitte eene aangename koelte.– Nu in een dorp gevoerd moest worden, gingen wy vooruit een vry steilen berg op, & bewonderden in de bosschen de heerlyke dennen & andere boomen.– Op de hoogte gekomen zynde, werden wy bevestigd, in ons vermoeden, 't geen wy hadden opgevat, toen wy van uit *de Stern* op de hoogte waren gekomen, dat wy toen in de verte de Alpen zagen.– Want toen wy op dat punt kwam[en], zagen wy een geheele rei van hemelhooge sneeuwbergen voor ons liggen, door een' heerlyken middag' of reeds avondzon verlicht.–

Een oude man, die ons zeide 78 Jaren oud te zyn, & werkende van S'morgens 5 - tot 6 ure S'avonds met steenen te <breken> voor den weg, voor 8 stuivers daags, was de eerste man, die ons, hoewel oppervlakkig eene uitlegging der alpen gaf.– hy scheen <'n> braaf man te wezen & sprak met veel gevoel, over de dankbaarheid, die hy aan God verschuldigd was, van op zyne Jaren nog zoo gezond te zyn.–

[8] Wy gaven den man eene kleinigheid & toen zoende hy ons uit dankbaarheid tot 2 malen toe de hand.– hy had dikwerf van Holland hooren spreken & wist er vele landslieden [die] altyd naar Holland toe gingen.–

In Linzkirch eene vry welvarende plaats, kocht ik in eene stroohoeden fabriek voor f 4,40 een zeer fynen stroohoed, die my goed te pas kwam by den sterken zonnenschyn.– Wy zagen nu meer & meer afdalende de Alpen als het ware in hoogte rijzen.– deselven waren echter altyd in nevelen gehuld, & de oude man verhaalde ons, dat dit een goed teeken was, want dat by helder gezigt op de Alpen, dit als een voortteeken werd beschouwd, dat het spoedig zoude gaan regenen. hy voorspelde ons nu goed weer, dat ons eenen zeer aangename tyding was.– hy berekende den afstand dier sneeuw toppen op 40 uren (?)¹⁰ Totdat wy den vry steilen berg by *Stuhlingen* afreden, zagen wy gedurig die met sneeuw bedekte toppen & konden er onze oogen byna niet af houden.– De ligging van Stuhlingen geheel in de diepte. Doorstroomd als weder van beekjes, & omgeven van bergen, over welke allen goede chausseen naar de stad liepen, is zeer fraai.– Wy reden door de poort van het kasteel []¹¹ & gingen toen duidelyk den steilen weg af.– wy overnachten in de Post.– (14 uur)

3 July om 6 uur begaven wy ons op weg.– het weer was overheerlyk schoon. geen wolkje aan den
Maria hemel, de bergweg op & af, de chausseen uitmuntend.– Aan de Zwitsersche grenzen zyn wy
Heim- niets gewaar geworden van de douanen. Op de hoogtens zagen wy gedurig de Alpen.–

suchung¹² Eindelyk kwamen wy aan het Nieuwe Logement, vlak tegen over den Rynval¹³.– het is er aller
prachtigst [9] gebouw.– wy gingen dadelyk op het balkon en hadden toen een overheerlyk, ja
onbeschryflyk schoon gezigt op den geheelen Rynstroom.– Wy betreuden het zeer hier niet den
vorigen avond te zyn aangekomen.– de vrouwen dragen hier allen groote gele mans hoeden &
werken braaf op het veld & aan de chausseën mede.– heerlyk effect maakten die nieuw
gehooide landen, vooral op de onafgebrokene glooyingen.–

Wy gingen dadelyk naar beneden, namen eenen kamer, die ons verbeterd van inrigting by
vroeger voorkwam & voeren over.– wy zagen toen den val van uit de diepte, & waren spoedig

9 lacs. Lac (Frans): meer.

10 Blijkbaar betwijfelde Van Ittersum deze berekening.

11 Opgelaten ruimte. De naam van het kasteel - Hohenlupfen - is niet ingevuld.

12 Maria Heimsuchung: annuntiatie.

13 De Rynval: de watervallen bij Schaffhausen.

over, daarna gingen wy naar boven, het slot¹⁴, thans eigendom van den heer Bleuler is zeer verfraaid & byna nieuw opgebouwd, & zeer de moeite van het beklimmen waard, wy zagen ook nog eene nieuwe camera obscura¹⁵.— gingen vervolgens naar beneden, plaatsten ons, doch slechts een oogenblik in het uiterste hoekje van het balkon, met regenmantels voorzien, maar moesten toch spoedig wyken, daar wy herhaaldelyk door de golven overstroomd werden. & braaf nat werden.— wy voeren nu naar de overzyde, & kwamen warm & wel op ons hoog Logement aan.— Ik zag daar met het bloote oog, maar vooral met myn verrekyker de geheele rei der Berner alpen, de Jungfrau &c. in overheerlyke pracht voor my liggen.— men verhaalde ons het niet dikwerf zoo helder was.—

Wy reden nu op Zurich af langs overheerlyke streken, berg op & af.— Eglisau verbaasde ons door derzelver heerlyke ligging in de diepte [10] liggende aan den Ryn, die hier ook die fraaie groene kleur heeft.— wy passeerden hier de eerste overdekte brug.— de wynbergen, die wy passeerden waren in volle bloei & gaven eene heerlyke lucht van zich.— Van daar gingen wy naar Bulach, & spysden daar vry goed.—

Na twee uren daar te zyn verbleven, gingen wy, naar den zin van onzen koetsier nog te vroeg, daar het smoor warm was weer op reis.— Altyd reden wy nu op de sneeuwbergen af, zonder ze echter, althans oogenschynlyk iets te naderen.— Eindelyk zagen wy Zurich in de diepte liggen.— & daalden daarop in die stad af, die althans van deze zyde oud is, doch waarin men al dadelyk veel levendigheid door fabrieken &c. ziet; — Van het meer wordt men nog niets gewaar, alleen zagen wy de *Liniath* stroomen.— In het *Hôtel du Lac* gekomen zynde, En boven op onze kamers uit een raam gezien hebbende, zagen aldaar het geheele lac over & verder de Alpen.— dit gezigt is onbeschryfelyk schoon.— wy konden er ons niet van verzadigen.— ook hier verhaalde men ons, dat het *ongewoon* helder was & men zelden zoo goed de Alpen kon zien.— Een aantal schuitjes voeren af & aan, & dit alles gevoegd by de groote hitte, deed ons besluiten 1 dag hier te blyven, daar wy anders den volgenden morgen om 5 uur reeds hadden moeten vertrekken.—

Na ons verfrist & een kop thee gedronken te hebben, gingen wy in een schuitje op het meer varen, & hoorden eene lieve muzyk in eene tuin, waar wy een oogenblik vertoefden.— onder eenen [11] hemelschen avond, roeiden wy naar ons Logement terug, de starren fonkelden als diamanten & in de verte bespeurde men ook nog de sneeuwbergen.—

Wy begaven ons, na eerst gesoupeerd te hebben, naar bed.—

14 Slot Laufen.

15 Camera obscura: een kastje waarin het licht slechts door één opening naar binnen valt en daardoor een beeld van zich buiten het kastje bevindende voorwerpen te zien is.

Het speet ons zeer, hier geene gemaakte stof jassen te hebben kunnen koopen, daar men ons dit vroeger had opgegeven & wy by de wezenlyk excessievelyk groote hitte niet luchtig genoeg gekleed waren

Wy hadden heden 13 uren afgelegd.–

te Zurich hebben wy ook nog gezien de bibliotheek, Basrelief van Zwitserland, & eenige oude boeken & handschriften.–

4 July

Het meer was even fraai, in den vroegen morgen vergastte ik my alweer met uit myn venster op de Alpen, & op de vele schuitjes in het meer te zien. Daar wy nu onze koffers eenige dagen moesten missen, zoo paken wy onze valiezen & zonden onze koffers naar Ragaz.– daarna deden wy nog eene schoone toer naar een tuin aan de zee, & lieten ons nu in een ligt bootje over roeyen.–

Aan de table d'hôte raakten wy in gesprek met een' Eng[else] geestelyke & 2 dames, & sloegen maar braaf met ons Eng[els] door, 't geen die familie zeer behaagde. Nadat wy het accoord met onzen koetsier geprolongeed hadden, reisden wy te 3 ure af.– de weg die wy nu namen was overheerlyk.– Eerst een eind wegs langs het meer, & daarna sterk & lang klimmende over den *Albis*.– deze berg is ruim 3000 voet hoog, & wordt thans langs eenen (gedeeltelyk) geheel nieuwen weg gepasseerd, de gezichten die men gedurig op het Züricher Meer, de stad, op [12] Alpen &c heeft, is waarlyk niet te beschryven.– de weg loopt geheel en zigzac.– daarby komen gedurig kleine cascades uit de bergen nederstorten, de landen zyn alle vruchtbaar, maar zeer afwisselend, dan kooft men door de schoonste bosschen, met toren hooge mast¹⁶ & beuken boomen dan weer langs wyngaarden, weiden & bebouwde gronden.–

Boven op de *Albis* hadden wy een oogenblik rust, t geen onze paarden goed te pas kwam, ofschoon het dan ook door een opstekende wind & zich in de verte vertoonend onweder, wat afgekoeld was.– ook het gezigt der wolken aan de eene & der sneeuwbergen aan de andere zyde, gaf een fraai effect.–

Wy hadden dezen middag een Zwitsersch boerrinnetje op den bok zitten, die gevraagd had om mede te mogen ryden, & die door hare kleeding & plaatsing op de bok, van het rytuig van 2 heeren, ieder's verwondering gaande maakte! –

Wy daalden nu den *Albis* af, ook langs een onvergelyklyk schoonen weg, & kwamen te ruim 8 ure te Zug aan.– Onder het afdalen hadden wy ook weer heerlyke gezichten op Zug & het meer & op eenige omliggende hooge bergen, waaronder wy ons reeds onzen *Rigi* (en zoo als nader bleek) goed hadden uitgekozen.–

Wy maakten s'avonds nog eene toer op het meer, ofschoon het van 3 kanten sterk lichtte.– de schippers zagen echter volstrekt geen gevaar & dan wilden wy wel eens op het [13] water zyn.– Wy vonden dan ook dit gezigt, naar mate het donkerder werd, vooral zeer fraai.– De *Rigi* was in wolken gehuld, & wy verheugden ons, daar niet tegenwoordig te zyn. daar men de zon volstrekt niet had kunnen zien ondergaan.–

Een weinig ongerust legden wy ons te bed, uit vrees voor verandering van weêr.–

5 July

Om 6 uur werden wy gewekt, & verheugd door het bespeuren dat het weer zeer fraai was.– Wy kochten in het Logement 2 Alpenstokken.– namen eenen guide aan voor de *Rigi* & vertrokken per rytuig naar Art; hier kregen wy ieder een paard, met guide voor elk paard.–

De weg naar boven is niet naar zyne waarde te beschryven, althans overtrof ver onze verwachting.– de weg is op sommige plaatsen zeer steil & men moet de sterkte & slimheid der paarden bewonderen.– het myne ging b.v. (op eene groene weide klimmende) altyd en zig-zac uit zyn eigen.– liep altyd alleen meestal langs de steiltens, doch deed geen enkele misstap.– Ik zat dan ook zeer op myn gemak een pyp te rooken.– Boven gekomen zynde, nadat wy op meerdere plaats[en], onderanderen ook by een Franciscaner klooster gepleisterd hadden, vonden

16 mastboomen. Mastboom: pijnboom.

wy tot onze groote teleurstelling niets dan een zee van nevel.— later helderde die zich op.— by onze komst waren wy geheel alleen, Wy dineerden zeer goed & smakelyk.— In de namiddag kwamen nog al vreemden.— het gewone [14] praatje was steeds, “zal de zon goed ondergaan”, de lucht betrok meer & meer, voor de vergezichten was het niet best.— Eindelyk echter klaarde het zich wat op & kreeg men toen ook zeker het heerlykste panorama, voor zich, de meeren - dalen, & rivieren, achter zich de Alpen, hoewel 20 à 30 uren ver.—

Eindelyk ging de zon vry goed onder, terwyl het op dat punt byna alleen helder aan den hemel was & voor 't overige overal even zwart & donker.— Een oogenblik kwamen de witte bergen, onder een heerlyk licht blaauwe kleur te voorschyn.— Plotseling ging de zon weg, & nu zag men in eens niets dan zwarte wolken, hoog & laag in de lucht zweven, zich formeren, op de bergen hangen & boven de meeren zweven.— het was een heerlyk wild gezigt, terwyl men tevens zag weerlichten & hoorde donderen.— Plotseling werden de nevels als weggeblazen op een oogenblik & zag men weer zeer helder naar het westen terwyl eene licht roode kleur nu over de dalen zweefde, doch spoedig verzonk alles weer in het niet, & het was toen als of men den chaos voor zich zag.— het was heerlyk maar vreesselyk schoon.— & men verzekerde ons, dat wy ons gelukkig mogten rekenen om zoo iets te hebben gezien.— wy legden ons te tien ure te bed.— (de afstorting van den <Piosberg>)

- 6 July. om 3 ure werden wy gewekt door het blazen op den hoorn van het Kuhzeigen.¹⁷ wy spoedden ons met de overigen naar buiten & vonden [15] het Oosten vry helder, na langzamerhand de morgen roodte op eene heerlyke wyze te hebben zien opkomen kwam eindelyk de zon te voorschyn, de eerste verlichting was heerlyk schoon & het geheel in een veel vriendelyker toon dan de zon's ondergang.—
- 28° Reau Om 6 uur vertrokken wy gewapend & met onzen guide naar *Weggis*.— wy daalden 3 ure & dat
mur.¹⁸ wel onder een byzonder warm weder, & fellen zonneschyn, de weg was byzonder fraai, maar
sneeuw uiterst vermoeid kwamen [wij] te Steggio aan.— Gelukkig hadden wy nog eene verschoning in
<in eene> onzen mantelzak, daar ons linnen & ander goed letterlyk droop van het zweten.— & vervolgens
rots plaatsten wy ons op een aardig bootje & voeren het schoone meer over naar Lucern, waar wy im *Schwane* zeer goed logement vonden, & een heerlyke kamer op het meer uitzien kregen. Ook hier waren weinig menschen in het logement.— het onophoudelyk luiden der klokken duidde ons

17 Om een spectaculaire zonsopgang te zien werden de hotelgasten gewekt waarop een ieder - al of niet in nachtkleding - zich naar buiten spoedde en na afloop weer naar bed ging.

18 René Antoine Ferchault de Réaumur (1683-1757). Frans wetenschapper, hij ontwikkelde de naar hem genoemde schaal voor temperatuurmeting.

aan wy tot het verblyf der Jesuiten waren genaderd.—¹⁹

Wy aten te 1 uur, doch de overgrootte hitte & onze afgelegde afklimming van de Rigi, gaf ons geen honger, zoo als trouwens bykans niemand at.— Ook deze tafel was slecht bezet, & men klaagde hier even als overal over de weinige vreemden.— Wy gingen later wandelen door & over de lange bedekte zeer leelyke bruggen, bezagen het stadhuis, & den zaal waar *Steiger*²⁰ & zoo vele anderen ter dood veroordeeld was, de Jesuiten kerk, sedert kort door de Jesuiten in gebruik genomen & eene andere kerk met een fraai doch zonderling kerkhof²¹.— De Zondag [16] gaf veel levendigheid in het anders stille & ons weinig bevallende stadje Lucern.— Eenige aardige vrouwen costumes werden door ons opgemerkt.— Een paar monniken in hunne ellendige kleeding, barrevoets & blootshoofd & de eerbiedige groetenis van allen op straat ontvangende, zonder daar veel notitie van te nemen, deed ons op eene onaangename wyze herinneren, dat wy in de Jesuiten stad waren.—

Wy wandelden later naar het schoone monument voor de Zwitsers in 1791 vermoord in de Tuilerien. hetzelfde beviel ons zeer, alleen stond ons de plaats minder aan.— De leeuw is overigens zeer imposant.—²²

Vervolgens namen wy een schuitje, voeren onder het heerlykste weder, & het fraaiste gezigt op de Alpen naar eene badinrigting, namen een verfrischend bad, in de zee, in een afgesloten kamertje & gingen vervolgens in de tuin van een herberg Tivoli genaamd thee drinken. hier zaten wy overheerlyk, met het gezigt op de Alpen & het schoone meer. — het was er zeer vol & ik raakte zeer aardig aan het praatzen met den kastelein, die my onbewimpeld verklaarde, dat hy & alle zyne pratiques²³ volslagen Jesuiten vyanden waren. hy verhaalde my veel treurigs van die zaak & hoe alle familien thans verdeeld waren; en voegde er even als zoo vele anderen by, nu ishet wel maar tegen den winter dan zal het wel weer aan den gang gaan!!

[17]

II

Wy legden ons vroeg te bed, daar de Rigi ons nog steeds in de beenen zat !!

7 July

Om vyf ure vertrokken wy met de stoomboot, de morgen was alweer overheerlyk schoon, geen wolkje aan de lucht. Het schoone meer leert men eerst dan kennen, wanneer men het zoo in zyne lengte doorstoomt. het is overheerlyk, & de historische punten van *de Wilh[elm] Tell's Kapelle*²⁴ & *de Rutli*²⁵, geven by het heerlyke der natuur aan het geheel een zeer merkwaardig karakter.—

Het meer is wilder & woester, vooral door de sterke & hooge rotsen, dan het Züricher Meer, ook veel minder bebouwd.— te 8 ure kwamen wy te <Flueli> aan, & vonden daar ons rytuig waar wy

19 Luzern werd het middelpunt van de tegenreformatie, de pauselijke nuntius zetelde in de stad en de jezuïeten kregen er weer veel invloed.

20 Steiger was een geloofsgenoot van Jan Huss en werd eveneens ter dood veroordeeld.

21 De hofkerk St.-Leodegar en Mauritius heeft voor de ingang een hof waarin rondom een bogengang waar zich grafmonumenten van adellijke families uit Luzern bevinden.

22 Een stervende leeuw is uit één rots gehouwen, het monument gedenkt de soldaten van de Zwitserse garde die vielen tijdens een aanval op de Tuilerieën te Parijs in 1792.

23 pratiques. Pratique (Frans): klant, klandizie. Pratiquer: zijn godsdienstplichten vervullen.

24 De Tellskapel aan de oever van het Urnermeer werd gebouwd op de plek waar de nationale Zwitserse held Wilhelm Tell de boot van de Oostenrijkse landvoogd Gessler in het meer geduwd zou hebben.

25 In de Rütliweiide, gelegen op de helling van de Seelisberg, staat een hoge smalle rots die aan Friedrich von Schiller (1759-1805), de dichter van *Wilhelm Tell* gewijd is.

dadelyk in stapten & nu over Altorf reden, waar wy één paard voorspan namen.– Van hier uit bleven wy klimmen tot Hospital.–

Deze weg te beschryven zoude ver myne krachten te boven gaan, daar ik nooit wilder, grootscher, natuur heb gezien op zoo uitgebreide schaal, men ziet dikwerf den weg 3 maal boven elkander en zigzac loopen, daar de <opklim> zeer steil op vele plaatsen is.–

De *Reuss* vult den grond van het dal, & wordt gevoed door honderde beekjes die van weerskanten, dikwerf van loodregte & hemelhooge rotzen afstroomen.– onderscheidene bruggen passeert men waarvan vele in grootschen steil zyn. Intusschen wordt de natuur hoe langer zoo wilder, de rotzen hooger, steiler, onvruchtba[a]r[d]e[r].–

By den Pfaffen sprung ziet men reeds de *Reuss* in eene afgrysselyke diepte stroomen, doch by den [18] beroemden *Duivelsbrug*, gaat de woestheid van den stroom, de kunde & de moed van den mensch om zulk eene brug te maken alle denkbeeld te boven. De *Reuss* is altyd door geheel & al, steeds zyne weg moetende zoeken over honderde cascades & langs duizende vervaarlyke rotssteenen die hem gedurig in den weg staan.– terwyl duizende steenen, als huizen groot, als het ware van weer[s]kanten gereed staan om by de eerste drukking naar beneden te rollen.– & onder al die verwoesting op den afhang der bergen, ziet men gedurig weer de heerlijkste groene weide plaatsen, die door de bewoners met zorg, door zoogenaamde muuren worden beschermd & als kostbare hooi plaatsen beschouwd & geschat.–

By de duivelsbrug houdt alle kultuur op, & men kan in de diepte ziende, dikwerf niet goed ademhalen door de persing der lucht & de stofwolken.– de rotsen zyn geheel kaal, & loodregt, & sommige plekken met sneeuw bedekt.–

Vervolgens komt men door het *Urner loch* een soort van Tunnel door de rots gemaakt, & daaruit komende ziet men op een maal eenen schoone lagchende groene vlakte, met twee plaatsjes in het verschiët Andermatt & Hospital.– dit maakt een verassend gezigt, daar men in de laatsten oogenblikken niet dan verwoesting & onvruchtbaarheid gezien heeft.–

Wy kwamen in dit kleine plaatsje om 4 uur aan, aten vry goed te middag, & maakten toen na geconsul[t]eerd te hebben met onzen gids <Larsth> afspraak, om van hier uit nog eene toer te maken [19] van vier dagen te paard.– Wy konden de verzoeking niet weêrstaan, van dit uitstapje te maken, daar wy dagelyks het schoonste weder van de wereld hadden.–

Wy rekenden hier met onzen koetsier af, die wy veel te duur moesten betalen, aangezien het ons nu van achteren bleek, dat wy geen goed arrangement met het nemen van voorwagen gemaakt hadden, zoodat wy ons nu ook voornamen, om hieromtrent later voorzigtiger te zyn.

Wy bevonden ons dus nu op den 5^e Gothard, 6420 voeten hoog boven de oppervlakte der zee.–

Wy maakten S'avonds nog eene wandeling met onzen jongen kastelein, die ons zeer beviel, & die even als zoo vele anderen my voorkwam, een vriend van <Palitiveren²⁶> te zyn.— Het werd gaande weg wat koelder, maar over het algemeen had men ook hier in deze dagen, eene, voor die hooge streken, ongehoorde warmte.—

17 uren
afgelegd Wy arrangeerden onzen uitstap te paard in het gebergte voor 4 à 5 U[ur] & legden ons vroeg te bed. —

8 July. Om ½ 4 ure stonden wy op & om ruim 4 ure reden wy op twee goede paarden, begeleid door eenen guide & door eenen knecht voort.— het weer was weer overheerlyk. Eerst was het koud, maar spoedig bracht de Zuide wind hier Fhohn (?)²⁷ genaamd, & die een goed voorteken van vast weer is, & die ons gisteren reeds gefrappeerd had, ons weder warmte aan. Zoodat ook heden op het hoogste der bergen de gids het warmer dan immer vond.—

Wy reden eenige uren lang langs het Reussdal, altyd klimmende, somtyds langs vervaarlyke afgronden, & overwegen of liever plaatsens, welke niemand [20] althans ons niet zouden hebben toegeschenen voor eene passage voor mensch noch dier vatbaar te zyn.— De slimheid, bedaardheid voorzigtigheid & vastheid van stap van onze paarden, deed ons gedurig verbaasd zyn, & gaf ons wezenlyk courage, zoodat wy zelfs op de smalste paadjes & langs de moeyelykste wegen, gerust in de dieptens zagen waar de Reuss woest doorstroomde.— de paarden zoeken geheel alleen hunnen weg, & weten die verwonderlyk op te zoeken. hoewel de natuur hoe langer zoo wilder wordt, zoo ziet men gedurig nog weiden, & daarop allerlei soort van heerlyke bloemen, campanula's, vergeetmyniet, penseés &c &c. Eindelyk begint men den sneeuw te naderen & tegelyk laat de Alpenroos zich zien die op de hoogste punt het beste schynt te groeyen evenals by ons de braambessen. Alles is in vollen bloei. Eindelyk naderen wy den sneeuw & moeten nu geheel <snell> der door trekken, de sneeuw is echter nog zoo hard dat de paarden er weinig doorzakken.— Op den Furka gekomen hielden wy stil & aten & dronken wat, van proviand, die wy mede genomen hadden.

Nu gingen wy te voet aan het dalen, een geheele streek, daarna klommen wy weer. Nu & dan waren wy over smalle vonders, over den Reuss gereden, of ook wel door dezelve.

Eindelyk begint zich de Rhone Gletscher te vertoonen. Wy hadden nu & dan afdalende met de paarden vervaarlyke steiltens afteleggen, zoodat ik moeite had, my op het paard te houden, dat eenmaal zelfs een weg op de sneeuw met my afzakte. De Rhone Gletscher, de eerste die wy zagen beviel ons zeer, de kleur is overheerlyk ligt blaauw [21] Wy passeerden hier eene geheele streek, waar de lente eerst begon & de heesters eerst begonnen uittelloopen, aangezien de sneeuw eerst kort die streken verlaten had.—

Wy daalden nu vry steil & kwamen aan een klein logement, waar wy wat gebruikten & waar onophoudelyk reizigers passeerden. Wy hadden hier een heerlyk gezigt op den Gletscher die tevens de oorsprong van de Rhone is. de Reuss hadden wy by de Furka verlaten.—

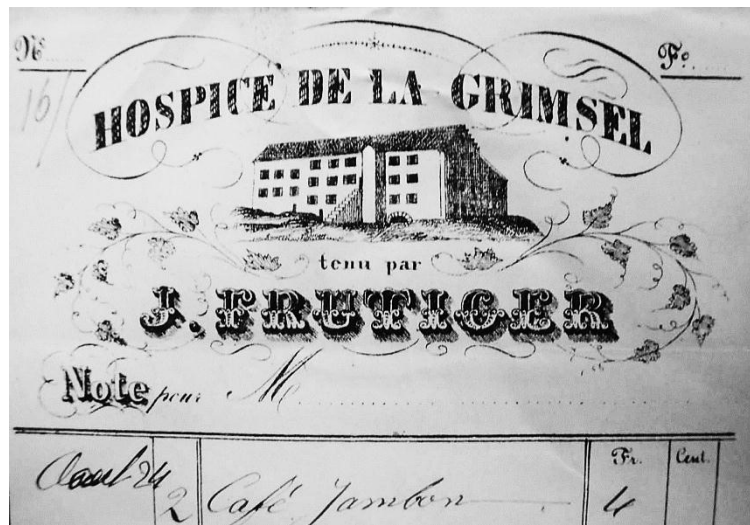
Nadat onze paarden waren uitgerust gingen wy weer op weg.— wy bestegen nu den hoogen (1000 voet boven het logement) berg Maienwand.— de weg was verbazend steil & geheel ongebaand, zoodat de paarden veel moeite hadden, om ons boven te brengen, te meer daar het zeer warm was geworden.— de weg was geheel ongebaand & bezaaid met groote steenen. wy hadden gedurig nog een treffend gezigt op den Rhone Gletscher.— Onze weg liep ook weer langs vervaarlyke precipices²⁸.— boven gekomen zynde stapten wy af, & wandelden toen langs een smal voetpad & langs diepe afgronden naar beneden, nu & dan over onafzienbare sneeuwvelden waarin men dikwerf tot den enkel toe & ik zelfs eens tot over de knie inzakte. Vervolgens passeerden wy deze *dooden zee*, die zich nu wat begon te ontdooyen.— heerlyk gezigt op

26 Palitiveren. Mogelijk wordt bedoeld palaveren: babbelen.

27 Fhohn. De föhn: een warme, droge valwind in de Alpendalen.

28 precipices. Précipice (Frans): afgrond.

Rhonedal. wy daalden daarna zeer steil af.– (het hoogste punt heet de Grimsel.– Wy zagen toen in eens in de diepte op het *Hospice du Grimsel* & daarby een klein meertje.– terwyl de Aar uit een dal ontspringt & zich in het meer ontlast, om vervolgens zyne loop door een schoon dal te vervolgen.–

[22] Toen wy in het logement kwamen was er nog niemand, wy aten zeer smakelyk.– daarna kwamen 1 Berlynsche Professor, 1 Engelschm[an] & 1 franschman & nog meer anderen, met welke wy ons den tyd aangenaam verkortten.– Wy zagen vervolgens eene groote kudde geiten schapen & varkens naar beneden dalen; Zy doen dit altyd op een bepaald uur om gemolken of gevoederd te worden.– het is merkwaardig die beesten van de hoogtens te zien afdalen.– De dochter uit het huis was byzonder mooi & hare nationale kleeding stond haar goed.– den kastelein Zyrbach genaamd, schynt een bekend & beroemd man voor de reizigers & vooral voor de bezoekers der bergen te zyn.–

Wy legden ons daarna al weer zeer tevreden over onzen dag te bed.– (weg van 8 uren)

9 July

De lucht was dezen morgen zoo sterk beneveld, dat men geene 10 schreden ver kon zien terwyl het ook regende. Dit controvieerde²⁹ alle reizigers & ons ook zeer. Wy hadden namelyk plan gemaakt, om den Aar–Gletscher & den oorsprong der Aar te gaan bezoeken.– wy moesten dit plan opgeven.– Een franschman & zyne vrouw, de laatste met een monnikenmantel van gewaste taf, zeer doelmatig gekleed, verlieten ons, de vrouw werd gedragen, dat vreemd staat.–

wy aten à table d’hote zeer goed. In den vroegen morgen brandde een open haard vry lustig, maar anders stond het vreemd in eene kamer te zitten met open raam, & vlak by het huis op sneeuw velden te zien.– Om 3 uren vertrokken wy weer (na nog ieder een bloemen album gekocht te hebben) [23] met onze, nu goed uitgeruste paarden.–

Het was geen aangenaam ryden, met dien dikken nevel, & daarby zeer koud, zoodat wy over de sneeuwvelden rydende ons perfect konden verbeelden, midden in den winter te zyn.– Wy trokken langs denzelfden weg nu weer den *Grimsel* over, doch sloegen aan de Mayen wand een’ andere weg in.– het gaan over de sneeuw was voor de paarden lastig & voor ons ook lang niet aangenaam, ofschoon onze koetsier & onze guide ons verzekerden, dat er geen gevaar hoegenaamd was.– maar daar de sneeuw zachter wordt & de hoeveelheid nog steeds aanmerkelyk is, zakten de paarden dikwerf tot aan den buik toe in de sneeuw, ’t geen ons menigen schrik gaf. men kan dan ook wel zien, dat zy er zelf ook geen plaisier in hadden. Boven gekomen, zagen wy overal bakens om den weg aan te duiden, & toen werden als door een toverslag in eens de nevels verdreven & kwam de zon doorbreken, zoodat wy een heerlyk gezigt

29 controvieerde. Controverse: twistpunt.

kregen op het Walliser dal waar de Rhône, die nog zeer klein, maar van alle kanten toevoer krygt doorstroomt. Wy zagen nu ook het dorpje *Obergestelen* in de diepte liggen, waar wy zouden overnachten. Lang daalden wy nu den berg af & vonden toen in een klein Logement een goed & zeer zindelyk logies.– Tegen de kerk, van dit zeer kleine plaatsje, doch dat in een mooi dal ligt, vonden wy in een nis op gestapeld liggen eene menigte doodshoofden & beenderen, naar het ons voorkwam, door een of ander middel gezuiverd & wit gemaakt!

Na wat gesoupeerd te hebben legden wy ons vroeg te bed.– (weg van 3 uren)

[24]

10 July

Wy hadden [het] in ons klein logementje, in een ellendige dorpje vry goed & vertrokken om ½ 7 ure, & namen voor alle zekerheid nog een extra guide mede.– De lucht liet zich slecht aan zien & wy waren ook niet lang onderweg, of de regen begon zeer sterk & hield lang aan, zoodat wy op het laatst zeer nat werden. Het trof ongelukkig, daar wy een heerlyke toer door de Alpen deden, doch nu geen gezigt op iets hadden.– Wy passeerden eerst nog het *Rhone* dal, & kwamen toen in het *Eginen dal* dat ons dadelyk weer de heerlykste punten gaf.– de Eginne stroomt wild & woest in den diepte, wy klommen den berg op in gezelschap van eene menigte koeyen, schapen, paarden, geiten varkens &c. dat een aardig gezigt op leverde.– Wy passeerden ook nog eenige ellendige, hoogst armoedige dorpen. Eindelyk kwamen wy aan den voet van den Gries-gletscher, welke ruim 4000 voet hoog is, & zeer merkwaardig maar niet zoo schitterend als de Rhone gletscher.– daar den weg naar boven zeer steil is, moesten wy dien te voet op, dat een ontzagchelyk vermoeyende toer was, te meer daar het onophoudelyk stort-regende. onafzienbare sneeuwvelden en eindelyk de gletscher zelf, doch welks bovenste gedeelte geheel nog met sneeuw bedekt was, moesten wy passeren. Daarby was de sneeuw zeer glad.– boven op gebruikten wy brood & kaas met wyn, dat ons zeer smaakte.

Den Griesberg weer afgedaald zynde, kwamen wy in het *Pomade dal*, gelukkig bedaarde de regen, & kregen wy goed weer.– Dit dal is ongemeen schoon, dan geheel woest, dan [25] met prachtig hout, waaronder vele schoone larixen bebouwd, dan met weilanden voorzien van de heerlykste bloemen omzoomd.–

Wy passeerden weer een paar ellendige dorpen.– de Tosa stroomt wild & woest door dit dal & formeert eindelyk een zeer beroemden, hoewel weinig bekende val. Deze waterval eenige honderd voeten hoog, stord met onbegrypelyk veel geweld naar beneden. de omliggende rotsen zyn steil, hemelhoog & kaal. ook deze cascade had veel water. daar wy morgen op nieuw dezelve moesten passeren, hielden wy ons nu niet lang op.– maar spoedden ons naar *Wold* een zeer klein plaatsje doch waar wy nog gelukkig onderkwamen, & zeer een [een]voudig maar smakelyk middagmaal namen.–

Daar wy nog al vermoeid waren, en er overigens niets te zien was, legden wy ons vroeg te bed.– S'nachts werden wy gewekt door een zeer zwaar onweder, waarby het huis dikwerf beefde, terwyl verschrikkelyke regen plassen nederkwamen.– (weg van 8 uren)

11 July

Het weer liet zich gelukkig zeer goed aanzien – om 6 uur vertrokken wy weer.

Wy reden den zelfden weg terug tot kort voor den Tosa val, toen gingen wy te voet de Tosa over, over een brug, bezagen eerst den waterval van onderen, waar wy hem in alle zyne kracht en grootheid konden overzien. Men had ons niets te veel van den zelven gezegd. De val is in eens & zeer beduidend, terwyl verder naar beneden de Tosa nog gedurig kleine cascades formeert.– daarby zyn de rotsen van weerskanten zeer steil, doch begroeid met schoone dennenboomen &c. – zeer vermoeid van onzen klim naar boven den waterval bestegen wy nu weder onze paarden [26] Wy verlieten nu spoedig onzen weg van gisteren Hier & daar zagen wy als het ware verlaten dorpen althans eenige huizen byeen van een ellendig & doodsch voorkomen.– Deze waren nu nog niet eens bewoond, men kon ook aan de weiden zien dat het hier nog kort zomer was, over 14 d[agen] zullen die huizen bewoond zyn, want dan komen de eigenaars denzelve met hunne koeyen, om die hier te laten weiden.– Wy beklommen nu weer

dadelyk eenen vry hoogen berg de Frut genaamd.— Weer naar beneden gedaald zynde kwamen wy opnieuw aan de Tomase.—

Vervolgens naderden wy de Valdeche, wy moesten ook nog dezen berg beklimmen, die ons reeds dadelyk zeer hoog toescheen, & ons ook niet medeviel, uren lang waren wy klimmende, & over onafzienbare sneeuwvelden moesten wy trekken, zeer moeyelyk was dit vooral voor de paarden, die dikwerf tot aan de buik in de sneeuw zakten.— Wy waren midden in de Valdeche Alpen, alles om ons heen was sneeuw, geene cultuur, of bewys van bewoning te bespeuren. Alleen een cirkel[en]de vogel & hier & daar een murmeldier³⁰ liet zich hooren. Wy hadden zoo lang over den sneeuw gereden, dat het ons aangenaam was eens weer op groen te zien.— Boven op de spits der Valdêche staat de ruine van een verlaten hospice.—

Wy kwamen nu weer in een zeer schoon & wild dal, waar men in de diepte weer de [³¹] zag stroomen.— Hier hielden wy eindelyk in eene gewone boeren herberg rust, & gebruikten met smaak Ital[iaanse] wyn brood & kaas.— Ongelukkig begon het nu weer te regenen zoodat wy nog 3 uur moetende ryden door het schoone dal [27] waardoor de Tessin stroomt, van dit gezigt niet veel hadden, maar nog gelukkig waren, van door onze par à pluies beschermd niet nat te zyn geworden. De woestheid van zoo vele dalen als wy nu reeds bezocht hadden werd heden nog verhoogd door dien men hier zoo weinig waarde aan het hout schynt te hechten, dat honderde boomen half afgehakt half of heel omvergewaaid, door wind of door Lawine zoo maar blyven.— doch de afwisseling van het ruwe met het vruchtbare, — de veelheid der schoonste bloemen, ook op de ruwste plaatsen bleef ook even zeer onze hoogste verwondering gaande maken.— dagelyks zagen wy nieuwe bloemen.— maar de dorpen zyn alle ellendig, & wanneer men er zich naar informeert, dan hebben de menschen een ongelukkig & moeyelyk leven & zyn vooral s'winters van alles afgesloten.

Zelfs Avrolo waar wy om 4 uur aankwamen,— dat ligt aan de groote [weg] over St Gothard naar Italien is een allerellendigst plaatsje. In het Posthuis vonden wy gelukkig goed logies. Wy hadden onderweg op vele plaatsen, by de huizen, opgemerkt, groote droog rekken, men verhaalde ons dat dit was om het koor, dat dikwerf niet ryp wordt op te hangen & dan al droogende te doen ripen.— Den vorigen dag & een gedeelte van dezen dag waren wy in Piemont.— Avrolo is echter weer Zwitserland (Tessin) maar des niettegen staande is spraak &c. alles Italiaansch.— onze tafel was ook reeds Italiaansch, b.v. geraspte kaas by de soep.— niet zeer smakelyk.

weg van 10 uur.

[28]

12 July

Terwyl het den vorigen avond & den nacht door steeds sterk geregend had, vleyden wy ons met eenen fraayen dag.— doch de lucht scheen niet veel goeds te belooven.— Wy zagen s'morgens eene zeer groote kudde met Geiten de plaats uitrukken, op het blazen van een hoorn kwamen alle te voorschyn.— die geiten maken op de bergen eene aardige vertooning, door de kleur zoude men dikwerf denken, het kleine gemsen waren.—

Om 6 uur begaven wy ons weer te paard.— Ongelukkig vermeerderde zich de nevel.— Wy trokken nu den wereldberoemden weg over de St Gothard over.— die weg is alleen de moeite eener reize waardig.— het is eene heerlyke chaussée die geheel & zigzac loopt, zoodat men dikwerf op hetzelfde punt den weg tot 8 maal toe, boven elkander ziet.— dan denkt men, dat het hoogste punt ook het hoogste op den berg is, & wanneer men dan boven is, ziet men op nieuw oneindige malen den weg boven zich heen, & bespeurt meer & meer dat men een waar wonder van menschelyk vernuft voor zich heeft.— Hoe meer wy echter naar boven kwamen, om zoo meer de nevel toenam, terwyl het steeds kouder werd.— Ongehoorde sneeuw massa's zagen wy

30 murmeldier. Mormeldier: marmot.

31 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier - de Tessin - is niet ingevuld.

op zyde van den weg, het schynt hier de plaats der Lawinen te zyn.– op eene plaats heeft men een dubbelden weg, de ordinaire was geheel door eene Lawine onbruikbaar gemaakt.– Wy waren nu ook weer aan de ons bekende Reuss gekomen, die wild naar beneden stroomt, & dikwerf groote einden lang onder een sneeuwdak heenstroomt [29] Toen wy op het bovenste gedeelte van de St Gothard waren, zagen wy ongelukkig niets meer. De nevel maakte alles als één zee.– daarby werden wy zoo koud, bevroor ons de baard &c. zoodanig dat wy besloten de afklimming van de St Gothard tot aan Hospital te voet te doen, dat ons zeer beviel, daar wy op die wyze ons weder warm liepen.– Ruim elf uur kwamen wy weer te Hospital aan & werden zeer vriendelyk door onzen Hospes ontvangen.– Wy hadden dus het geluk van gezond & wel van onzen bergtogt terug te zyn gekomen.– Waarby wy over het algemeen veel voorspoed hadden gehad, & waarby ons het weer wel eenigsins, doch gelukkig niet altyd op de interessanteste punten ongunstig was geweest.– want naarmate wy afdaalden van de St Gothard, werd ook de nevel minder.– Onze koetsier *Fidel Nagel* en onze Guide *Melchior Hube* hadden ons voortreflyk bediend, & onze paarden, die ons zoo trouw over al die gevaarlyke plaatsen hadden gebragt verlieten wy met weezin, wy hadden ze wezenlyk lief gekregen.–

Wy waren op onze toer zeer verbrand, aangezien men nergens spoediger verbrand wordt, dan wanneer men met sterken zonschyn over de sneeuw patrouilleert.– (vyf à zes uur, van Avrolo naar Hospital)

Na met onzen kastelein te hebben afgerekend, vertrokken [wij] na het middagmaal met een ligten wagen naar Altorff.– Wy reden nu andermaal het overschoone Reuss dal door.– Het was ons even als de eerste maal boven [30] alle beschrijving schoon, & daarom niet onaangenaam het weder te zien.– de woestheid van dit dal, de afwisseling der steilste rotsen met de schoonste wouden, & de vruchtbaarste weiden, terwyl op de steile afhangenden bergen, daar, waar het maar vruchtbaar is de huizen gezaaid zyn, dit alles boeide ons weer zeer.– Ongelukkig was het weêr niet schoon, het woei fel, & regende ook nu & dan.– met onzen ligten wagen gingen wy gedurig in snellen draf al den steilten af – By de duivelsbrug was alles nog woester door het onstuimige weêr. De Reuss heeft ieder oogenblik belangryke cascades, die vooral, wanneer men van den hoogen weg daarop neder ziet een heerlyk effect geven.–

Te Amsteg hielden wy stil, om te voeren, het was daar nog al druk met reizigers, dit plaatsje ligt heerlyk schoon tusschen hooge doch vruchtbare bergen.–

Te 6 ure kwamen wy te Altorff aan, waar wy logeerden im *Schlüssel* & dadelyk onze plans maakten voor morgen om te paard door het *Schächen Thal* te gaan.– Ongelukkig begon het weer zeer te regenen, zoodat wy een tyd hadden om dit voor Zwitserlands geschiedenis merkwaardige plaatsje te doorwandelen, Wy zagen de plaats waar het knaapje van W. Tell stond, & waar Tell stond om op hetzelfde te schieten.³² – Verder [31] de plaats waar de vryheids hoed geplaatst was voor welke iedereen eerbiedig den hoed moest afnemen, 't geen door Tell (zooals bekend is) geweigerd werd.– verder zagen wy den kerker van Tell.– Op de plaats waar Tell & waar zyn zoontje stond by het schieten van den appel staan nu twee fonteinen.– de plaats lykt anders stil & eenzaam. Ook in dit Logement was het stil & men klaagde zeer over de weinige vreemden, die men dagelyks zag opdagen.– (goldene Schlüssel)

Wy maakten daarna ons arrangement voor den volgenden dag, om onze tour over de Klause³³ &c. te paard te doen zoo het weer niet al te ongunstig mogt zyn.– Intusschen liet zich hieromtrent niet veel goeds verwachten, daar het niet ophield met regenen.

13 July Wy vertrokken om zes uur met onze paarden, één' guide & één' koetsier.– De guide heette I.M. Gisler & beviel ons goed.–

32 Wilhelm Tell die op bevel van de Habsburgse landvoogd Gessler een appel van het hoofd van zyn zoontje zou hebben geschoten.

33 Klause (Duits): bergpas.

Wy trokken nu het schoone Schachen thal in.– waardoor de rivier van dien naam doorstroomt.– Wy passeerden een' ouden toren *Zwing Uri* genaamd door Gesler³⁴ gebouwd, om de Zwitsers in toom te houden. Verder passeerden wy eene kapel, waar vroeger het woonhuis van Tell zoude gestaan hebben, alsmede een dorp Burglen genaamd.– Daar de kerk juist aanging, zagen wy een aantal menschen naar de kerk in hunne Zondags kleeding gaan, die ons weinig beviel.– vooral niet het kapsel der bejaarde vrouwen à la chinoise, met een klein zwart strikje met wit kantje boven op het kapsel.–

[32] Voordat wy begonnen den Balm wande te bestygen kwamen wy nog in een dal waar wy zeer duidelyk de sporen vonden van een berg afval³⁵ in 1832 plaats gehad hebbende & die daar groote verwoestingen had aangerigt.– Daar de berg zeer steil is beklommen wy dien te voet.– Ongelukkig begonnen de nevels zich weer te vertoonen.– dit benam veel van het gezigt.– De *Staubi* waterval beviel ons.– het Schächen Dal is meer bebouwd, minder woest, dan de andere dalen, die wy reeds gezien hadden.–

Toen wy na lang klimmen boven op den berg waren, merkten wy al dadelyk, dat het zeer koud was.– wy hadden dan ook gedurig reeds opgemerkt, dat op de bergen aan weerskanten van het *dal* versche sneeuw lag.– & die vonden wy boven op ook.–

Wy moesten nu nog eerst de *Klausen* traverseren, daar wy derzelver spits niet beklommen.– Aan eene nog ledigstaande *Sennhutte* gekomen zynde, hielden wy halt & gebruikten eenige medegebrachte ververschingen.–

Toen wy weer op weg gingen begon het weer sterk te regenen & dit hield ongelukkig den geheelen dag aan & benam ons byna al het genoegen dezer schoone toer.– Wy passeerden nu eene zoogenaamde Alp *Urnerboden* of vruchtbare weide, zeer groot & zeer hoog liggende tusschen de bergen in.– er liepen hier 400 stuks vee, & overal zag men de *Sennhuten* – Wy daalden nu langzaam af & kwamen eindelyk aan het Lint-thal.– de gezigten moeten hier zeer fraai zyn, daar men ook weer hier vele fraaye cascades ziet.– maar ongelukkig hadden wy er niets [aan]. – De regen maakte ons nat, de paarden

[33]

III

bevielen ons lang zoo goed niet, wy waren dikwerf uit wantrouwen op hunne krachten genoodzaakt te loopen.–

Eindelyk zagen wy *Linthal* & het Stachelberger bad, onze bestemming voor de nacht.–³⁶

34 Albrecht (ook genaamd Hermann) Gessler, Habsburgse landvoogd die door Willhelm Tell werd gedood.

35 berg afval. Het neerstorten van een deel van de berg.

36 De hier volgende tekst heeft Van Ittersum doorgestreep, en overlapt deels de bovenstaande doorlopende tekst: Eindelyk zagen wy *Linthal* de plaats onzer bestemming in de diepte liggen. – Wy kwamen aan het *badhuis* ons Logement, aan te ½ 7 ure. – hoewel het weer zeer ongunstig was, was het in dit badhuis toch zeer vol met allerlei menschen uit de buurt, die s'avonds weer vertrokken. Het Logement is zeer groot. wy kregen goede kamers maar wat hoog. – Na ons wat verfrist te hebben gingen wy naar de spyzezaal, waar het zeer vol was, wy soupeerden met smaak & legden ons te bed. –

14 July. Daar het weêr steeds van streek was, gingen wy dezen morgen te 5 ure, naar *Wezem* met den postwagen. – Wy reden eerst naar *Glarus* waar wy een paar uur stil moesten blyven. – Wy wandelden wat door dit stadje, dat vele fabrieken heeft, & waar eene zekere welvaart heerscht. De weg daar heen moet zeer fraai zyn, van *Linthal* ziet men op 5 gletschers. – doch wy zagen niets van dit alles, daar de lucht maar niet wilde ophelderen. – In de kerk wees men ons aan, hoe de Protest[anten] & de Roomschen by afwisseling dienst aldaar houden. Te ½ 10 vertrokken wy uit *Glarus* weer per postwagen, met twee vlugtelingen uit *Lucern*, die tot de <freyscharen> hadden behoord, & met wien wy braaf politiceerden. [freyscharen. Waarschijnlijk worden de aanhangers van de Zwitserse politicus Friedrich Frey-Herosé (1801-1873) bedoeld. Hij was een van de grondleggers van het moderne Zwitserland.]

Wy passeerden altyd het schoone *Linthal* met vele dorpen, plaizier huizen, fabrieken &c. doch zagen van dit alles byna niets door de regen. –

Te *Wezem* kwamen wy om 11 uur aan, zaten om 12 uur in de post. –

Om ½ 7 ure stegen wy vry nat & onplaizierig van onze paarden.– Daar het juist Zondag was, waren hier, in weerwil van het ongunstige weêr vele menschen, vooral uit Glarus & de omstreken; die s'avonds weer vertrokken.– In de spyszaal, die evenals het geheele Logement, op eene groote schaal is aangelegd, soupeerden wy met een aantal menschen – & hoorden goede muzyk.–

14 July. Daar de regen buien onophoudelyk aan hielden & wy dus niets aan de schoone gezigten uit het badhuis NB. op 5 Gletschers hadden, & ook het niet geraden achtten de Panterbrucke te gaan zien zoo reden wy maar om 5 ure met den postwagen af, eerst naar *Glarus*.– ook deze weg was zeer fraai, doch de regen bedierf alles. In Glarus waar wy een paar uur stil moesten houden, deden wy eene wandeling.– dit plaatsje kwam ons wel varend & met vele fabrieken bedeed, voor.– de kerk is niet leelyk, dezelve wordt beurtelings door de Prot[estanten] & beurtelings door de R[ooms] C[atholieken] gebruikt.– Te ½ 10 ure vertrokken wy uit Glarus weer per postwagen, ons gezelschap bestond uit 2 Lucerner vlugtelingen, met wie wy zeer interessante discoursen hielden over de laatst plaats gehad hebbende zaken in Zwitserland.– Wy passeerden steeds het Linthal tot Wezem, alsmede vele dorpen fabrieken &c.– maar de regen belette ook nu weer alle gezigt.–

[34] Te *Wezem* moesten wy tot ½ 3 ure wachten op het vertrek der Stoomboot. Wy dineerden in de Post & de tyd werd ons zeer aangenaam gekort door een aardige dochter uit het Logement die braaf voor ons musiceerde, & die de taak op zich scheen genomen te hebben om ons den tyd wat te verzetten.– Te ½ 3 ure vertrokken wy per stoomboot. De Kapit[ein] had vroeger in Holland gediend by een' der 4 Zwits[erse] Regimenten & was zeer beleefd.– Op nieuw betreurden wy, dat het weêr ons zoo ongunstig bleef, daar de passage over de *Hallenstädter Zee* aller interessantst is, & wederom gezigtspunten van geheel anderen aard oplevert, dan de vorige zeëen.– Gedekt door een zeil konden wy gelukkig nog boven op blyven; & althans de boorden, die steil & woest zyn, & waaruit op sommige plaatsen zeer teekenachtige cascades in de Zee vallen, beschouwen.– Van de hooge bergen was echter weinig te zien & toen wy te Wallenstadt aankwamen stortregende het zoo geweldig, dat ik niet wist, hoe spoedig maar in eene diligence te gaan, om niet doornat te worden.– de zeer fraaie weg van Wallenstadt tot Ragaz, over Serganz, ging dus nagenoeg voor my geheel verloren.–

Te Ragaz konden wy in *Hof zu Ragaz* niet onderkomen.– wy vonden er echter onze koffers in goede order, & betaalden weinig vracht.– Wy namen toen onzen intrek in *het Traminer Hof*, dat lang zoo aangenaam niet gelegen & van vry wat minder qualiteit is.– Behalve dat ik [35] te Glarus zeer verheugd werd, door myn' eerste brief van huis te ontvangen, hadden wy dus dezen dag niet veel voorspoed gehad.–

Dagelyks vleyen wy ons met beterschap van het weer, maar heelaas het laat zich nog niet best aan zien.– route van 13 uur

15 July In den vroegen morgen schreef ik myn' brief aan M[oeder] af & herdacht in de stilte die voor my zoo belangryke dag, my in gedachten met zoo vele my dierbare personen vereenigende.³⁷ – Wy maakten vervolgens kennis met een' Eng[else] zeeofficier, of liever wy zetten onze kennismaking voort, aangezien wy reeds den vorigen avond met hem in gesprek waren geraakt.– hy was zeer verheugd eens met iemand te kunnen spreken 't geen hem zeer moeyelyk viel, daar hy niets dan Eng[els] sprak.– Wy redden ons zoo goed & zoo kwaad wy konden & maakten party met hem om te zamen een rytuig te nemen tot Varenna.– de Engelschman was zeer verheugd zich by ons te kunnen voegen.–

Na het ontbyt reden wy in eene zoogenaamde char à côté of kleine Droschky naar het *Pfeffersbad*. De weg hierheen is onbeschryfelyk schoon.– de Tamina stroomt tusschen twee reyen hemelhooge rotsen heen; die schynen, door eene of andere verschrikkelyke kracht van een gespleten te zyn.– de weg, die naar het bad leidt, is letterlyk in de rots uitgehouwen – &

37 Jan van Ittersum was op 15 juli 1810 geboren.

naarmate men klimt, naarmate de Tamina dieper weg vloeit & de precipice sterker wordt. Alleen op enkele plaatsen kan men een ander char à coté passeren.– Leuning en zyn alleen op sommige plaatsen, zoodat het wel wat *grieselyk* is, langs zulk een weg te ryden. [36] maar de gedachte, dat men in één oogenblik uit het lage wagentje op den grond kan stappen boezemt moed in.– Op sommige frappante gezigtspunten stegen wy uit.– Eindelyk kwamen wy aan het Pfeffersbad.– (1 uur van Ragaz.) Wy gingen dadelyk in het badhuis, dat ons zeer groot & uitgebreid, & sterk bezet voorkwam.– wy hoorden dan ook, dat er 300 badgasten waren. wy zagen ook vele burgerlieden hier, die voor weinig geld of geheel gratis kunnen geholpen worden.– Na ons van 3 Entree biljetten voorzien te hebben begaven wy ons naar de beroemde Source³⁸.– de toegang daartoe is afgesloten.– Wy passeerden een voet weg, of liever een onafgebroken vonder, aangebragt aan de regter oever van de Tamina, die hier door nog steiler rotzen wordt besloten. Vroeger was deze passage gevaarlyk, & voor ligt duizelige menschen ondoenlyk.– doch dit is alles zeer verbeterd.– over twee zeer hechte & brede planken gaat men heen, terwyl aan de zyden van den afgrond, in welks diepte de Tamina stroomt, een sterke leuning is aangebragt, die alle vrees beneemt.–

Deze passage naar de bron, over een weg, hangende letterlyk aan de rots, over eene vervaarlyke diepte, waar men beneden het water met geweld ziet stroomen, behoort zeker tot het merkwaardigste, dat wy tot nu toe, ja in ons geheele leven zagen.– Tusschen beide gaan de rotzen boven zoo dicht aan elkander, dat men naauwelyks het daglicht meer ziet, ja eindelyk sluiten ze zich voor een poos geheel, & dan is men in een volslagen grot.– Over dat geslotene gedeelte voert op den berg ook een voetpad.– Is men eindelyk ($\frac{1}{3}$ uurs byna ver) over het vonder, dat met allerlei bogten langs den berg is aangebragt, ten einde, dan komt men aan de bron zelve, [37] die met eene deur is afgesloten & waaruit men aan alle kanten de damp ziet uitslaan.– Wy gingen in de grot waar het byna, althans niet lang wegens de warmte uithouden was.– wy proefden van het water, dat geen onaangename smaak heeft, & eene natuurlyke warmte van 28° Reaumur³⁹ heeft.– het water wordt van daar in houten kokers eerst naar het badhuis & verder naar Ragaz gebragt, waar men ook een badhuis heeft.–

Wy troffen het op dit uitstapje nog al met het weer, daar het van het hoogste belang is, dat men zonschyn heeft, of althans door de spleten der rotzen een' helderen hemel ziet.– Zeer sterk was het huis bezocht, maar meest door Duitschers & Zwitsers.– wy zagen enkele badkamers, die zindelyk uitzagen.– In de groote spyszaal zagen wy eene groote tafel gedekt, en enkele rheumatici op & neer wandelen.–

Wy reden zeer snel met ons vreemdsoortig wagentje naar beneden, in den snellen draf heeft het gezigt in de dieptens, vooral by de bogten nog meer effect.– Daarna reden wy terstond den berg op naar het klooster Pfeffers.– een fraaie weg voerde ons naar boven; ongelukkig begon het weer te regenen.– de gezigten zoo veel wy er van konden genieten op Ragaz, Sargauz & over het geheele Ryndal waren zeer fraai.–

Boven gekomen, gebruikten wy een likeurtje & bezagen daarna eene fraaie Cathol[ieke]kerk, mooie kleederen & kostbaarheden, & daarna een enorm klooster gebouw hetwelk echter reeds zedert 1838 niet meer bewoond wordt & van waar uit men een heerlyk gezigt op het dal heeft.– Wy reden nu weer zeer snel naar beneden, wy hadden in <de vroegen> nog een oogenblik gewandeld in het badhuis van Ragaz, en in den vry grooten tuin.– hoewel het echter, zoo men zeide, zeer vol was, zagen wy niemand!

[38] Nadat wy vry goed gegeten hadden vertrokken wy te 5 ure naar Chur.– Ons rytuig, de paarden & koetsier bevielen ons best.–

Het weêr was zeer koud, zoodat wy met veel genoegen onze jassen aandeeden.– De nevels hingen zeer laag op de bergen zoodat wy de gezigten op de bergen & in de verte zeer misten.

38 Source (Frans): bron.

39 Zie voetnoot 17.

16 July

Wy reden intusschen het schoone dal door van den Rhyn.– Te Chur hielden wy stil om te overnachten. Wy logeerden in het Witte Kruis zeer goed.–

De stad schynt veel handel te dryven, is overigens klein & onbeduidend.– Wy maakten nog eene kleine wandeling om & door de stad & gingen toen vroeg naar bed.– route van 4 uur

Om zes uur vertrokken wy.– het weer liet zich wel wat beter aanzien, maar het was zeer koud.– Wy hadden nu altyd eenen overschoonen weg. Wy passeerden eerst Ems (waar de Vorder Rhyn zich met den Hinter Rhyn vereenigt) daarna Reschenau met twee merkwaardige overdekte bruggen, waarvan de eene vooral zeer lang is. Na meer kleine plaatsen gepasseerd te hebben, kwamen wy aan de stad Tüsis, die voor ruim 14 d[agen] op 5 huizen na geheel afgebrand is, in den tyd van twee uur.– Ongemeen akelig was het gezigt dat deze plaats oplevert, wy zagen alles nog in ruime straten vol puin, men was druk bezig, wat opte ruimen.– In den toren zagen wy de klok half gesmolten & het uurwerk &c. op den grond liggen.– Daar men ons om eene kleine bydrage verzocht, wilden wy ons hieraan niet onttrekken & onze gift werd dan ook met zeer veel dankbaarheid aangenomen.–

[39] De stad uitrustende, hadden wy aan de andere zyde nog een allerakeligst gezigt op al die puinhoopen.– De Nolle eene vry beduidende rivier vloeit aan die kant in den Rhyn.–

Den geheelen weg langs hadden wy aan weerskanten kasteelen, ruines & vele dorpen opgemerkt.– Op vele plaatsen ziet men dat dikwerf van de bergen hevige waterstroom[en] de vlaktens overstroomen.– De Ryn zelf heeft een groote bedding, doch was nu zeer laag met weinig water. Achter Tüsis begon nu de wereldberoemde weg, waarop wy ons dagen lang reeds in het vooruitzicht vergast hadden.– Gelukkig had de zon zich eene weg weten te banen door de nevels, de verlichting was dus vry goed & dit was ons veel waard.– Steeds langs den Rhyn naar boven gaande, kwamen wy weldra op dien merkwaardigen weg, dien gedeeltelyk langs, gedeeltelyk in de rots is uitgehouwen.– hemelhooge & loodregte rotsen aan weerskanten sluiten den Ryn in eene zeer naauwe bedding, somtyds in niets meer dan een groote goot in.– Wy passeerden successivelyk 2 galeryen of in de rots uitgehouwene wegen, zoodat men als door een grot gaat.–

By den ingang van dit dal, staat op eenen zeer steilen berg de ruïne van een oud kasteel, hetwelk hier een goed effect maakt.–

Nadat wy het verlorene Loch gepasseerd & bewonderd hadden, kwamen wy eindelyk in de *Via Mala* die men eigenlyk nu wel via bona mag heeten.– Men kan zich echter goed voorstellen, dat in vroegere jaren, toen de weg nog lang niet in die [40] voortreflyken toestand was, waarin dezelve zich nu bevindt, deze passage zeer gevaarlyk & yzig moet zyn geweest.– hoe meer toch men klimt, hoe dieper de bedding van de Ryn wordt, die men in de vervaarlykste précipices, honderde voeten diep, met een oneindig geweld ziet doorstroom[en].– verscheidene merkwaardige bruggen voerden ons nu aan de eene dan aan de andere zyde van den Ryn.– Op het hoogste & wildste punt amuseerden wy ons met het werpen van steenen van af eene brug.– Wanneer deze steenen eindelyk in het water nederploffen, hoort men een knal als van een donderslag.– Het gezigt van af deze brug is ontzettend, de rotsen aan beide kanten van boven uit de wolken (zoude men zeggen) tot beneden in de diepte zyn byna loodregt, zoodat men van boven tot beneden eene diepte op sommige plaatsen van 1600 voet heeft.– Wy zagen hier ook eene eenvoudige & toch merkwaardige machinerie, om de boomen van boven den berg aan de eene kant over den afgrond te brengen, door middel van touwen op de chaussé. Men heeft hier namelyk aan alle kanten de schoonste dennen bosschen, waarvan het hout veel naar Italie gaat.– Nu werd de natuur weer milder, het dal breeder, de grond vruchtbaarder, tot dat wy eindelyk te <Jendeer> aan kwamen, waar wy in de Post zeer goed & niet te duur ons diner namen.–

Vervolgens gingen wy weer op weg, wy vervolgden steeds het naauwe Ryndal, & stegen aanhoudend.– Deze weg was weer zoo fraai, zoo woest, de bergen zoo hoog & steil, de Ryn [41] zoo wild, tusschen de rotsen stroomende, dat wy een groot gedeelte van den weg wandelden.– de Ryn heeft hier ook reeds die schoone blaauwe kleur, die echter gedurig in

helder wit schuim verandert, & een aardig verschil oplevert. De chaussee is ook hier weer een onafgebroken kunststuk.– waartoe menige brug hare bydrage levert.–

Wy kwamen by tyds te Splugen aan; een dorp ruim 4000 voet boven de oppervlakte der zee.– het was hier zeer koud, zoodat wy s'avonds by een helder vuur zaten.–

Ons Logement, de Post, was een zeer groot gebouw, wy troffen echter ook hier zeer weinige reizigers aan.– zoo als wy op onzen geheelen weg, ook langs deze beroemde & groote landweg geen enkeld reisrytuig tegen kwamen.– route van 11 uur

17 July

Wy reden van morgen om 8 uren af, wy waren zeer tevreden over ons logement.– Het weer liet zich zeer goed aanzien.– Wy begonnen dadelyk de Splugen verder te beklimmen. Wy reden daarna een tunnel, door de berg gemaakt, door.– daar het zeer koud was gingen wy spoedig wandelen. Naarmate wy klommen, naarmate ook de onvruchtbaarheid van den grond toenam.– de alpen roozen begonnen toen ook weer zeer menigvuldig te worden, zoodat ik op sommige plaatsen geheele hoopen als takken bosschen opgestapeld zag liggen, voorzeker om verbrand te worden.–

[42] Byna op den top der Splugen zagen wy eene zeer groote gallery boomen, dien den weg moet beschermen voor de lawines, die jaarlyks veel nadeel doen aan denzelven.– met zeer veel volk was men hier aan bezig, & wy zagen daaronder vele Italiaansche physionomen.– Op eene andere plaats was men bezig de rotsen te laten springen voor de bouwmaterialen.– wat verder opgewandeld zynde, hoorden wy eerst den slag & dan een rollen als van den donder.–

Op de hoogte gekomen (na 2 uren klimmen) plaatsten wy ons weer in ons rytuig en reden nu voorzeker den merkwaardigsten weg naar beneden, dien wy immer gezien hadden.– dikwerf ziet men 3 à 4 malen den weg en zigzac perpendiculair⁴⁰ onder zich heen loopen.– Vooral by de draayen & bogten ziet men niet zonder eenige vrees in de ontzettende dieptens, in het dal namelyk waardoor de Mera stroomt.– aan den afhang der hemelhooge bergen, waarvan de toppen met sneeuw bedekt zyn, ziet men enkele dorpen & huizen, als het ware, hangen! – Op eene andere plaats ziet men een heerlyke waterval, 800 honderde voeten hoog in de diepte storten, & doordien men en zigzac rydt, krygt men dit heerlyk [uitzicht] gedurig terug.–

Wy passeerden nu weer twee enorme lange galeryen, voorzeker aangelegd op die plaatsen, waar de lawines het meest naar beneden komen.–

By iedere bogt ziet men nieuwe verassende gezigten, doch bespeurt men ook tevens met hoe[43]veel moeite & met welke ontzettende kosten deze weg moet gemaakt zyn.– het weer was daarby onverbeterlyk schoon.– een heldere hemel, & zonneschyn, terwyl de nevels geheel verdwenen waren.– Op eene plaats, waar men bezig was eene galery te bouwen, vielen zeer groote steenen op den weg, zoodat wy uitstegen, zeer spoedig over den weg liepen terwyl ons rytuig ook in gestrekten draf er onder heen reed.– de menschen die ons waarschuwd, konden wy volstrekt niet verstaan, doch begrepen uit de woorden “*el perillo*”, dat het zaak was om weg te komen!

De geheele weg tot aan het dorpje Cap <d'Iries> is een aaneenschakeling van de schoonste gezigtspunten.– & ofschoon wy zeker, door de nevels, minder over den St Gothard met juistheid kunnen oordeelen, zoo geloof ik toch, deze passage verre weg fraayer is.–

Te Capo <d'Iries> hielden wy een uur stil. Vervolgens daalden wy nog steeds af tot aan *Chiavenna* waar wy om 3 uur aankwamen.– Om 4 aten wy zeer goed.– daarna gingen wy wat wandelen – om & door de stad. Tegen over ons Logement Conrady staat een groot gebouw, als ruïne, dat nooit afgebouwd is; het zoude een gouverneur: gebouw hebben moeten zyn – nu staat het zeer leelyk.–

Van af de hoogte in een privaat tuin, waarheen onze guide ons bragt, hadden wy een fraai gezigt op de stad, die echter zelf alles behalve fraai is.– aan de eene kant hangen de [44] zeer hoge &

40 perpendiculair: loodrecht.

steile rotzen & bergen byna over de stad heen, althans over een gedeelte der huizen.– Wy zagen hier overal een menigte van druiven zoo op de bergen als in particuliere tuinen, die reeds zeer ver gevorderd & toch by anderen jaren zeer ten achter waren.– het was dan ook een frappant onderscheid van weergesteldheid of heden hier, of van morgen of gisteren aan de andere zyde of op den Splugen. Dezen morgen dejeuneerden wy op den Splugen nog by een helder knappend vuurtje! –

Wy gingen vervolgens door de stad wandelen, die zeer enge straten heeft & niets fraai's bevat.– een oogenblik waren wy in eene zyde spinnery, waar met veel kinderen gewerkt werd.– de geele & witte zyde, die wy daar zagen beviel ons uiterlyk zeer.–

Van de brug heeft men een fraai gezigt op de stad & men ziet hoe de huizen meestal op de rotzen & dus op een sterk fundament gebouwd zyn.–

Ons logement beviel ons vry goed (hôtel Conrady.) maar de zindelykheid liet nog al wat te wenschen over.–

18 July Het weër liet zich heerlyk aanzien, de blaauwe hemel gaf ons een aangenamen indruk, hoewel wy ons tevens begonnen te prepareren op de groote hitte van Milaan, welke ons door Eng[elsen] als wezenlyk buiten gewoon werd opgegeven.–

Om ½ 7 uur reden wy af.– Reeds dadelyk werd

[45]

IV

de weg zeer fraai.– Het gevoel van warmte gepaard met de zichtbare kenteekenen eener warme landstreek gaf een vreemd contrast, wanneer men te gelyk op de toppen der bergen den sneeuw, hoewel dan ook minder dik, dan op de Alpen, zag liggen.– de witte moerbezen boom, de tamme kastanje, met veel vruchten beladen, enorme noten boomen, turksch koorn & wyngaarden zyn hier de uitsluitende kultuur.– De vyg groeit hier in het wild, maar heeft geene smakelyke vrucht.– wy zagen er echter vele langs den weg & op de bergen. De witte moerbeid had ik nimmer in zulken grootte als gewone boomen gezien.– In ons logement te Chiavenna stonden de granaatboomen & dubbelde Oleander sterk bloeyende in den vollen grond. – alleen de laatste wordt S' winters wat gedekt.–

Wy reden steeds hetzelfde dal door, waardoor de Mara stroomt.– Vele beken komen hier van weers kanten van de bergen af, maar waren nu meestal genoegzaam droog.– Uit de groote beddingen dier riviertjes, uit de enorme landeryen, die half verwoest en met steenen bedekt liggen kan men nagaan, met welk een geweld deze stroomen dikwerf van de bergen afkomen, men heeft op vele plaatsen sterke dammen, bruggen voor voetgangers &c &c. om in tyd van nood te dienen of den stroom te dwingen een' bepaalden weg te gaan.

Na eenigen tyd gereden te hebben kwamen wy aan een allerliefst klein zee-tje *de Merola* van daar af loopt de heerlyke straatweg meestal langs die zee of langs de Como Zee, die elkander zeer naby komen.– De plaatsen Calico (waar onze paarden gevoerd werden) Bellano &c. liggen schilderachtig [46] aan de Como Zee.– Bellano ziet er meer welvarend uit, & heeft een geheel Italiaansch voorkomen, met zyne huizen met balkons & gordynen voor de deuren.– Onder de landlieden zagen wy zeer mooie manskoppes.– de vrouwen zyn zeer leelyk, maar men ziet hier minder die afschuwelyke kropgezwollen⁴¹.– De weg langs het meer is schilderachtig mooi – & heeft zeker oneindig veel gekost. 4 à 5 malen gaat men door de rots heen, door zoogenaamde *gallerien*, waarvan er twee zeer byzonder lang zyn, het uitkomen uit zulk een grot, & het gezigt als dan op de zee is altyd frappant mooi. – het water heeft hier ook dien fraaie groene kleur weder, die wy elders opmerkten.– (Te Calico zagen wy vermichelli maken.) – De boorden van

41 Kropgezwollen. Cretin, kropmens, geestelijk en lichamelijk onvolgroeide mensen met grote hoofden en kropgezwollen die in sommige Alpendalen en ook elders voorkomen.

de zee zyn hoog, maar glooyend.– de hoogste toppen alleen op sommige plaatsen onbebouwd, voor 't overige met wynbergen & hout bepoot.– Maar vooral de groote bevolktheid van dit meer, de vele steden & dorpen aan de boorden van hetzelfde, de vele afgezonderde huizen, kapellen, & ook enkele dorpjes op de bergen geven een heerlyk effect.– Tot aan Varenna toe waren wy dan ook altyd durend in opgetogenheid, ook nu frappeerde het ons zeer by zulk een geheel Italiaansch landschap, *achterom* ziende, de bergen nog met sneeuw bedekt te zien.– Voor ons uit, waren echter alle bergen van sneeuw bevryd.–

Te *Varenna* gingen wy in *Albergo Reale* logeren & kregen een heerlyke kamer aan het meer.– Wy rekenden nu met onze voerman af, over wien wy zeer te vreden [waren], behalve, dat wy de reis van Ragaz naar [47] Varenna best in drie, in plaats van, zooals nu in vier, hadden kunnen doen het geen natuurlyk in ons nadeel was.– Route van Chiavenna naar Varenna zeven uur.–

Na vry goed gegeten te hebben, gingen wy om ruim 4 ure per schuit met drie man (voor elf franken met drinkgeld) naar de tegenover ons liggende villa's.– Het weer was overheerlyk schoon, de blaauwe hemel, de schoone kleur van het meer, met een aangename koele wind, deed ons veel genoegen.–

Wy werden eerst geroeid naar de *Villa Sommariva*⁴². Thans de verblyfplaats van Princes Marianne.⁴³ Ongelukkig kwamen wy een klein weinig te laat, anders zouden wy de Princes juist tegen zyn gekomen. Nu passeerde zy ons, vry naby, toen wy nog in de schuit zaten, zy zat op een muilezel, had haren zoon & dochter by zich, & eenige heeren & dames, alle op ezels of paarden. het scheen dat zy een buitentoer gingen doen.–

Wy stapten vervolgens aan wal.– het paleis of de villa is een zeer schoon gebouw in Ital[iaanse] smaak, men gaat terras-gewyze naar boven.– reeds dadelyk frappeerde ons de heerlyke vegetatie, verbenum, oleanders, magnolias, camelia's &c. staan hier als groote boomen in den vollen grond, links & regts zagen wy berceaus van citroenen, sterk met vrucht beladen, wy vonden een citroen op den grond liggen, namen dien mede, & vonden hem zeer smakelyk maar minder krachtig, als die by ons gebruikt worden.–

Het paleis zelf viel ons zeer uit de hand, het is waar men ziet er eenige kostbare basreliefs [48] & standbeelden van Thorwalsen⁴⁴ & Canova⁴⁵ &c, ook eenige weinige schilderyen, waaronder enkelden ons voorkwamen van goede meesters te zyn; maar anders vonden wy in dit paleis niets merkwaardigs, het ameublement byzonder slecht, vuil en versleten. het huis zonder verf geheel <buite lands>. geen de minste netheid ergens, maar wel overal een groote disorder. Daarby waren de schilderyen & beelden alle van een wat vryen aard.– De Princes schynt het huis met ameublement &c. &c. in zyn geheel te hebben gekocht. Men bragt ons byna in alle kamers, (behalve in de slaapkamer der Princes) waarvan zommige ook zelfs die der jonge Princes, in ongehooorde slorderigheid uitmunten!! het geheel gaf ons een onaangename indruk, wanneer wy ons daar by voorstelden wie de bewoonster van dit heerlyk oord is, & wie zy vroeger was – De tuin beviel ons ook niet, behalve dat wy er vele schoone heesters &c. in vonden.– Van uit het huis & de terrassen heeft men echter de heerlykste gezigten. *geen enkeld* portrait van de familie V[an] O[ranje] N[assau] zagen wy hier!! Daarna gingen wy, aan de overzyde van het meer & bezogten de *Villa Serbelloni*⁴⁶. deze villa ligt op eene hoogte die de hoek uit maakt van het Lac de <Lecco> & het Lac de Como.– het eigenlyke woonhuis ligt lager, men ziet boven op alleen een afschuwelyk leelyk gebouw, 't welk veel van eene smerige cazerne heeft.– Wy zagen dus niets als de wandelingen, de bloemen & fraaie heesters.– het park beviel ons hier oneindig

42 De kunsthedelaar Gian Battista Sommariva kocht de achttiende eeuwse villa in 1801 en in 1843 kocht prinses Marianne van Oranje-Nassau de villa Sommariva voor haar dochter Charlotta ter gelegenheid van het huwelyk van deze met George II van Saxe-Meiningen. De villa werd toen ook villa Carlotta genoemd.

43 Marianne prinses van Oranje-Nassau, dochter van Willem I, was er – na het stuklopen van haar huwelyk met prins Albert van Pruisen – met haar koetsier vandoor gegaan. Zij verbleven een tijd lang in Italië.

44 Karl Albert Bertel Thorvaldsen (1770-1844). Beeldhouwer.

45 Antonio Canova (1757-1822). Beeldhouwer.

46 De zestiende eeuwse villa werd in 1788 eigendom van de familie Serbelli.

beter.– Men heeft hier een pracht van zuidelyke boomen. & heete gewassen, alles op de koude grond, zoo als enorme Aloës, Cactussen &c. Men vindt hier een schat van vreemde [49] boomen, die alle hunne namen by zich dragen. Op sommige plaatsen ziet men b.v. uit eene grot aan de eene zyde op het meer de <Lecco>, aan de andere op het meer de Como – die gezigten zyn treffend & onbeschryfelyk schoon.– de mimosa boom, de enorme witte & roode oleanders, de laatste ook dubbel, & de granaat boomen als appelboomen zoo groot wekten onze verbazing zeer op.– Terwyl wy wandelden kwam daarby de maan (de volle) op, dat aan het geheel een vernieuwd schoon gaf.–

Zeer voldaan over deze villa, voerden wy in eenen heerlyken maneschyn naar Varenna terug, waar wy na wat gesoupeerd te hebben, nog wat op het terras gingen zitten & ons byna niet naar onze kamers konden begeven.–

Onze Engelschman, een gewezen marine officier had zich zeer geamuseerd, met op dit toertje aan het roer te zitten & zyn oud bedryf nog eens weer te aanvaarden.–

19 July

Wy stonden vroeg op & na het ontbyt lieten wy ons weer door onze roeyers brengen naar de overkant.– Wy zagen nu eerst de *Villa Melzi*⁴⁷. het huis beviel ons by uitstek, het is goed geconserveerd, minder groot dan de Villa Sommariva, maar er heerscht oneindig meer smaak in.– De schoone marmer-mozaike vloeren (houten vloeren heeft men hier nergens, naar het schynt, zelfs niet in ons logement op de 2^e verdieping) de heerlyke fresco's, het smaakvolle, hoewel niet prachtige ameublement, alles in een woord beviel ons by uitstek, de ligging vlak aan het meer is onbeschryfelyk schoon.– In 1838 heeft de Oostenr[ijke] keizer⁴⁸ op deze villa gelogeerd [50] dezelve is toen prachtig geillumineerd geweest, waarvan wy eene schildery zagen. die van die fête een imposant denkbeeld gaf.– Er heerschte hier veel netheid & order, & alles leverde een groot contrast op met de tegenover liggende villa *Sommariva*.– Men heeft by alle deze villa's fraaie <kannen'netjes> staan, zeker presenten van een of ander vorst.–

Wy wandelden vervolgens door den schoonen tuin, die in dezelfde proportie ons ook beter beviel, dan op Sommariva.– Ook hier ziet men een pracht van boomen bloemen & heesters in derzelver natuurlyke groei, doch welken wy slechts met moeite kunnen aankweken door kunst. Ook deze villa heeft heerlyke terrassen, & wandelingen, meestal onder allee[ën] van Platanen, Olmboomen, waarvan men de heerlykste gezigten op het meer & de oevers heeft met al die menigte van villa's, steden & dorpen. (Eigene kerk) Daarna gingen wy de *villa Julia* zien, om de gezigten op het meer de Lago is het wel waard deze villa te zien, maar anders is het huis, hoewel fraai gebouwd & zeer groot, niet in goede orde, & schynt niet bewoond te worden.– het was echter nog al merkwaardig zulk een huis te zien, dat nog geheel gemeubleerd &c. was zoo als voor circa honderd jaar de mode was.– Eindelyk zagen wy nog de villa *Trode Pezzali* ook deze villa, heel wel kleinder, dan de overigen, muntte uit door netheid & smaak.– de fresco's & mozaïke vloeren waren zeer fraai & alles zeer goed geconserveerd.– (orange b[omen] in tobben) Vervolgens zagen wy nog een oogenblik eene mis lezen, in de Pastoor Capel der *Villa Melzi*, de knecht die ons in huis had rondgevoerd fungeerde nu als koorknaap, & het schynt als of het auditorium alleen bestond [51] uit de *Dienserschaft* van het kasteel –

Op al deze villa's vindt men ook vele wynberg[en], & het schynt, dat elke derzelver haren eigen wyn voort brengt.–

Wy roeiden nu in een heerlyk weer, naar ons Logement terug.– het meer was nu effen als een spiegel, <den vorigen> avond, was er nog al golfslag.–

Wy betaalden weer 11 franken aan onze roeyers, & uit de byzondere tevredenheid dier menschen, merkten wy op, dat wy wel wat rykelyk betaald hadden.

Den vorigen avond hadden wy ons by ons logement een oogenblik geamuseerd met te kyken naar een Jan-Klaazen spul & betreurden alleen by die gelegenheid niets van de taal te verstaan.–

47 Villa Melzi was tussen 1808 en 1810 gebouwd in neo-classieke stijl voor Francesco Melzi d'Eril, hertog van Lodi.

48 Ferdinand I (1793-1875). Keizer van Oostenrijk.

Wy maakten nu onze koffers gereed, om dadelyk na het eeten per stoom boot naar Como te varen.– Wy waren over ons logement maar tamelyk te vreden, het was er zeer middelmatig, vooral de tafel & die was juist nergens zoo duur (f^r 4 behalve den wyn.–)

Na by tyds in een bootje te zyn afgevaren, zagen wy na vry lang wachten dezelve eindelyk van den kant van Chiavenna aan komen.– duitsche Berl[ijnse] vrouw die zeer voor Princes M[arianne] & tegen Prins A[lbert] was.–

Wy werden spoedig & handig op de boot geholpen, welke wy nog al bezet vonden.– Wy voeren nu nog eens langs de ons bekende villa's. Op de hoogte der Sommariva kwam een boot met gecostumeerde roeyers aan boord brengen Mad^e Pasta met eenige dames & een paar allerliefste kinderen, welke alle een bezoek aan Princes Marianne gegeven hadden, tegelyk wierd 2 maal van onze boot geschoten met kleine kanonnetjes & werden deze schoten op Sommariva beantwoord.

[52] Madame P[asta] die de algemeene opmerkzaamheid nog al zeer naar zich trok, is zeer gepasseerd⁴⁹ & vry dik, & grof.– wy hoorden dat die kleine kinderen *hare* kleinkinderen waren.–

Eenigen tyd later stapte zy in een bootje & liet zich naar hare eigene villa roeyen die zeer goed uitzag, & zeer groot moet zyn.– Ook toen werden 2 saluut schoten gedaan & door de Villa Pasta even zoo beantwoord.– De vaart van Varenna naar Como is heerlyk schoon, van alle kanten zyn de boorden van het meer met dorpen, steden, de schoonste villa's, & een oneindig aantal Walvaarts⁵⁰ kapelletjes bezaaid.– de omringende bergen zyn alle vruchtbaar & bebouwd; & het meer was overheerlyk schoon.– Te 6 ure kwamen wy te Como aan & kregen zeer middelmatige kamers in *l'Hôtel de l'ange*.–

Het was druk in deze plaats, die van de kant van het meer zeer klein, maar ons later veel grooter bleek te zyn.–

Wy gingen spoedig eens wandelen.– Voor de kerken (zeer veel in getal) was het wel wat laat – De Cathedrale & andere kerken stonden alle nog open. Niemand passeerde de kerk of groet[te] – De Cathedr[ale] kerk kwam ons voor zeer groot te zyn.– maar alle kerken zyn hier somber –

Wy gebruikten vervolgens een glaasje sorbet & wandelden om de stad heen.– Wy kwamen vervolgens aan eene kerk, waar licht was & veel volk in liep.– Wy gingen erin, & hoorden er eene soort van vesper of mis, waarbij door een aantal kinderen zeer goed gezongen werd.– het was hier zoo vol in de kerk, dat een aantal menschen zelfs voor de kerk [53] op de knieën vielen.– Wy gingen vervolgens naar ons logement, & daarna had ik nog een interessant discours met een Eng[els] man, die op Aetna, Vesuvius &c. geweest was.–

In ons logement zagen wy reeds vele Ital[iaanse] gebruiken. Zoo heb ik tot nu toe nog geene meid, maar alleen knechts gezien, die het huis ook schoon houden, stoffen veegen &c. – de zindelykheid laat echter veel te wenschen over.– & over het algemeen kunnen de Zwitsersche Ital[iaanse] logementen, voor zoo ver wy ze tot nu toe kennen niet staan in de schaduw der logement[en] aan den Rhyn, Frankfort, Aken &c.

20 July.

In ons logement zyn byna niets dan Engelschen.– de *Speise Saal* is klein, er is geen table d'hôte & de gemeleerde partyen reizigers schynen alle op hunne kamers te eeten.–

Reeds vroeg was het zeer druk voor ons Logement, dat vlak aan de haven ligt, waar al de bootjes & ook de stoomboot af & toe in of uitvaren.–

Wy hoorden s'morgens eene mis in de cathedrale met middelmatige muzyk.– daarna hield een pastoor eene reede in het Ital[iaans] van af den Preëkstoel.– Hoewel wy er byna geen woord van verstonden zoo deed het ons genoeg die fraaie taal op die wyze te hooren.– De redenaar sprak uit het hoofd, met veel warmte, & schoone taal.– de Gemeente luisterde met veel aandacht

49 Gepasseerd. Passé: verouderd.

50 Walvaarts. Wallfahrt (Duits): bedevaart.

daarna hield men nog eene processie in de kerk, waar achter zich eene menigte der toehoorders met lange kaarsen voegde.–

[54] De drukte was de geheele stad door groot.– De vrouwen (doch ik geloof meestal van den burgerstand) & vooral de jonge meisjes loopen hier zonder hoeden & met zwarte voiles die over het hoofd hangen.–

Wy gingen daarna vroeg eeten & toen per schuit met 4 roeyers (15 f^t & 2 fr. drinkgeld) eene toer op het lac doen.– Wy roeiden eerst eenige mylen ver, daar wy tegen wind hadden, hadden onze roeyers het zwaar.– de golven gingen hoog en een enkelde sloeg wel eens in het schuitje.– Wy passeerden de ons bekende Villa van Pasta, die wy op een terras zagen staan. Wy legden toen aan [bij] eene villa *Pliniana* genaamd. De tuin, de schoone gewassen & boomen, de bloeyende oleanders, granaat boomen &c. & de overheerlyke gezigten van boven den berg af op het meer zyn wel de moeite waard, om zoo ver te gaan. Wy hebben ook twee water vallen gezien, die echter uit gebrek aan water minder fraai waren.– de merkwaardigheid dezer plaats is eene bron, door Plinius⁵¹ reeds beschreven & zeer merkwaardig, dezelve ontspringt als het ware in het paleis zelve.–

Wy zagen verder twee groote zalen, de eene voor billardkamer muzyk zaal &c: & de andere een allerprachtigste zaal, geheel nieuw à la renaissance, in donker bruin fluweel gedecoreerd.– de gezigten uit dit salon waren overheerlyk – De Prins Belgroso & de Princes geb[oren] duch[esse] de Plaisance (Le Brun) zyn eigenaars in dit landgoed.– De Princes had de vriendelykheid om op te staan & uit het salon te gaan ten einde ons daarin te laten.

[55] houten vloeren ziet men nergens, maar de vloeren hier waren met de wapens van de eigenaar & andere versiering, mozaïks gewijze gemaakt.– de brief van Plinius vindt men op 2 tafels geschilderd, tegen de muur onder eene heerlyke gallery aan gebragt.– cyclamen in het wild zeer vele. Eigenlyk hadden wy eerst de Villa Taverna, toebehoorende aan den graaf Guatani gezien. het huis schynt niet veel byzonders te zyn, althans men liet het ons niet zien, maar in de tuinen vonden wy zeer merkwaardige boomen & heesters, onder anderen den ceder van Libanon &c. Van de villa Pliniana gingen wy de Villa *Esta* zien, een zeer uitgebreid paleis, met vele nevengebouwen &c. tegen den berg aan ziet men de Imitatie der stad Tarragon.– Vroeger was deze villa in bezit van den Graaf du <Pintz>, fransche Generaal, die in den Spaanschen oorlog zich by die stad bevriend had gemaakt. Deze villa behoort aan een jonge Baron.– die niet getrouwd is en er slechts nu & dan is.–

Eindelyk zagen wy nog de Villa Salazare aan een' Graaf van dien naam toebehoorende ook zeer merkwaardig door fraaye gewassen & boomen & door een waterval die zeer schilderachtig tusschen enorme hortensia's naar beneden stroomt.–

Wy hadden gehoopt by deze villa muzyk op eene promenade te hooren, maar daar het weer niet gunstig was, vond het geen plaats.–

Wy lieten ons dus naar ons logement brengen.– gingen nog eene wandeling doen & kwamen toen in een open amphiteater waar wy acrobatische [56] en andere voorstellingen zagen.– het was een aardig gezigt, zoo vele menschen vooral van de gemeene klasse amphiteaters gewyze te zien zitten in de open lucht.– honderde van jongens sloegen naauwkeurig de maat by de muzyk.–

By ons souper hadden wy weer een interessant gesprek met die zelfde Eng[else] officieren. Een van hen een jong mensch had veel gereisd.– hy verhaalde ons dat onlangs op Malta de warmte volgens den barometer *in huis* 96° bedragen had!

51 Plinius de Oude (23-79 v.Chr.). Latijns schrijver. Hij schreef *Naturalis historia*, een werk met een hoog encyclopedisch karakter.

- 21 July Om 7 uur vertrokken wy per rytuig van ons logement (24 f^{ts} zeer duur) naar Capo di Lago⁵², langs een' zeer fraayen weg.– de druiven zyn hier aardig aangebonden by wyze van guirlande van den eenen boom naar den anderen.–
Te Capo di Lago namen wy een boot met 3 Roeyers voor 15 fr: & 1 fr drinkgeld.– ook zeer duur.– Ongelukkig kregen wy nu, daar het reeds af en toe geregend had zeer sterke regenbuien, zoodat wy werk hadden ons droog te houden, & natuurlyk niets aan de gezigten hadden.–
dit meer is anders ook zeer fraai, hoewel niet met de Como Zee te vergelyken.– de berg St Salvaador is beduidend hoog & geeft een schoon gezigt – op sommige plaatsen zyn de boorden ook zeer bevolkt & met enkele villa's bezet.– gelukkig bedaarde het weer & kwamen wy met een' helderen hemel aan.– wy gingen dadelyk wandelen & zagen de Cathedrale, die niets merkw[aardigs] heeft, maar waar men van het terras af een schoon uitzigt heeft.– Vervolgens gingen wy eene andere kerk zien, waar men een fraai fresco (geheele Lyden van Christus) schildery heeft, van [⁵³] 't geen echter veel geleden heeft.–
[57] In een daar naast gelegen klooster, werd ons door een paar monniken, jonge menschen, in hunne ellendige kleeding ook nog een fresco stuk het heilige avondmaal en eene madonna van denzelfden meester vertoond.– Na in ons logement (hôtél de Suisse) vry slecht & duur gegeten te hebben, gingen wy by een zeer schoon weder te ½ 4 onder zeil, daar wy nu gunstige wind hadden.– Wy zeilden nu dicht langs eene plaats waar men met veel moeite & menschen bezig is, om een brug door het meer te maken, daar de groote route van Italie over den St Gothard hier langs loopt.– deze brug zoude, zegt men, twee millioen franken kosten & eerst over 2 Jaren klaar zyn.
Wy vonden te Capo di Lugano ons rytuig weer, stapten daarin & reden nu by een fraayen middag de vele dorpen door langs den fraayen weg en eenige groote villa's naar Como terug.– By de stad begon het weer te regenen & wy waren naauwelyks te huis, of een vry sterk onweer begon op te zetten, zoodat wy verheugd waren te huis te zyn, terwyl wy alles zamen genomen over onzen dag zeer te vreden waren.–
- 22 July des morgens te 5 ure vertrokken wy, zittende boven op de Imperiaal, zeer naar ons genoegen.– het was een heerlyke morgen, de vele regens van den nacht hadden de lucht afgekoeld en benamen de stof.
Onze weg begon nu een ander karakter te krygen. De bergen begonnen ons te verlaten, terug ziende & aan onze linkerhand, hadden wy nog steeds op de Zwits[er]se & nu ook op de Tyrolsche gebergten een fraai gezigt.– Wy passeerden verscheidene [58] plaatsen, die allen meer & meer een Ital[iaans] voorkomen hadden.– Op eene hoogte zagen wy een important groot gebouw staan, doch in de verte, wy wisten niet wat het was of wien het behoorde.–
Te *Monza* verlieten wy onze Omnibus (want [een] eigenlyke diligence is het niet) & namen plaats op een waggon van spoorwagens (by verkiezing) die ons zeer spoedig (in ruim 15 minuten) zeer snel & goed) naar Milaan overbragt.–
Het inkomen van Milaan is grootsch & imposant, de drukte die overal heerschte, deed ons dadelyk zien, dat wy in eene groote stad waren gekomen. Wy reden door eene fraaye poort, langs breede straten, tot wy eindelyk de cathedrale in het oog kregen.– het is niet te beschryven welk een indruk dat eerste gezigt op ons maakte.– De kleur, die eigenlyk primitief marmer was, is door het weer, natuurlyk langzaam veranderd, maar men ziet toch dadelyk, dat men hier geen gebouw van gewone steen voor zich heeft.–⁵⁴

52 Capo di Lago. Capolage is de zuidelijkste plaats van meer van Lugano.

53 Opengelaten ruimte. De naam van de schilder is niet ingevuld.

54 De gotische kathedraal van Milaan werd gebouwd met wit marmer.

Wy vonden in ons logement by Reichman 2 goede beneden kamers, dat wy zeer gemakkelyk vonden.– Na ons wat verfrischt te hebben, gingen wy dadelyk naar de post & hadden het genoeg goede tyding der onzen te bekomen.– Daarna spoedde wy ons naar de kerk, waar wy 2 à 3 uren verbleven & ons niet verzadigen konden aan al de fraayheden, de heerlyke beschilderde glazen de vele monumenten, het imposante van de geheele kerk, grooter dan wy nog ooit eene zagen, maakte veel indruk op ons.–

Wy zagen daarna de schatten der kerk, waarby [59] wy zeer kostbare stukken van zeer oude datum & ook uit den nieuwsten tyd in gedreven goud & zilver werk vonden.– al die schatten worden op 4 à 5 millioenen franken gerekend!

Daarna zagen wy de graftombe van Boromaeus⁵⁵, & een onderaardsche kerk.– de tombe, is van binnen geheel & al georneerd met massief gedreven zilver (; verguld) & stelt voor verschillende tafereelen uit het leven van Boromaeus, heerlyke kunststukken, alles bewerkt kostlux door Milanesche arbeiders, terwyl de stad de grondstof leverde.– het lyk zelf van den naderhand heilig verkl[aarde] Borom[aeus] staat in een zilver kist, die met allerlei steenen van kostbaren aard & met goud versierd is. het geheel wordt ook op 3 à 4 mill[ioen] franken getaxeerd.–

De Engelschman & ik gingen daarna den toren beklimmen, die 380 voeten hoog is.– deze togt is zeer merkwaardig & niet vermoeyend, alleen met sterken zonneschyn, zoude het schitteren op die witte steen (op sommige plaatsen geheel vernieuwd of minder verweerd) zeer lastig kunnen zyn; – wy troffen gelukkig een bedekte lucht.– het gezigt op het dak van de kerk (ook geheel van marmer) langs de gallerie van de verschillende hoeken op de stad beneden & eindelyk van de hoogste gallerei is onbeschryflyk schoon.– Zelfs het heerlyke beeldhouwwerk, de oneindige versieringen, standbeelden; naalden &c. van naby beschouwende, ziet men hoe heerlyk alles bewerkt is.– Maar het geen ons zeer frappeerde was te zien, hoe sterk nog aan de kerk gewerkt wordt.– Wy hadden ons verbeeld, dat de kerk geheel af was, & nu zagen wy, & wierd ons aan getoond [60] hoeveel nog ontbreekt, & wat in den laatsten tyd nieuw is aangebragt.– De nieuwe spitsen, torentjes, beelden &c. maken een heerlyk effect.– Ze zyn nog schitterend wit & lyken als van albast gemaakt & men zoude kleine beeldjes als het ware als versiering in zyne kamer willen zetten.– Men heeft sommige punten van waar men langs de kerk over al de zybogen, of langs al de spitsen een imposant gezicht heeft op dit meesterstuk der bouwde. daar het niet helder genoeg was, hadden wy alleen een fraai gezigt op de groote stad & omstreken maar konden niet zien de *Mont Rosa* &c.

Wy gingen daarna nog wat door de stad wandelen & aten om 4 uur vry goed & smakelyk.–

Tegen 6 uur lieten wy ons rytuig voorkomen.– wy reden eerst naar de kerk die nu door de avondzon verlicht ons op nieuw zeer frappeerde.– [en] naar de villa Reale of zomerpaleis van den A[arts]Hertog Vice koning van Lomb[ardije]⁵⁶ het gebouw & de tuin bevat weinig merkwaardigs.– & men kan het best overslaan. De publieke tuin, aan dit verblyf grenzende, scheen ons toe zeer fraai te zyn.–

Wy reden daarna naar de Corso, eerst waren er weinig rytuigen, maar eensklaps, kwamen ze als uit de grond gerezen, & toen amuseerden wy ons met een groot uur in of naast de file te ryden of stil te staan.– hoewel het aantal gering was by anders, zagen wy toch een 150 rytuigen, meest allen zeer fraaye equipages, met fraaie paarden & schoone lieveryen.– waarin de Milan[ese] beau monde zich heen & weer liet ryden.– dit gezigt, op eene byzonder fraaie promenade, amuseerde ons zeer.– hoewel er de grootste orde heerschte, of misschien even deswege uit voorzorg, zagen wy op sommige punten Cavallerie posten, om de orde te handhaven.–

Wy reden daarna naar huis, gingen toen nog wat by den domplaats langs de fraaie winkels wandelen, zagen hoe oneindig druk het daar was & namen een glas ys, (groote portie voor 15 ^{Ct}) waarna wy ons naar huis & naar ons bed begaven.–

55 Carlo Boromaeus (1538-1584), bisschop van Milaan. In 1610 werd hij heilig verklaard.

56 Reinier (1783-1853), zoon van keizer Leopold II. Onder-koning van Lombardije-Venetië.

[61]

V

23 July Om 9 uur reden wy uit in eenen zeer fraayen wagen uit het Logement. Wy reden eerst naar het groote Muzeum, waar wy eene overheerlyke collectie van kunststukken, meest uit de Hol[landse] school zagen.– Heerlyke voorstellingen meest uit de Bybel boeiden onze aandacht.– Ongelukkig was men druk aan het schoonmaken zoodat wy 3 zalen misten.–

Het gebouw, een oud Jesuiten klooster is zeer geschikt voor een muzeum. In eene benedenzaal zagen wy een kolossaal zeer fraai standbeeld van Napoleon, van brons, en eenige zeer fraaie marmeren basreliefs, die alle voor de triumfboog hadden moeten dienen & daar nu bewaard worden. Ook andere zeer merkwaardige stukken zagen wy hier, beeldhouwwerk van zeer vroege zelfs van Romeinschen tyd.– doch in groote disorder & zeer slorderig bewaard.–

Vandaar gingen wy naar het naby gelegen Palys van den Prins *Castelbarca*. In dit ontzagchelyk groot paleis zagen wy een schat van de schoonste schilderstukken, in een ontelbaar menigte kamers – deze collectie zegt men is meer waard, dan die van het muzeum.– de pracht in ameublement, in oudheden, vazen, antiques &c &c. &c. is niet te beschryven meer dan 2 uren waren wy bezig dit alles te doorloopen, het geen ons zeer beleeft werd vertoond.– men vindt hier de schoonste stukken van Raphaël⁵⁷, een Maria & Josephus met Jesus als klein kind zoude meer dan f 100,000 waard zyn – De Bibl[iotheek] is ook zeer groot & in eene kamer zagen wy 14 Strad[i]varia's & andere merkwaardige muzyk instrumenten. Geen enkeld particulier huis zelfs niet [62] dat van den Prins van Arenberg, dat wy vroeger zagen komt in eenige vergelyking by dit prachtig hotel. Zeer vermoeid gingen wy weer in ons rytuig zitten & reden naar de *Scala*. Er wordt nu niet gespeeld in die comédie, maar het is zeer waard, om het lokaal te zien, het grootste in Europa.– Wy waren er dan ook over verbaasd. Zes reyen loges zyn boven elkander; het toneel is ook ontzagchelyk groot.– Wy zagen eenige loges van groote Milanesen, die prachtig gemeubleerd zyn. achter iedere loge is een apart kamertje. Daarna reden wy een eind naar buiten en hoorden een fraai Echo, dat op eene onverklaarbaren wyze plaats vindt wanneer men van uit een raam roept op de binnen plaats van een gewezen villa nu kaarsenfabriek.– Ontelbare malen herhaald zich ieder geluid.

Vervolgens bezochten wy het ongemeen groote Amphitheatre, of de Arena; dat ons geheel de Oud-romeinsche speelplaatsen voor den geest bragt, 36000 menschen kunnen zich hier te gelyk verlustigen in het aanschouwen van allerlei soort van spelen. Wy waren nu tevens aan het groote Exercitie plein gekomen, zagen aan onze linkerhand eene kaserne & regterhands de schoone Vredeboog.– Deze geheele vlakte was vroeger vesting, doch op last van Napoleon is deselve geslecht, & in de caserne & een paar oude torens ziet men alleen nog eenige overblyfselen van het kasteel Visconti⁵⁸ (een oud zeer vermaard Milaneesch geslacht, waarvan wy nog fraaie paleizen, & graf tomben zagen, doch hetwelk nu nog wel bestaat maar zeer in verval is.–) Het gezigt op de Vredeboog, geheel van wit marmer, met colossale wagen & 21 paarden, met de vredemaagd, & 4 paar[63]den op de 4 hoeken is overheerlyk schoon.– Napol[eon] had deze boog, toen arc de Triomphe genaamd, ter eere van zich zelven & van zyn legerbenden doen oprigten, dezelve stond aan het eind van den weg over den Simplon, dien hy had doen daargestellen & zoude hem brengen naar het bovengen[oemd] groot plein waar hy een groot paleis voor zich had willen bouwen.– &c. Na zyn' val, heeft men den reeds half voltooiden boog niet willen ongebruikt laten, maar heeft denzelven in een ander geest voltooid, & alle koppen van Nap[oleon] weggenomen, & daar voor geplaatst dien van keizer Franz⁵⁹ of van eenig ander monarch, zoo als dit te pas kwam – Men ziet er nu heerlyke basreliefs alles in wit marmer

57 Raffaello Sanzio (1483-1520) genaamd Raphaël. Schilder.

58 Het kasteel van Sforza was in de vijftiende eeuw gebouwd op de plek waar het kasteel van de Visconti's had gestaan.

59 Frans II (1768-1835). Keizer van Oostenrijk.

voorstellende Intogt der geal[ieerden]: in Parys; van keizer Franz in Wien, Congres van Weenen &c. &c. – Ofschoon met de tyd ook dit marmer zwart zal worden, zoo is het nu nog altyd vry wit. (in 39 is de boog afgekomen) Van boven staande *onder* de colossale paarden, om ons wat voor de brandende zon te bewaren, hadden wy een overheerlyk gezigt op Milaan, op de omringende steden &c. en op de vruchtbare landen zoo ver ons oog strekte. Alles voldeed ons ten hoogste.– het gezigt naar den Simplon is zeer fraai by helderder weer ziet men dien berg, even als den Montblanc &c. zeer goed, doch nu niet.– Nap[oleon] is hier overal nog zeer in eere. Wy reden toen naar de kerk Maria de la Gracia, waar wy in een naast gelegen klooster, de overheerlyke *fresco* zagen door Leonardo da Vinci⁶⁰ van het H[eilig] avondmaal, & dat zoo duizend & duizend malen is gecopieerd geworden.– Ongelukkig werd deze zaal (spyszaal der monniken, in den frans[e] oorlog tot paardenstal gebruikt, & hadden de monniken ook weinig zorg [64] voor dit onschatbaar kuns[t]stuk, althans nu is het stuk reeds zoo ver heen, dat geheele figuren reeds byna geheel weg zyn.– de vochtigheid zit eenmaal in die muur & omdat de fresco met olie gedaan is, kan men er niets aan doen, jaarlyks neemt het nog bestaande af.– intusschen ziet men nog genoeg vooral aan den Chr[istus] kop, welk een overheerlyk stuk dit was.– ook in de daarby gelegen kerk (Maria de la Gratia) zagen wy nog zeer fraaye fresco[’s], die gelukkig veel beter geconserveerd waren.–

Wy bezogten vervolgens de kerk St Victoire al Carpo, die geheel & al met perfect goed geconserveerde fresco’s versierd & ook een zeer kostbaar altaar heeft; – verder de kerk St Ambrosio, de oudste kerk, waar men stukken vindt van Rom[e] afkomstig, & welke kerk reeds in de 4^e Eeuw na C[hristus] G[eboorte] zoude gebouwd zyn.– en eindelyk de St Lorenzo waar men in de nabyheid de zuilen van den tempel van Hercules ziet.– deze zuilen staan midden in eene breede straat & maken een vreemd effect. op de plaats waar die Tempel zoude gestaan hebben ziet men nu eene R[ooms] C[atholieke] kerk, men vertoont echter nog hier & daar oude steenen, [met] versierselen die van dien voormaligen heidensche tempel afkomstig zouden zyn.– Zeer vermoeid van al ons zien & bezoeken, by eene zeer sterke hitte & fellen zonnenschein, maar tevens zeer verheugd [dat] wy eenen wagen by ons hadden, gingen wy nu naar ons logement ¼ voor 4 ure, Wy dineerden goed & gingen om 6 ure wederom ryden, wy namen nu eerst eene toer door de stad & vervolgens gingen wy buiten de stad ryden, [65] & hadden gedurig fraaye uitzigten, vooral toen we weer op het groote plein kwamen van de Vrede boog, dien wy nog eens van naby beschouwden, & nu met meer gemak, nu de zon er niet op scheen; – vervolgens reden wy terug & eindigden onzen dag met eenige tyd op de Corso heen & weer te ryden, waarby wy weer een overgroot aantal rytuigen, misschien nog iets meer dan gisteren zagen.– het weer was overheerlyk.–

Wy zagen vervolgens eene zeer groote & fraaie passage, gingen naar huis, namen afscheid van onzen Eng[els] man, die s’morgens zoude afreizen & toen [gingen] wy vermoeid & warm naar bed.–

24 July Wy gingen s’morgens eerst het paleis van den Vice Koning zien, dat echter behalve eenige zeer fraaie fresco’s, & Gobelins, weinig byzonders bevat & zelfs op sommige plaatsen middelmatig gemeubleerd is.– Alleen de groote danszaal is allerprachtigst & dateert nog van Napoleon, die veel in dit paleis heeft daargesteld.– Eene gesluierde vrouw van *Canova* trok zeer onze aandacht, de *voile* over het gezigt alles van marmer is heerlyk schoon bewerkt.–

Vervolgens bragten wy onze brieven naar de post, & gingen toen in een omnibus zitten, om naar het Station van den Yzeren spoorweg naar Monza ons te laten brengen.– Wy stapten hier in den 2^e classe die zeer goed [was], & waarvan byna een ieder gebruik maakt – ofschoon wy dezen weg nu al eenmaal gereden hadden, frappeerde het ons op nieuw zoo snel wy dit korte eindje in 15 minuten aflegden.–

60 Leonardo da Vinci (1690-1730). Veelzijdig kunstenaar.

[66] Te Monza gingen wy dadelyk de stad in en zagen [dat] dezelve niet onbelangryk was & met veel handel. Wy zagen eerst de cathedrale, die een zeer vreemd voorkomen heeft⁶¹, daar wy ons van een verlofbrief voorzien hadden, afgegeven door den Gouvern[eur] van Milaan konden wy na den kerk inwendig te hebben gezien, die niets merkwaardigs bevat, en na in de Sacristey wederom eenige kostbaarheden van groote waarde, & den Keisersmantel van den laatsten kroning te hebben gezien, ons verlustigen in den aanblik der yzeren kroon.– dezelve werd, na eenige ceremonie's uit het altaar eener byzondere kapel, na het opensluiten van 2 à 3 deuren, gebragt, de kroon, die niets van yzer heeft dan een dun yzeren hoepel, binnen waards gelegen, is voor het overige van zuiver goud & met edelgesteenten voorzien, men ziet in denzelfen onder meer andere zoogen[aamde] reliquien van den Heiland, midden in de kroon, in kristal een stuk van de spons waarmede de Heiland aan het kruis werd gedrenkt.– de yzeren band inwendig, is van een der nagel[s] (zoo men verhaalt) van het kruis gemaakt &c. De tegen woordige keizer in 183-⁶² met deze kroon als koning van Lombardyen gekroond zynde, heeft men hiervan een steen met toepasselyke inscriptie geplaatst aan een der pilaren van het altaar af van de kapel, de Ingezeten[en] hebben toen echter er op aangedrongen, dat er dan ook eene inscriptie van de

f⁵ betaald
voor 't
zien der
yzeren
kroon

kroning van Napoleon zoude geplaatst worden, de regering heeft dit niet willen of durven weiger[en] [67] althans sedert eenige maanden, staan beide inscriptien tegen over elkander op zwart marmer platen te lezen – wy zagen ook nog eene mummie of squelet van een' Visconti Wy namen daar na een' *einspanner* & gingen eene zeer fraaie toer doen door het heerlyke park van het buitenslot⁶³ dat de Vice Koning hier heeft & dat 7 uren in den omtrek heeft & geheel omraasterd met veel wild is.– het paleis, uiterlyk in zeer fraayen & smaakvollen styl gebouwd, moet inwendig niets fraais bevatten, althans men raadde ons af het te gaan zien.– Nadat wy geruimen tyd in dit heerlyke park hadden rondgereden, gingen wy de particuliere tuinen van den A[arts] Hertog zien. dit particuliere park is met veel smaak & op zyn Eng[els] aangelegd & beviel ons by uitstek.– van af eenen toren by eene geïmiteerde ruïne, gebouwd, had ik een heerlyk gezigt op de omstreken, & zoo de grootheid van het park overzien. Wy zagen voorts de tuinen, warme kassen, &c. &c. ook hier bewonderden wy weer de verschillende fraaie boomen & heesters, die hier zoo weeldrig groeyen, & onder de heete gewassen zagen wy ook enorme groote & vreemde kactusschen (die allen in de open lucht stonden), aloë's &c. – als eene merkwaardigheid toonde de tuinman ons een zeer vreemde plant genaamd *Tillandsia diantheidea*⁶⁴ die alleen van de lucht leeft, zonder ooit water te krygen (als regen) & zonder met den grond in aanraking te komen, dezelve hing aan een yzer tralie werk & bloeit zeer fraai. Wy zagen ook eene nieuwe zeer fraaye lelie genaamd *Lilium spesiosum punstatum*⁶⁵ bloeyen, zoo men zeide voor het eerst.–

[68] Wy gingen daarna weer naar het station, vertrokken naar Milaan & kwamen daar juist tegen 4 uur ons eetens uur aan.–

Na het eten maakten wy onze bagage in order, wy lieten een koffer achter.– daarna gingen wy nog wat flaneren door de schoone straten van Milaan, wy waren wederom getuige van de ongelooflyke drukte die er s'avonds heerscht, vooral in de lange breede straat die de Corso reeds heet & naar de eigenlyke Corso voert.– ook nu zagen wy weer eene menigte geestelyken, die men in elke straat ziet, doch waarvan geen mensch notitie neemt.–

Ik begaf my nog een oogenblik naar de plaats waar men de rytuigen ziet heen & weer ryden, & voord daar ook al wederom de zelfde drukte. Wy gingen daarna naar huis, haalden ons goed op

61 De façade van de kathedraal van Monza is gemaakt van wit, groen en zwart marmer.

62 De Oostenrykse keizer Ferdinand I werd in 1835 tot koning van Lombardije gekroond.

63 Villa Reale, een groot neo-classicistisch paleis dat in opdracht van keizerin Maria Theresia was gebouwd.

64 *Tillandsia diantheidea*: Bromelia.

65 *Lilium spesiosum punstatum*. *Lilium spesiosum puntatum*: Japanse lelie.

& vertrokken om 10 uur per diligence naar Venetie.– Gelukkig hadden wy de Cabriolet, waarin echter de Conducteur als 3^e man zit.–

25 & 26 July de nacht was heerlyk & niets koud, wy reden vry snel door, zoodra wy weer genoegzaam licht hadden zagen wy, hoe vruchtbaar deze streken alle zyn.– druiven, turksch koorn, witte moerbezen zyn in tusschen altyd nog de hoofd producten.–

Wy kwamen verscheidene kleine & groote plaatsen door, waarvan de meeste uitmunten door zeer fraaie kerken, allen van wit marmer gebouwd & meest met groote koepels voorzien.– Alles wordt hier meer & meer Italiaansch, het frappeerde ons intusschen hoeveel schoone manspersonen [69] wy zagen.– daar en tegen weinig schoone vrouwen.– Te Brescia eene zeer belanryke stad, bezagen wy in de haast de markt, die zeer druk was, & waarop men manden vol met appelen, peeren, vygen, perziken, citroenen &c. zag, bezagen wy nog eene zeer fraaie marmeren kerk.–⁶⁶

Wy kwamen om 7 uur te *Verona* aan, daar men ons zeide, dat wy dadelyk zouden gaan eten, hadden wy geen tyd eenige der merkwaardigheden, dezer stad te gaan zien.– Wy hadden hier eene zeer goede table d'hôte met allerlei soorten menschen Eng[elsen] Fr[ansen] Ital[ianen], duitsch[ers] & Holl[anders]

Wy gingen te 9 ure weer in de diligence, om onzen 2de nacht in denzelve door te brengen.– Inmiddels was op de groote hitte een verkwikkend onweer met sterken regen gevolgd, waarvan wy nog een gedeelte onderweg kregen.– Tegen [67] uur kwamen wy nu in *Padoua* aan eene zeer oude stad, doch waar in wy merkw[aardige] bruggen zagen.– Toen wy hier aankwamen, namen wy dadelyk plaats in een omnibus, welke ons naar de station bragt, waar wy weer plaats namen in de 2e klasse & in eene enorme groote char à banc plaats kregen, waar zeker meer dan 50 menschen plaats hadden.– Wy reden langzaam & niet byzonder gemakkelyk.–

Een uur voor Venetie houdt men stil, van daar gingen wy per postschuit de groote water plassen oversteken.– onze schuit was een soort van trekschuit met 4 roeyers.– door den sterken zonneschyn kon ik niet buiten blyven dat my zeer speet.

[70] Wy kregen al spoedig de pracht volle steenen brug in het oog, welke men bezig is hier te bouwen om Venetien met het vaste land te verbinden, & welke dan voor den spoorweg dienen moet.– dezelve moet 1 uur lang zyn.– voor een groot gedeelte is dezelve klaar, & in zeer eenvoudige maar toch zeer smaakvollen styl gebouwd, men zegt er duizend menschen aan werken.– het is een merkwaardig kuns[t]stuk, over 1 jaar zoude dezelve klaar zyn.– ik meen de brug 300 bogen heeft. – terwyl by afwisseling, de brug bogen heeft of gesloten is.– Eindelyk stapten wy een oogenblik aan wal, om dadelyk weer in eene gondel over te stappen & ons naar ons logement te brengen à *la Lune* in de nabyheid van den St Marcus plaats.– Het eerste binnenvaren van Venedig voldeed volstrekt niet aan onze verwachting, de stad is over het geheel in verval, & dus ook in de min aanzienlyke wyken, van uit de diepte der kanalen zag men niets dan afschuwelyke leelyke vervallen & morsige huizen.– toen wy echter op het groote kanaal kwamen begonnen wy een beter indruk te krygen, ofschoon ons altyd de vervallen toestand van meest alle paleizen steeds hinderlyk bleef – intusschen is het eerste gezigt op het groote kanaal zeer fraai.– Wy kregen vry goede kamers, en haasten ons dus om ons wat te verfrisschen, eerst tegen 4 uur konden wy een bad krygen, te 5 ure aten wy, & na het eten spoedden wy ons naar den nabygelegen St Marcus plaats.–

de eerste aanblik op deze plaats overtrof ver onze verwachting.– wy waren er geheel van [71] doordrongen, dat deze plaats geheel eenig in de wereld is.– de aanblik op den Cathedrale was ons vreemdsoortig, men zoude byna zeggen eene Moskee te zien.– De groote toren op zyde wilden wy gaarne dadelyk afbreken! – de colonnades aan de 3 overige kanten, zelfs ook de colonnade vis à vis de kerk, door Napoleon gebouwd bevielen ons by uitstek.– Reeds dadelyk

66 De zeventiende-eeuwse *Duomo Nuovo* werd gebouwd met wit marmer.

67 Opengelaten ruimte. Het uur is niet ingevuld.

zagen wy een gedeelte van het in eenen vreemden styl gebouwde Doge-Palais. (- het eigenlyke woon-paleis van den doge bestaat niet meer, was regts van den dom, daar woont nu de Patriarch der kerk)

Na braaf rondgewandeld te hebben, namen wy eene gondel.– Wy hadden nu party gemaakt met een' duitscher, Wilhelmine genaamd uit Franckfurt a/o.– Onder een hemelsch weder roederden wy een eind wegs door het groote kanaal & langs de stad, & zagen nu hoe men Venetie eigenlyk voor het eerst moet zien, van de zeezyde.– op het groote kanaal was veel beweging, Alles was even vreemd voor ons.– b.v. de zwarte gondels, even als of er gedurig begrafenissen ons passeerden.– de drukte der booten, en het geschreeuw der roeders, de groote bekwaamheid, waarmede zy altyd elkander uitwyken, het bedelen op het water, door gebrekkigen in een schuitje &c &c. –

Wy gingen daarna wat wandelen op de quais langs den kleinen Marcus-plaats & het doge palais.– daar was de drukte ongemeen, voor alle café's zat het stoppend vol, ook van heeren & dames, ieder at ys of limonade!

[72] Langzamerhand werd het gaz-licht ontstoken & nu zagen wy die heerlyke plaats, en door het gazlicht der stad & door dat der vele winkels onder de colonnades geheel verlicht, & als het ware in eene groote redoute herschapen, ieder een & veel beau monde wandelde hier op & neer, hier & daar had men muzyk & ook voor de café's was het stoppend vol.– daarby eerst eene heerlyke ligt blaauwe geheel transparente hemel, welke later heel donker & met sterren bezet werd, & eindelyk eenen regt Italiaanschen temperatuur, dit alles maakte veel indruk op ons.–

daar wy echter zeer vermoeid waren spoedden wy ons naar huis & gingen dadelyk te bed.

door myne gordynen open te schuiven & het raam

niet te sluiten werd ik s'nachts door de Muskieten

overvallen & deerlyk gebeten.–

gelukkig had ik er later niet veel hinder van.

27 – Om ½ 9 ure begaven wy ons met den zoon van eenen ons aanbevolen guide Bulgari, die ons ook zeer goed heeft bevallen op weg.– wy namen dadelyk eene gondel & voeren eerst naar Broederschap van St Roch⁶⁸, heerlyke bronzen deuren, nagemaakte bibliotheek van hout van Tintoretto⁶⁹ Ecce homo van Titien⁷⁰.–

daarna kerk der <Bassussios⁷¹> zwarte zuilen van probeest⁷²

een zeer kostbaar heerlyke fresco door

14 J[arige] jongeling Diepolo⁷³, die jong gestorven is.–

daarna Kerk der Bassussers zwarte zuilen van probeersteen zeer kostbaar heerlyke fresco door 14 J[arige] jongeling Diepolo, die jong gestorven is. –

Wy passeerd[en] vervolgens het huis waar Byron⁷⁴ 14 M[aanden] gewoond heeft [en naar] de Academie des Sorences hier zagen wy eene heerlyke verzameling van schilderstukken uit de oude Italiaansche school, allen best geconserveerd, & in gedeeltelyk in groote expresselyk daartoe vervaardigde zalen geplaatst.– Wy zagen hier ook fraai beeldhouwwerk & daaronder stoelen, met heerlyke hout figuren.–

Van daar gingen wy het Theater zien, dat ook zeer groot is, evenwel minder groot & kostbaar dan te Milaan.–

68 Scuola di San Rocco.

69 Jacopo Robusti genaamd il Tintoretto (1518-1594). Schilder.

70 Tiziano (Titiaan) Vecellio of Vecelli (1488-1576). Schilder.

71 De kerk der Bassussios of Bassussers is niet getraceerd.

72 probeest: probeersteen, toetssteen; kiezelstei van een zwarte of anders donkere kleur.

73 De jong gestorven Diepolo is niet getraceerd. Hij is niet identiek aan een van de bekende schilders Tiepolo – Giambattista en Giandomenico – die oud geworden zijn.

74 Lord George Gordon Byron (1788-1824). Schrijver en dichter.

Van daar bezochten wy de Cathedrale⁷⁵, & werd ons naauwkeurig aangewezen, de onschatbare waarde der Mozaik werken, der verschillende marmer soorten, der oneindige verguldingen [73] daar men eigenlyk kan zeggen, dat de geheele kerk van binnen met zwaar ducat goud is belegd.– Men ziet een & ander zoowel buiten als in de kerk.– Ongelukkig ziet men echter, dat de geheele kerk wat in verval is, & ver is van deszelfs vorigen luister. – Vooral de vloer heeft veel geleden.– Aan het hoogen altaar wees men ons 4 zuilen die afkomstig zouden zyn van den tempel van Salomon & vier van de Sophia kerk te Konstantinopel.–

Over het geheel gaf ons de kerk in & uitwendig een zeer vreemden indruk.– & moesten wy bekennen de Milaansche dom ons toch meer had gefraspeerd – de 4 beroemde paarden hebben naar ons zien ook geen gunstige plaats in het frontespice.– Wy zagen vervolgens nog eene fraaie maar vooral nu by een feest zeer bonte kerk St Salvator, deden nu eene *wandeling* door de stad, vonden het op de straten zeer druk, bezochten toen de beroemde Realto brug, van waar men een overheerlyk gezigt op het water & de bootjes heeft & gingen toen in eene restauratie onder eene warande vlak langs de straat, eten, dat ons ook zeer vreemd voorkwam.–

Na het eten gingen wy op den St Marc[o] plaats, ys eten, dat men hier voor iets meer dan 10c^t krygt & excellent goed!

Wy konden onze lust niet wederstaan & gingen daarna weer varen, wy hielden nu koers naar de zee, hoe meer wy ons van Venetie verwyderden, hoe fraayer het gezigt op de stad werd.– Wy stapten aan het eiland Lido uit en traverseerden hetzelfde, waardoor wy in de gelegenheid waren om van de andere zyde eenen vryen blik te slaan op de Adriat[ische] Zee. wy bevochtigden onze voeten voor de grap in dit zoute nat, raapten eenige schelpen op, waarna wy ons verder lieten roeyen naar een ander eiland, waarop een Armenisch klooster staat St Lazarus genaamd, een zeer gecultiveerd, goed fransch sprekende monnik, in eene, lang zoo niet terugstootende kleeding, als die der Capucyners, die wy nu & dan ook op straat tegen komen, leidde ons rond, liet ons in de boekery eene kleine verzameling van natuurk[undige] voorwerpen &c. zien, vervolgens eene eigene boekdrukkery &c. – deze orde is vry groot & vooral bestemd om in Armenien het christendom uittetreden. Zy hebben de bybel zelfs reeds in meer dan 30 talen gedrukt. – wy zagen er eene medaille van W[illem] II⁷⁶. – daar wy ook eene holl[andse] vertaling zagen zeker geschonken. Deze monnik beviel ons in zyn spreken zeer, hy scheen zeer gecultiveerd & ver van alle pedanterie te zyn. – Van uit een terras van de tuin van dit klooster had men al wederom een heerlyk gezigt op Venetie & al die verschillende eilanden, welke alle met een of [ander] gebouw of kerkje bebouwd zyn. –

Wy lieten ons nu naar de stad [roeien] & zagen ondertusschen een heerlyke zons ondergang, waarby zoo wel de stad als de < -- > bergen heerlyk verlicht werden. – Na nog weer een tyd lang op den Marcus plaats te hebben gewandeld spoedde wy ons naar huis

28 - heden morgen vroeg gingen wy vergezeld van eene duitsche familie andermaal op weg, namelyk per gondel. – Wy bezochten eerst het arsenaal, zagen daar eene menigte van wapenen ook vele in vroeger tyd door de Venetiaan veroverd & waaronder zeer merkwaardige turksche &c. voorkwamen.

Vervolgens zagen wy de werf, bewonderden de enorme groote schaal waarop alles was ingerigt & waardoor, deze *nu* veel te groote werf welligt eene der allergrootste van Europa kan genoemd worden. – Wy vonden in dit alles niets dan voor de Venetiaan treurige herinneringen aan vorige grootheid. – hier werd overal gewerkt door galeislaven, allen geketend, maar met twee aan twee. – deze menschen groetten meest allen zeer wel. – Wy zagen ook een model van de voormalige prachtige <Buccotaurus⁷⁷>, & meer andere modellen, een enorm gebouw voor de <Lainedraayer⁷⁸>, eene zaal van 1000 voet lang, & bewonderden in al deze gebouwen de fraaie

75 De basilica San Marco.

76 Willem II (1626-1650). Stadhouder.

77 Buccotaurus. Een niet nader getraceerde stier.

78 Lainedraayer. Mogelijk het kaarden [lainer (Frans)] van wol.

structuur der daken &c. Vry vermoeid reeds nu van de bezigtiging al dier zalen & gebouwen gingen wy nu naar een buiten af gelegene eiland *Morano* waar wy met zeer veel belangstelling zagen eene zeer fraaye fabriek waarin byna niets dan kralen gemaakt worden welke in enorme massa's naar America gaan. –

ook zagen wy hier zeer fraaye stukken uit zoogenaamd Venetiaansch glas bestaande. de bewerking der kralen is zeer merkwaardig te zien, maar in een reeds zoo heet klimaat, moeten vooral de stokers [74] der ovens het zeer slim hebben, daar de hitte uit dezelve ontzettend was.–

Daarna zagen wy nog de Jesuiten kerk⁷⁹ die zeer prachtig & ons uitstekend beviel, de beeldhouwwerken van den Predikstoel en marmer by wyze van gordyn & van het hoogaltaar by wyze van tapyt zyn ware kunststukken. Over het geheel is deze kerk ook weer zeer ryk aan verguld & beeldhouwwerk in ondersch[eidene] altaren & monumenten aangebragt.– de Jesuiten zyn er echter niet meer meester van, daar ze in Oostenryk niet geduld worden.– Voor het overige ziet men hier eene menigte van geestelyken & ook monniken in hunne ellendige kleeding rond wandelen.–

De Rozen cranz-Capel in de Joh[annes] & Paulus kerk⁸⁰ is ook zeer merkwaardig door de heerlykste houtreliefs die men ergens vinden kan, in marmer uitgevoerd door Joh[annes] Bonazzio⁸¹ & anderen.–

Van daar gingen wy het wereld beroemde dogen paleis bezoeken.– dit paleis geeft zonderlyke indrukken, door de onmatige pracht, die zelfs nu nog in de groote zalen, in de enorme verguldingen, de meesterstukken van de beste schilders &c. bestaande ziet men met welk eene magt vroeger de Doges bekleed waren. In de groote zaal waar de doge met de Nobili 500 sterk vergaderde & welke 154 voet lang & 74 voet breed is.– bevindt zich het grootste schilderstuk dat welligt ooit gemaakt is de [⁸²] 74 voet breed, 30 v. hoog een meester stuk van Tintoretto.– In deze zaal wordt eene

[75]

VI

bibliotheek bewaard, <den> St Marc[o] genaamd.– & verder vindt men er eene fraaye collectie van antique beelden, & zeer kostbare schilderstukken.– de troonzaal is ook zeer fraai & met antique beelden versierd.– de andere zalen, waarin de inquisitie vergaderd zyn historisch beroemd, wy zagen de plaatsen waar vroeger de leeuwenkoppen waren aangebragt, waarin men in het geheim de aanklagten tegen de burgers of nobili wierp, de geheime deuren & trappen waardoor de veroordeelden werden verwyderd. &c. Verder zagen wy boven de beroemde lood-gevangennissen⁸³, die echter geheel afgebroken zyn, de plaats waar Casanova⁸⁴ gevangen zat &c. van eene der balcon zagen wy *de pont des soupirs*⁸⁵, van andere balcon hadden wy een heerlyk gezigt op het St Marcus plein, & wy zagen met genoegen, dat veel in het gebouw gewerkt werd.– doch het is onmogelyk om al de verguldsels weer te herstellen, nooit zag ik zulk een pracht daarvan als hier.– Onder de portraitten der Doges, ziet men ook dien van den laatsten Manzini (?)⁸⁶ genaamd, die door Napoleon werd af gezet.–

79 De Santa Maria dei Gesuiti.

80 San Zanipolo.

81 Giovanni Bonazza (1654-1736). Beeldhouwer.

82 Opengelaten ruimte. De titel van het schilderij - Het paradijs – is niet ingevuld.

83 lood-gevangennissen. Mogelijk bedoeld: doodgevangennissen, kerkers van ter dood veroordeelden.

84 Giovanni Giacomo Casanova de Seingalt (1725-1798), een in Venetië geboren avonturier.

85 pont des soupirs: Brug der zuchten.

86 Van Ittersum twijfelde blijkbaar aan de naam. De laatste doge was Ludovico Manin, hij werd in 1797 gedwongen af te treden.

Wy gingen daarna eeten.– Zagen vervolgens op het St Marcus plein zittende een paar Engelsch[en], die wy vroeger reeds gezien & gesproken hadden & maakten zam[en] afspraak om eenige toeren te zamen te doen.– Wy ging[en] vervolgens weer eene toer op het schoone meer maken, kwam[en] terug & vertrokken om ½ 11 uur S'avonds weer per schuit naar een der uiteinden der stad, om aldaar een volksfeest van St Marco (?)⁸⁷ op het water by te wonen.– op den [76] plaats genaderd, zagen wy een groot gewoel, honderde schuitjes waarvan vele met gecouleurde ballons verlicht waren.– Wy gingen eerst aan land, eene straat door, hoorden goede muzyk, zagen eenige straatjongens dansen, aten een nationaal gebakje op de straat voor een buffet, woonden eene amuseante ruzie by (zooals hier trouwens het gemene volk & vooral de roeyers altyd disputeren onder elkander, zonder dat het byna ooit tot slaan komt) en gingen toen weer op het water.– het gewoel was daar toen zeer vermeerderd & leverde een aller interessantst gezigt op, honderde verlichte schuitjes voeren langs & met ons rond, in de meeste daarvan zaten geheele families op haar gemak te soupeeren, de vrouwen zonder hoed of schawl, burgerklasse & bon ton scheen er te zyn, enkele zeer fraai verlichte gondels maakten een schoon effect, zoo als ook het branden van Grieksch vuur in allerlei kleuren op zommige gondels, & het afsteken van vuurwerk.– de nacht was daarby heerlyk mooi, zoodat dit gezigt, zoo geheel vreemd voor ons eene foule⁸⁸ en ophoop van menschen op het water ons zeer beviel.– doch wy hadden den mensch & vooral het gemeene volk ons veel levendiger voorgesteld – ongeregeldeheid of dronkenschap zag ik nergens.–

Zeer tevreden keerden wy te ½ 2 ure in ons logement terug.–

29 -

heden morgen ontbeten wy weer op het Marcus plein, zagen daarna eerst de fraaie kerk *del <S'vane>* beroemd door het mausoleum van Canova.⁸⁹ – Canova had het model daarvan zelf gemaakt om het voor het graf van [77] Titian, – in die zelfde kerk zich bevindende, uitte werken, doch de dood overviel hem.– Nu heeft men dit plan door leerlingen van Canova doen uitvoeren, & heeft hy aldus een monument, hetgeen hy zelf heeft opgeg<even>.– het is zeer groot & fraai uitgevoerd.– Tegen over dit monument is men nu bezig, om een zeer grootsch gedenkteeken voor Titian op te rigten.– Verder ziet men ook in deze kerk vele prachtige monumenten schilderyen & – een weelde van allerlei kostbaar marmer.–

Vervolgens zagen wy eene werkplaats, waar zeer fyne goude kettingen worden gearbeid.– wy hadden ons echter voorgesteld, dat dit interessanter ware.– Daarna bragt men ons naar het paleis *Pizzani*⁹⁰, waar wy een der grootste kunststukken van Paul Veronese⁹¹ vonden, den voetval van de familie van Darius voor Alexander voorstellende.– Verder eene fraaye bibliotheek met zeer fraaye miniatuur portraitten.– de slaapkamer, zooals in de oude prachtige Venet[iaanse] huizen die was ingerigt, aan het einde van een lange zaal, onder een prachtigen baldaquin, & waarvan het voorste gedeelte tot woning & dagelyks gebruik verstrekke.– Wy konden uit dit paleis, dat geheel in den ouden stijl gebleven is, goed zien hoe prachtig & groot die oude paleizen waren.– Vervolgens zagen wy een zeer oud & vervallen paleis der familie Tioscari, dat nu door de stad gekocht is & met groote kosten wordt gerepareerd, om tot een nuttig einde te worden gebruikt.– dit paleis is een der grootste & oudste, heeft enorme zalen of hallen een overgroot aantal kamers & geheime trappen & kerkers. maar is overigens zoo <goed> als eene ruïne.– Vandaar gingen wy naar het paleis Sus [78] woonplaats van een zeer beroemde Ital[iaanse] schilder Scrasoni⁹².–

87 Van Ittersum twijfelde blijkbaar of het een volksfeest van Sint-Marco was. Zeer waarschijnlijk betrof het hier het *Festa del Redentore* dat in de derde zaterdag van juli wordt gevierd ter gelegenheid van het einde van de pestepidemie in 1577.

88 foule (Frans); menigte.

89 Waarschijnlijk wordt de kerk San Stefano bedoeld waarin zich een grafstèle bevindt voor senator G. Faliero, gemaakt door Antonio Canova (1757-1822).

90 Palazzo Pisani Moretta aan het Canal Grande.

91 Paolo Veronese (1528-1588). Schilder.

92 Scrasoni. Mogelijk wordt de schilder Ippolito Scarsellino ook genoemd Scarsella (ca. 1550-1620) bedoeld.

Wy zagen hier eene kleine maar uitmuntende galery van jonge & oude meesters, & vele overheerlyke portraitten van den dichter zelve.

Wy zagen nu nog de zeer prachtige kerk Maria del Salute in 1631 by gelegenheid der pest gebouwd.– deze kerk is ook weer geheel van marmer gebouwd in zeer grootsche styl & inwendig ook zeer prachtig.– Eindelyk gingen wy ook nog naar het Paleis <Tavers> (zeer ryke jood) waar wy de 2 meesterstukken van Canova, Ajax & Hector zagen, in colossale grootte uit marmer <gehouden>.– deze kunststukken zyn overheerlyk fraai.– & zyn door den jood inder tyd goedkoop gekocht.–

Wy gingen daarna te voet, langs zeer drukke straten naar het Marcusplein & beklommen den 4 kanten toren van waar men een heerlyk uitzigt heeft op den stad & den haven.– al de kleine eilandjes &c. &c. Wy waren zeer opgetogen over het schoone gezigt, dat wy van boven hadden.–

Daarna gingen wy weer zeer vermoeid eeten.– Wy gingen vervolgens weer naar ons Marcusplein, deden eenige commissies. Gebruikten <er een> goed <glass> & zeer lekker ys. & gingen toen weer met een schuitje naar het Eiland Lido varen, <naar> de andere kant in den Adriat[ische] Zee om te baden – er was veel wind, & den Zee hol, zoodat alleen onze duitsche reisgezel zich een ¼ uurs door de golven liet overstroomen.–

Wy voeren daarna zeer snel terug, gingen weer uit flaneren op het Marcus plein, namen afscheid van onze Engelschen, die naar Griekenland ging[en], & waarvan ik ontwaarde, dat ik met den eenen [79] genaamd H.G. Clarke te Neuwied op school was geweest.– daarna begaven wy ons naar bed, na ons goed gepakt te hebben.–

- 30 July om 6 uur verlieten wy ons hôtél, & om 7 uur *Venetie*, met veel leewezen – Gaarne hadden wy er nog eenige dagen verbleven, of ook een overstapje naar Triëst gemaakt, maar dit kon niet.– Alles beviel ons in Venetie wat de merkw[aardige] & historiesche herinneringen aangaat, maar anders moet men gedurig in de weer zyn, om niet bestolen & bedrogen te worden.– Alle schippers kruiers &c. zijn schavuiten. – ik meende 1 lb⁹³ tabak voor 2 <zwanz:> te koopen & den anderen morgen zag ik, dat er alleen tabak boven op lag & de rest natte asch of zoo iets was!! Schippers &c. bieden den geheelen dag door smokkel sigaren & tabak aan, & van zulk een man had ik mijn lb op het Marcus Plein gekocht.–
- wy vertrokken onder een hemelsch weder, weer van het station af met een postschuit naar het vasteland, om 7 uur, bewonderden weer zeer de heerlyke brug, zoo men zegt 1 uur lang & voor een groot gedeelte klaar, stapte daarna in den spoorwagen & waren om ruim 9 uur aan het station te Padua, doch zeker eerst een uur later in ons Logement.– Want nu ook moest ieder oogenblik de pas vertoond afgeteekend gecopieerd &c. worden & dan werden wy ook weder door ellendige omnibussen bediend & schrikkelyk bedrogen, totdat een duitscher die Ital[iaans] sprak ons hielp & wy den schavuit van omnibus-conduct[eur] niet meer betaalden dan <regtens>.– het is vreemd dat de Oostenr[ijkse] politie, die het de reizigers door al de formalitei<ten> [80] zoo hoogst moejelyk maakt & onaangenaam om te reizen in Oostenryk, aan de andere kant niet ook zorgt, dat de reizigers niet op de schandelykste wyze bedrogen & mishandeld worden.– doch overal vindt men menigte Politie beambten, doch nergens iemand die daarop ziet.– het Oost[enrijkse] Gouvernement heeft daar ook meenig belang by! – by ons *vertrek* uit Venetie, werd onze bagage zelf[s] onderzocht!
- Eindelyk kwamen wy in het ons bekende logement. – Wy betaalden nu voorts onze plaatsen & hadden de verzekering de cabriolet te zullen hebben. –

93 lb. Libra: pond.

Wy namen voorts een <Loon>bediende, die met ons de stad rondging & ons eerst de enorme groote raadzaal van Padoua liet zien.– deze zaal zegt men is de grootste in Europa⁹⁴ & zeer fraai van structuur.–

Men vindt er onder meer monumenten & curiositeiten, ook een enorm groot paard van hout, het paard van Troyen.– door [⁹⁵] gemaakt, meer vreemd & colossaal dan fraai.– de zaal deed my denken aan den Loteryzaal te s'Hage, die echter toch kleiner is.– Wy zagen ook het binnen plein van het Academie gebouw⁹⁶ zeer oud maar interessant, met vele wapenborden & oude namen.– daarna gingen wy naar het huis van een zeer ryk man Papavra (?) genaamd, waar wy eene heerlyke groep in marmer zagen, voorstellende [⁹⁷]. Vervolgens bragt onze guide ons naar de St Antonie of Cathedrale kerk, waar wy eene mis bywoonden tot onze groote ontstichting, de kerk is in Byzant[ijnse] smaak & zeer uitstekend, fraai, net onderhouden & met veel pracht van marmer, verguld, zilveren lampen, kantreliefs &c. versierd.– daarna gingen wy in het café [81] Pedrocchi⁹⁸, zeer beroemd, & voorzeker het grootste, dat wy immer zagen, maar de zalen zyn donker, het was er zeer vol met allerlei menschen, heeren, dames, studenten, burgers &c. –

Om 2 uur gingen wy in de restauratie by de café hoorende dineren à la carte.–

Padoua heeft 51,100 I[n]woners]. de studenten ruim 1000 sterk geven veel levendigheid aan deze stad, die anders lang niet meer is, wat zy vroeger was.⁹⁹–

De drukte was echter in de overige meer afgelegene gedeeltens niet groot.–

Ruim 5 uur begaven wy ons naar de Promenade, om eene course by te wonen van zeer byzondere kleine wagentjes, ieder met 1 paard bESPannen. de plaats hiertoe was zeer ruim & duizende menschen zaten in de rondte Amphiteaters gewyze.– wy kregen eene goede plaats, maar moesten ook al weer eens zoo veel betalen dan een ander! Intusschen beviel ons het gewoel vooraf, de levendigheid der Ital[ianen] de vreemdheid van het geheele schouwspel ons zeer.– doch wy hadden ons geveleid schoone muzyk te hooren & dit viel ons tegen.– het ryden zelf had niet veel te beduiden voor de zulken die Eng[else] wedrennen of friesche harddraveryen hebben bygewoond.– de paarden waren klein & vooral niet fraai, de vorm der wagens uitsluitend voor 1 persoon geschikt, had wel iets aangenaams. Tot onze verwondering werd echter geoorloofd dat het volk altyd by iedere wedren in een' luid jubelen of fluiten uitbrak.– dit maakte de meeste paarden in het begin schuw tot groot nadeel der ryders. [82] het was aardig te zien hoe uitbundig de overwinnaars werden toegejuicht, terwyl de <overwonnenen of die> paarden [die] niet wilden gehoorzamen onbarmhartig door het volk werden uitgefloten!! – Gelukkig was de geheele zaak in 1 uur afgeloopen, 't geen zeker verkieslyker is dan¹⁰⁰ de langdurige wedrennen by ons.–

Dadelyk daarna reden de 3 bekroonden rond, reden met een versch: vlag.– (de premiën in geld bestaande).– Vervolgens formeerde zich dadelyk een corso even als te Milaan, dus een overgroot aantal zeer elegante rytuigen, met dames & heeren waarvan vele der eerste geheel gekapt & met bloote hals, zonder iets om, reden nu den circus door & rond, Wel 1 uur lang, dit amuseerde ons nu ook zeer om te zien.– Daarna namen wy afscheid van onzen Duitsche reisgenoot *Wilhelmi* genaamd van Franckfurt aan de O. & gingen toen naar de *Opera*. In dit gebouw, dat zeer groot met 5 reyen loges, maar voor 't overige zeer slecht onderhouden, & wat

94 De zaal op de bovenverdieping is 81 bij 27 meter groot.

95 Opengelaten ruimte. De naam van de beeldhouwer is niet ingevuld. Het houten paard is een kopie van het bronzen ruiterstandbeeld *Gattamelata* dat Donatello (ca. 1386-1466) in 1453 maakte.

96 Een groep gebouwen, samen het Palazzo del Bo vormend. De wapens bevinden zich in de Aula Magna.

97 Opengelaten ruimte. Het onderwerp van het beeldhouwwerk is niet ingevuld.

98 Café Pedrocchi was een beroemde ontmoetingsplaats van wetenschappers.

99 De universiteit van Padua werd in 1222 gesticht en werd bezocht door studenten uit heel Europa die de stad veel welvaart brachten.

100 Er staat: voor.

de banken van 't parket aangaat zeer slecht ingerigt is hoorden wy eene zeer fraai Opera Il Lombardi¹⁰¹

Het orkest was uitmuntend, de kooren goed bezet & over het algemeen goed in order, de prima donna genaamd [¹⁰²] was ook zeer hare rol meester, & had eene uitmuntende stem & werd dan ook sterk geapplaudisseerd & teruggeroepen.– De mans stemmen waren zwak & onbeduidend. het speet ons zeer, toch eigenlyk van het stuk zelve niet veel te begripen.–

[83] Ofschoon ik reeds dikwerf het had hooren beweren, zoo was ik toch verwonderd het leven te hooren, dat in een Ital[iaanse] schouwburg heerscht, zelfs by de minste passages.– het parterre maakt zich daaraan niet schuldig.– & werd! er ook wel eens knorrig over.– Maar in de loges stoort men zich daar niet aan.– Over het algemeen zitten de verschillende partyen in de loges even als in haar eigen huis voor een open raam, waaruit zy al of niet naar welgevallen eens op de straat zien of hooren naar muzyk, die daar gemaakt worden, terwyl zy anders geen oogenblik met spreken [en] lagchen ophouden.–

31 July

Wy waren zeer verheugd weer onze cabriolet te hebben.– om 7 uur dejeuneerden wy weer in het nabygelegen café *Pedrechi*.– met koffy & broodjes.– boter ziet men hier nooit, & het geheele dejeuner gaat ook zeer sans façon.–

Men verhaalde ons van dit monster café, dat er dagelyks 25 à 30000 personen in & uitliepen en men er + - dagelyks 3 à 4000 <Zw[anz]> ontving!! –

Om 10 uur reden wy af, het weer was zeer fraai, doch beloofde ook warm te worden.– als 3e man in plaats van den Conduct^r hadden wy een zeer vriendelyk Oostenr[ijks]e kolonel der Grenad[iers] komende van zyne garnizoensplaats Lemberg in Gallicie & gaande naar Milaan zyne fam[ilie] bezoeken. (Ons logement la *Croix Rouge* was zeer middelmatig) Wy hadden nu het avantage¹⁰³ van al die gedeeltens der weg, die wy in het heengaan by nacht gedaan hadden als nu by dag te doorryden, zoodat wy dan ook van dezen geheelen fraayen weg een goed [84] denkbeeld hebben.– Van af Padona tot aan Milaan ziet men niets dan vruchtbaarheid, ontzettende menigte van maisvelden, omgeven van witte moerbezen & daartusschen guirlandes van druiven, afgewisseld met de heerlykste weiden, & alles in een groen, zoo versch & zoo aangenaam, als wy by ons van het eerste groen zeggen.– wy kwamen vele hooiwagens tegen, waarop onze colonel my verzeker[de], dat *deze récolte*¹⁰⁴ waarschylyk de 5e van dit jaar was, in de regel heeft men in Maart het eerste hooi.– Zoodra het gras gemaaid & weg is, wordt het land 2 à 3 d[agen], door middel der oneindige beekjes onder water gezet & gaat dan weer direct aan het groeyen.

De drukte van Postwagens & Diligences, van karren & vruchtwagens & ook van Partic[uliere] wagens, was wederom op den geheelen weg verbazend groot, doch ook dit alles zal veel lyden zoo niet geheel te niet gaan zoodra de spoorweg klaar zal zyn.– daarby is deze weg merkwaardig door derzelver bevolktheid, pas is men eene stad uit of men ziet den toren van eene andere in de verte – & onder die steden zyn de meeste merkwaardig [genoeg], om bezocht te [worden] & speet het ons maar er zoo weinig van te kunnen zien.

Wy kwamen om 6 uur te *Verona* aan & spoedden ons nu dadelyk naar de *arena* of oud *Rom[eins] amphitheatre* hetgeen wy met veel belangstelling als van zulk eene merkwaardige historiesche oudheid zynde bezagen. het is zeer goed geconserveerd & kan zegt men 60 à 70,000 toeschouwers bevatten.– de binnenste ruimte of speelplaats, kwam ons intusschen kleinder dan die van Milaan voor.– Wy bezagen verder nog de *graftombe der Scaligers*¹⁰⁵, &

101 De opera *I Lombardi alla prima crociata* van Giuseppe Verdi (1813-1901).

102 Opengelaten ruimte. De naam van de zangeres is niet ingevuld.

103 avantage: voorrecht.

104 récolte (Frans): oogst.

105 De Scaligers regeerden in Verona van 1260 tot 1387.

spoedden ons weer naar ons Logement [85] waar wy weder vry goed aten & daarna weer in den wagen stegen om den nacht door te ryden.–

Wy hadden nu een' Oberst Graefell als 3e man in de coupé gekregen, een zeer beleefd gepensionneerd officier uit Coblentz.–

De nacht was heerlyk & tegen het opgaan van de Zon kreeg de hemel een heerlyke kleur & werden de bergen aan onze regterhand ook weder zeer fraai verlicht.– Ongelukkig was het O[osten] juist achter onzen wagen, zoodat ik de zon juist niet kon zien opgaan.

Te Brescia dejeuneerden wy wat, & zagen de markt weer opgehoopt met perziken, meloenen &c. &c.

Wy aten gedurig onder weg perziken, die zeer smakelyk, maar op het oog niet zoo fraai & groot zyn dan de onze.–

1 Aug:

Het werd heden zeer warm. Zoodat wy zeer verheugd waren te 6 ure in ons Logement aan te komen, waar wy gelukkig hoewel met veel moeite nog plaats kregen – daar een oogenblik na onze aankomst Prinses Marianne aankwam met hare 2 kinderen & gevolg, in 7 rytuigen.– Wy zagen de Princes uitsteigen, zy ziet er bleek & mager uit & is niets mooi meer.– Zy werd in een leuningstoel naar boven gedragen & het kwam my ook voor, dat zy moeyelyk liep. Zy had de geheele eerste Etage & nog eenige andere kamers voor eenige dagen in beslag genomen.–

Een oogenblik later zagen wy 16 Meiden & knechts in de groote zaal souperen, waarvan de meesten hollanders zyn.–

Wy aten zeer goed in den tuin het was een overheerlyken avond.– daarna gingen wy nog eens wandelen, zagen eenige straten nieuw met gasverlicht & weer eene groote drukte overal.

[86] wy gebruikten nog iets in een' open café & begaven ons zeer vermoeid te bed.–

2 Aug:

wy maakten s'morgens eenige commissien, bezochten onzen bankier, pakten onze koffers, aten nog spoedig nog in een café & begaven ons om 1 uur op weg. Wy hadden twee zeer goede plaatsen in l'interieur, ons gezelschap was ook aangenaam. Een Berlynsch heer met eene¹⁰⁶ aardige dochter, een Italiaansch Edelman Toscaansch Envoyé in Weenen wonende genaamd Lenzoni met wien ik veel sprak, & verder een docter uit Carlsruhe genaamd Dr L. Schenk een zeer aangenaam jong mensch, met wien wy verder party maakten zoo lang hij in Genua zoude blyven.–

Wy passeerden nu weer eene zeer vruchtbare streek maisvelden waren weer de voornaamste veldvruchten, & witte moerbezen, die hier als groote appelboomen staan.– Wy passeerden eenige plaatsen & daarna de stad Pavia, terwyl het ons speet, dat wy dezelve niet meer van naby konden zien & derzelver merkwaardigheden nagaan.– Korten tyd na Pavia waren wy aan de Sardinische grenzen, & ofschoon men ons voor de douanen van dat land zeer bevreesd had gemaakt, waren wy zeer te vreden over de visitatie, terwyl men my zelf[s] een vry groote quantiteit sigaren, die ik aangegeven had, ongehinderd houden liet.– Wy passeerden nu nog de Po, over eene zeer slechte brug en daarna Voghera dat op eene hoogte ligt & soupeerden te Tortona.– het speet my zeer dat het nu donker was geworden daar de weg van om of naar Genua my zeer merkwaardig voorkwam, zooveel ik nog zien kon.– wy bestegen vele bergen & passeerden vele aquaducs.– de weg was daarby zeer goed & best onderhouden.– & scheen my toe op vele plaatsen geheel nieuw door de rotsen heen [87] gebaad te zyn.–

3

S'morgens zeven ure kwamen wy in Genua, op sommige punten hadden wy dadelyk een heerlyk gezigt op de zee & de stad.–

In het *hôtel de Ville* vonden wy vry goede kamers. Na ons wat verfrischt te hebben, gingen wy met onzen doctor dadelyk eene schuit nemen & lieten ons naar een zeebad inrigting brengen, waar wy een verkwikkend bad namen.– het gezigt van uit onze schuit op de stad en de haven was overheerlyk. De haven lag vol met allerlei schepen van allerlei natien & honderde gondels.–

106 Er staat: eenige.

daarna gingen wy eerst in een café dejeuneren.— vervolgens maakten wy eenige toeren door de stad, bezagen de kerk *del Annunciada*¹⁰⁷, die met eene ongelooflyke pracht van verguldsel nieuw gerestoreerd & ook van buiten geheel verbouwd wordt.— verder nog eene kerk *del Lorenzo*¹⁰⁸ die met duizende waskaarsen, roode kleeden &c. zeker ter gelegenheid van een of ander feest versierd was. daarna wandelden wy langs de pantoffelparade heen & weer, waar het zeer vol was.— de meeste dames, zelfs uiterlyk ook die der eerste klasse gaan hier blootshoofds & met groote witte sluiers, dat niet kwaad staat.— wy zagen hier meer fraaie vrouwen dan te Venetie of Milaan maar daaren tegen minder knappe mans.— wy maakten ook nog eene zeer vermoeyende wandeling naar boven, & hadden van daar fraaie gezigten op de stad.— Intusschen was het zeer warm, zoodat wy om 2 uur naar huis gingen & om 3 uur zeer smakelyk aan onze table d'hôte spysden. Daarna gingen wy eene groote wandeling doen, & wel over eene der wallen, die de [88] stad omringen & van waar wy een overheerlyk gezigt op de stad (voor een gedeelte althans) op de omliggende bergen met derzelver villa's & fortificationen & op de zee hadden.— Vreemd vonden wy dat men op zeer vele plaatsen de kanonnen met de kogels geplaatst vond, even als in oorlogs tyd.— Wy zagen vele menschen wandelen, de vrouwen allen met witte sluiers. (in tegen overstelling met Venetie & Milaan, waar ze zwart zyn) aan geestelyken was ook hier geen gebrek, maar wy merkten ook hier op, dat noch de populatie van, noch zy onderling eenige notitie van elkander namen of zich groeten.—

Wy gingen daarna naar een groot plein, dat veel schaduw heeft, & waar de Milit[aire] Muzyk speelt,— iedere Zondagavond. hier was het gewoel zeer groot, terwyl er ook vele rytuigen in de buurt waren.— de geheele populatie zat hier byna, op stoeltjes even als te Parys &c.— de muzyk kwam my middelmatig voor & het corps zwak.—

Het muzyk gedaan zynde, en terwyl hier de avond in één oogenblik daar is, zoo zag men ook spoedig de groote menigte verdwynen & de groote plaats leêg worden.— wy gebruikten nog een sorbet in een café & spoedden ons naar huis, en hadden het geluk niet te dwalen, dat men hier met al die smalle & donkere straten zoo ligt doen kan.—

4 Aug: S'morgens ½ 7 lieten wy ons eerst weer naar ons zeebad roeyen & namen weer een verkwikkend bad, daarna voeren wy de haven uit & werd het zeil opgezet.— daar wy goede & sterke wind hadden, voeren wy zeer snel.— Een oogenblik was my het op & neergaan van het schuitje vreemd, maar spoedig [89] gewende ik er zoo aan, dat ik het zelf[s] aangenaam vond.— Wy hadden ongelukkig geen helder hemel, zoodat, zoowel het gezigt op de stad, als op de bergen boven & beneden de stad zeer beneveld was.— In het geheel hebben wy hier die geheele blaauwe hemel nog niet gehad zoo als in Milaan & Venetie.— Even wel was het gezigt op de stad &c. nog altyd onbeschryfelyk schoon, & de ligging der ontelbare villa's tegen de bergen aan is ook voorzeker eenig in deszelfs soort.—

Wy passeerden eenige dorpen, die zeer schilderachtig aan de zee liggen, als St Pierre d'Arene, Cornelson & Sestri.— Te Sestri stegen wy aan wal, tot groote vreugde van onzen doctor, die inmiddels geweldig zeeziek was geworden, terwyl M[ollerus] & ik er niets van wisten, & dus niet weinig er op trotsch waren, op die wyze te toonen tot een zeevarend volk te behooren!

Te Sestri gingen wy in een merkwaardig Logement dejeuneren.— het heet la Grotte & de geheele beneden etage is dan ook werkelyk ééne doorlopende grot, met water, uit eene natuurlyke bron voortspruitende.— die grot heeft vele gangen & perspectiven, waarin men zeer koel zit, alles is kunstmatig & zoo men ons verhaalde een caprice van een ryk man geweest, die er zich echter doodarm mede gebouwd heeft!

Wanneer men alles genaauw beziet, is dit verhaal niet vreemd, daar het zeer veel geld moet gekost hebben, alles is daarby met veel smaak, & voor het oog zeer bedriegelyk nagebootst.

107 Annunziare (Italiaans): aankondigen, bekendmaken. De kerk is niet getraceerd.

108 De kathedraal San Lorenzo, met een gotische façade, een gotisch schip en een renaissance koepel.

Wy zagen hier ook vele enorm groote oranjeboomen in den vollen grond staan in een der tuinen van het logement.–

[90]

5 Aug: wy hadden dezen dag bestemd om met eenen loonbediende in de stad eenige merkwaardigheden te gaan zien, om ½ 7 uur gingen wy eerst in eene restauratie dejeuneren & toen op weg.

Wy begonnen met eene wandeling op de bastions aan de zeekant, kwamen langs eene plaats waar in de Cholera tyd 4000 menschen begraven zyn, vervolgens in de stad onder de Pont Carignon door, welke reuzenbrug over huizen &c. heen gaande twee heuvelen verbindt, welke beide tot de stad behooren & bebouwd zyn.– Vervolgens gingen wy de kerk *Carignon*¹⁰⁹ zien, die zeer fraai gebouwd is, & uit welke men een heerlyk gezigt op de stad & de zee heeft.– Wy wandelden nu over den monsterbrug & zagen de plaats waar zich in den afgelopen nacht iemand naar beneden had gestort & alzoo om 't leven gebragt.–

Daarna bezochten wy het Palais Ducal, een zeer fraai & hecht gebouw¹¹⁰, waarin zich allerlei collegien &c. bevinden, & waarin ook de Gouverneur woont. Boven ziet men nog twee zeer prachtige zalen, herkomstig uit de tyden der Genuesche Republiek, & waarin de groote & kleine Raad zich verzamelde.– In de groote zaal had men vroeger eene menigte van marmeren standbeelden van Senateurs &c.– In den revolutie op het laatst der vorige Eeuw zyn al die beelden door het gepeupel vernield.– nu staan er een aantal gips afbeeldingen van personen uit de mythologie, welke men eene soort van mantels van wit laken omgehangen heeft, & met zoo veel kun[s]t, dat men eerst meent allerlei marmeren standbeelden te zien.–

[91] Eene zware regenbui deed ons hier wat vertoeven. Daarna bezochten wy de Jesuiten & Ambrosius kerk, welke beide ook uitmunten door de heerlykste marmer zuilen waaronder ook veel Spaansch marmer genaamd brocantero (?)¹¹¹

Wy sloegen nu den weg in naar de rue Balbi, waarin men de schoonste paleizen vindt.– In het paleis Pallavinici¹¹², Maire der stad, dat zeer goed in orde is, zagen wy heerlyke portraitten, waaronder eene zeer voortreffelyke Madonna van Raphaël

In het paleis Serra¹¹³ was vooral eene geheel vergulde zaal, waarvan de marmeren pilaren zelfs verguld waren, zeer merkwaardig.–

In het paleis [_____]¹¹⁴ Sala, Ambassadeur te Parys, zagen wy eenige zeer fraaye schilderstukken & vooral voortreffelyke familie portraitten door van Dyck¹¹⁵.

Het ameublement in dit paleis was ook zeer modern & prachtig.–

Wy bezochten nog eenmaal de kerk del Annunciado & bewonderden de pracht, waarop deze kerk in & uitwendig hernieuwd wordt.–

Vervolgens zagen wy het paleis Balbi Rofera, dat een der schoonste & rykste is & daarna het paleis Durazzo, daarna het paleis des Konings, vroeger ook een particulier huis, waar men van een terras een heerlyk gezigt op de haven heeft. & eindelyk de tuinen van het Paleis Doria¹¹⁶, welke nog geheel in den ouden styl zyn gebleven.– De tuin man was zoo galant ons ieder een bouquet te geven. Alle deze paleizen liggen zeer hoog & zyn daarby zeer hoog gebouwd om het gezigt in zee te kunnen hebben.– dit is voor de bewoners & vooral voor [92] dienstboden zeer lastig & voor de reiziger, die zoo veel loopen moet zeer vermoeyend.–

Vreemd is het, dat die ryke bewoners, alleen de bovenste verdiepingen voor zich zelf houden & de ondersten aan allerlei soort van menschen zelfs aan handwerkslieden verhuren.– daarby is er

109 kerk Carignon. De zestiende-eeuwse kerk Santa Maria di Carignano, dicht bij de zee gelegen.

110 Palais Ducal. Waarschijnlijk het museum Palazzo Ducale.

111 Van Ittersum was blijkbaar onzeker over het woord *brocantero*. Brocatello: marmer van diverse kleuren.

112 Paleis Pallavinici. Het zeventiende-eeuwse Palazzo Durazzo Pallavinici.

113 Paleis Serra. Waarschijnlijk het Palazzo Cataldi uit 1558 waar een gouden gallerij is.

114 Opengelaten ruimte die opgevuld is met een lange streep. Waarschijnlijk is hier het Palazzo Reale, voorheen Balbi Durazzo bedoeld waar een Van Dyck-kamer is.

115 Anthonie van Dyck (1599-1641). Schilder.

116 Paleis Doria. Het zestiende-eeuwse Palazzo Doria Tursi van Andrea Doria Tursi (1466-1560), vlootaanvoerder.

maar eene hoofdtrap meest van marmer.— & voor 't overige heerscht in al die paleizen zoo veel pracht in marmer, verguld & ameublement, dat men dit by ons in geen privaat huis zoo vinden kan.—

Wy bezagen nu ook nog het zeer groote Academie gebouw & daarin alleen eene groote zaal, waarin de examens in het publiek worden afgenomen.—

Vandaar gingen wy een krankzinnigen huis zien, welk gebouw ons reeds meermalen van de wallen af in de oogen was gevallen, het bestaat uit een groot rond middelgebouw met 6 radiussen, & 3 binnenplaatsen aan weerskanten, de eene helft voor vrouwen, de andere helft voor mannen.— Wy zagen deze inrigtingen met veel belangstelling, dezelve beviel ons over het algemeen zeer goed, maar de holl[andse] netheid was er nergens te zien! over de 300 ongelukkigen waren in dit gesticht. De nonnen arbeiden er veel, maar men schynt zich nog niet [te] vertrouwen om de mans te laten werken althans niet, wanneer zy daartoe gevaarlyke instrumenten noodig hebben.— Interessant jong mensch die ons brood aanbod.—

Zeer vermoeid begaven wy ons naar ons logement.— aten weer zeer goed & gingen toen commissie's doen, wanneer ik eenige mooie cameën kocht.— wy wandelden vervolgens boven de colonnade langs ons logement, vanwaar men een heerlyk gezigt op de stad & op de stad heeft.— gebruikten nog eerst ys in een café & begaven ons vroeg naar huis, aangezien een zwaar onweer & hevige regen buien ons het verdere wandelen beletteden.

[93]

VII

Woensdag

6 Aug:

Wy schreven eerst in den vroegen morgen & pakten ons goed, daarna lieten wy ons tegen negen ure naar het bad roeyen.— het weer was geheel opgeklaard, & van het onaangename, dat ons klimaat medebrengt, dat wy namelyk zoo dikwerf na onweder koud & guur weder hebben, merkt men hier niets, wy hebben nu al vele onweders hier in N[oord] Italie gehad, maar nergens nog koud weder daaropvolgende.— de hemel was nu ook voor het grootste gedeelte helder blaauw.— In de haven was het zeer druk, vele stoomboten van Napels, Engeland &c: waren aangekomen.— Er werd ook weer veel gebaden.— Wy zagen de galeislaven druk werken, verder een Genuesch schip lossen, dat onder Sequester¹¹⁷ lag, alszynde op zee door [een] Eng[els] schip in beslag genomen wegens het voeren van slaven aan boord.— Wy gebruikten weer een verkwikkend bad & gingen daarna in de stad eenige commissie's doen.— Ik heb nog vergeten te zeggen dat wy den vorigen avond in de Lorenzo kerk weer dezelfde drukte vonden, terwyl weer alle kaarsen waren aangestoken & er nu ook blaas muzyk was, terwyl iemand steeds daarby in de handen klapte 't geen een zeer vreemd & lang niet aangenaam effect maakte.— men hoorde tevens de belletjes der zakjes, die meezongen & zoude byna denken een arreslede waltz te hooren!! het zien van zoo vele gesluierde vrouwen, allen wit, het waayen van honderde waayers, de beweging daardoor veroorzaakt &c &c geven aan zulk eene zamenkomst een wonderlyk voorkomen.—

[94] Wy trachtten ook nog dezen morgen eene visite te brengen aan onzen Consul den heer Alewyn, doch vonden Zyn <Ed[ele]> tot onzen spyt niet te huis, doch spraken met deszelfs secretaris een zeer beleefd man.—

Wy begaven ons daarna weer naar huis, om onze koffers digt te maken, die men reeds om 2 uren verlangd had.— (standbeelden der Senatoren op straat zien liggen)

Ons verblyf in Genua <laat> ons vele aangename herinneringen, de ligging van deze stad is verrukkelijk schoon, maar het inwendige derzelve, de pracht der kerken & paleizen valt af, wanneer men Milaan & Venetie vooraf gezien heeft.— & de stad zelve, heeft behalve eenige

117 Sequester. Sequestreren: in bewaring stellen.

weinige, tamelyk breede straten & een enkeld plein, niets dan naauwe straten & stegen met ontzagchelyke hooge huizen.

het water wordt hier kunstmatig in alle huizen van verre af, door een aquaduc & in de stad door ontelbare buizen in ieder huis bezorgd.– wy zagen ergens de straat opgebroken & die buizen even als aderen in den grond liggen.–

Eene zeer onaangename byzonderheid heeft hier het water, van namelyk nooit regt koud & frisch te zyn, & aan de table d'hôtes krygt men hier geen ys.

Kort na het eten maakten wy ons klaar, betaalden onze rekening, die zeer matig was & begaven ons op weg naar de diligence.– Wy hadden alleen nog twee hoekplaatzen in de achterste diligence van zes personen, dwars zittende, kunnen krygen & gelukkig nog aan het portier. de wagen was propvol, ik had naast my een aardig nonnetje met een jong meisje, Mollerus een doofstomme Secretaris van het Instituut van doofstommen te Genua, & een bejaard man.–

[95] Wy reden nu weer voor een gedeelte den zelfden weg, dien wy gekomen waren, & hadden het spoedig zoo warm, dat wy het portier open zetten moesten. Door het portier van achteren hadden wy nog gedurig heerlyke uitzigten op Genua & op de Zee, terwyl de lucht nu geheel helder & heerlyk blaauw was, zoo als wy hem ongelukkig, geen enkelen dag gezien hadden.– Na eenige tyd ons in de schoone gezigten verlustigd te hebben, zoo veel ons dit namelyk de diligence toeliet begonnen wy berg op te gaan, & kregen wy 6 paarden, de heeren, waaronder ook wy besloten allen te wandelen, het was een heerlyke avond & de weg zeer fraai, het speet ons alleen, dat het zoo spoedig donker werd.– Wy zetten ons daarna weder in de diligence, & bragten den nacht zeer benaauwd & warm door.– de doofstomme sloot zich zeer aan ons aan

7 Aug: Wy kwamen zeer vroeg (tusschen 4 - 5 ure) te Alessandria aan, waar een vereenigings punt van vele diligences is, ongelukkig liet zich eene zoo lang wachten, dat wy 3 uren te A[lessandria] verbleven, tot ons groot verdriet.– Eindelyk stapten wy weer in het rytuig.– Onze weg was zeer fraai, zoodat ons niets meer speet dan dien weg op die wyze te moeten passeren.– de moerbei stond hier overal langs den weg als by ons de knotwilg, & schynt ook even zoo om zekere jaren te worden afgesnoeid.–

Het werd heden zeer warm, zoodat wy, dicht op elkander, in eene naauwe diligence zittende het zeer warm & onplaizierig hadden.– Te <Cassale> aten [wij] & ten half 5 ure kwamen wy te <Novara aan>.– daar wy nog gaarne te Arona wilden zyn, namen wy zoo spoedig mogelyk eene calèche, voor 21 fr^s met fooi daaronder begrepen & reden daarmede [96] [op] eenen fraaien breede chaussée naar Arona.–

De avond was heerlyk mooi & wy bekwamen geheel van de benaauwdheden, die wy in de diligence doorgestaan hadden.– Wy dineerden zeer goed te Arona.–

8 Aug: Na zeer goed geontbeten te hebben, verlieten wy zeer te vreden ons Logement *de Post* & wandelden in den vroegen morgen eerst naar het standbeeld van *Borromaeus*.¹¹⁸ dat een klein eind weegs buiten de stad op eene hoogte aan het Lac Majeur ligt.– Van deze zyde komende ziet men het enorme standbeeld eerst, wanneer men er vlak by is.– het is zeker een ontzettend ligchaam, doch alles goed geproportioneerd.– de uitzigten van dit punt op het Lac &c: zyn overheerlyk.– wy hadden geene lust om in het beeld te kruipen, daar men door twee enorme ladders op elkander te zetten, er van buiten in klimmen moet, 't geen ons geen van beiden zeer aanlachte, hoewel wy om der aardigheidswillen het anders gaarna zouden gedaan hebben.– In de kerk, die zeer vervallen is, zagen wy de (soidisant¹¹⁹) kamer, waar Borrom[aeus] zoude geboren zyn, een afgietsel van zyn hoofd, na zyn overlijden genomen, & een kruis &c. Een weinig verder ziet men de ruines van een kasteel, dat door hem bewoond is geworden.–

Wy daalden nu weer naar het lac af, vonden daar een schuitje met 2 roeders, dat wy aangenomen hadden & begaven ons nu op weg naar *Bareni*.– het weer was overheerlyk, maar

118 Carlo Borromaeus (1538-1584), de heilig verklaarde, in Arona geboren kardinaal en aartsbisschop van Milaan.

119 soi-disant: zogenaamd.

de wind sterk & tegen zoodat onze 2 roeyers het sterk te verantwoorden hadden.– Wy voeren niet snel, & hadden dus tyd om de oevers goed op te nemen, alles beviel, & de verwachting, die wy van dit beroemde lac hadden werd niet te leur gesteld.– Wy passeerden links [97] & regts vele dorpen, & de bergen zyn als bezaaid met huizen, kerkjes & kapellen.–

Eindelyk kregen wy de lang gewenschte eilanden in het oog, doch het duurde nog lang voor wy op de *Isola Bella* voet aan wal zetteden, het was toen 1 uur.– Reeds de eerste aanblik op dit eilandje is zeer merkwaardig, men kan zich niet regt voorstellen wat men ziet, de terrasvormige aard van het eiland aan deze kant, staat zeer vreemd.–

Wy stapten aan wal & zagen eerst het paleis¹²⁰, een enorm gebouw met een aantal zalen & vertrekken, meest alles nog in den ouden styl, maar uiterst kostbaar, & met veel pracht van goud versierd.– In eene zaal vindt men zelfs een troon, (volgens oudregt der Grandes van Spanje waartoe de Borraemaussen behooren) men had het kussen van den troon vernieuwd, even als of het door gebruik versleten was!!

In een aantal zalen zag wy ook eene niet onbelangrijke verzameling van schilderyen, doch wy waren nog zoo verzadigd van onze bezoeken van de Ital[iaanse] galleryen dat wy ons door alle die kamers &c. waar Napoleon, & vele koningen & koninginnen gelogeerd hadden heen spoedden.– In de onderste Etage zagen wy nog eene merkwaardige suite van kamers allen grotten voorstellende, & die nog goed instand waren.–

Wy spoedden ons nu naar den tuin, op welken wy, even als op het lac, uit de meeste kamers & van verscheidene balconen van het paleis de heerlykste gezigten hadden gehad.–

Deze tuin of tuinen zyn nog geheel in den ouden smaak, daar dezelve echter voor het grootste gedeelte aan de Zuidkant liggen & een byzondere goede expositie schynen te hebben, zoo meent [men] zich hier in [98] alle ernst, ineens in de geheel Zuidelyke, warme luchtstreken te bevinden.–

Van een terras uit hadden wy een onbeschryfelyk schoon gezigt op het meer.– & regts & links om ons heen de heerlykste boom & plantgewassen, bosschen van Orangenboomen Laurierboomen Magnolia's &c. &c. de cactussen & Aloë's staan daarby in het wild te groeyen, de heerlykste Cypressen, Ceders (van Libanon & andere) alles groeit hier op het weligst, men gaat onder het berceaux van citoenen, waaraan duizende vruchten hangen.–

Ofschoon het zeer warm was & de zon zeer brandde konden wy ons toch byna niet genoeg verzadigen aan de bezigtiging van zoo veel merkwaardigs & fraais.–

Wy lieten ons daarna in een café wat Limonade geven, zagen met verwondering een aantal leelyke & afzigtelyke visscherswoningen op dit zelfde paradyse-eiland vlak naast dit Eden staan, & bespeurden evenzoo, dat een gedeelte & wel het middenste gedeelte van het paleis als het ware en ruine stond, men verhaalde ons later, dat dit stuk, eene fraaie rotonde nooit was afgemaakt & de eigenaar er ook geen plan op scheen te hebben.–

Wy lieten ons nu naar de naby gelegene *Isola Madre* roeyen.– hier ziet men een gedeelte van een huis staan, zeer leelyk, dat ook nooit is afgebouwd.– doch het merkwaardige dat dit eiland oplevert is de cultuur van boomen & gewassen.– het schynt dat deszelfs ligging nog warmer is, dan de *Isola Bella*.–

Een liefhebber & kenner van Botanie zoude hier dagen kunnen rondwandelen, & zich verlustigen in de schoonste boomen, heesters & planten uit *alle* werelddelen zoo wel uit de warmste als uit de koudste streken. De Banaan, de Sago, de dadel, de palm, het suikerriet, [99] de thee, de koffy boom alles groeit hier op den vollen grond, de cactussen & Aloë's geheel in het wild, ééne Aloë stond in volle bloei, 2 hadden juist opgehouden.–

Rhododendron Arboreum's als Pruimeboomen, Camelia's, oleanders, (dubbelde) magnolia's vindt men hier in geheele bosschen, & in den bloeytyd moet het een onbeschryfelyk gezigt zyn, hier te wezen, daarby heeft men gedurig heerlyke échappe's, dan eens op de woeste Zwitsersche

120 Het zeventiende-eeuwse paleis van graaf Vitaliano Borromeo.

bergen, dan op de vruchtbare bergen van het lac of op de daaraan liggende steedjes & vlekken. Geen enkele boom staat hier of hy is merkwaardig, & een menigte gewassen, die ik my herinnerde, by ons als kostbare stukken in de warme kassen te hebben gezien staan hier in volle pracht winter & zomer in de open lucht.– het zoude interessant [zijn] een catalogus te hebben, van de boomen, die hier overal staan, & nog dagelyks schynen vermeerderd & met veel zorg aangekweekt te worden. Het is jammer men zoo veel merkwaardig[s] zoo oppervlakkig & in haast zien moet.–

Enorm[e] lauwrierboomen; Ceders van Libanon, van China, van Himmlaya gebergte, van <Zenegambie>, van N[ieuw] Zeeland &c. stonden hier in volle kracht.– Gaarne had ik de merkwaardigste opgeschreven, doch onze guide, die zeker vele malen dagelyks die toer maakt, was ook al blyde ons weer kwyte te zyn.–

Wy lieten ons nu naar Baveno brengen, waar wy onze koffers vonden, die wy van Arenò per diligence naar Baveno hadden laten overbrengen, om deselve niet weer te moeten laten visiteren, 't geen met onze valiezen het geval was toen wy aankwamen.–

[100] wy vonden in de Post een goed logement, aten smakelyk & gingen daarna nog een toer op het lac maken.– de zon ging heerlyk achter den Simplon onder, dien wy daardoor prachtig verlicht zagen. de bergen aan de andere zyde kregen ook weer die mooie blaauwe kleur & de geheele hemel was blaauw met een heerlyk rood afschynsel aan de kimmen.

wy maakten kennis met een Engelschman, namen voor den volgenden morgen eene extra postwagen naar Domo d'ossola & legden ons vroeg te bed.–

9 Aug:

Om 5 ure vertrokken wy by een heerlyk weder in een postwagen voor 20 francs, 18 fr^{cs} Barriere-geld over den Simplon & 8½ fr. postgeld naar Domo d'ossola. een weinig buiten Baveno zagen wy eene beroemde rood graniet steengroeve waaruit voor Rome's Pieterkerk de zuilen gebroken worden. Over het geheel ziet men hier links & regts de schoonste & prachtigste steengroeven. Een weinig verder passeerden wy eene rivier by eene pont, daarna kregen wy een mooi gezigt op de *Montroza*. Onze weg was zeer fraai gedurig door een dal, & nu & dan met fraaie gezigten op de sneeuwtoppen.–

Te Domo Dossola waar wy om ½ 10 aankwamen, namen wy dadelyk een rytuig (onze Engelsman zoude ons tot Brieg vergezellen.–) tot Martigny & retour 5½ dag alles by een voor fr^c 110.–

Wy vertrokken om tien ure het was zeer warm, maar fraai weder.–

Een weinig buiten Domodossola passeeren wy eene merkwaardige brug <Aerola> onze weg ging [101] nu meestal klimmende & dalende tot dat wy eindelyk na de Sardinische grenzen te zyn overgetrokken & in Zwitserland aan gekomen, begonnen den wereldberoemden pas van den Simplon te beklimmen – het dal werd hoe langer zoo wilder, de rivier de [¹²¹] bruischt woest in de diepte, de aanvallige cascades & de merkwaardige galleryen begonnen zich weer te vertoonen, maar de natuur werd kouder & de vegetatie minder, wy hadden 1 paar voorspan (voor rek[ening] van de koetsier).– Wy begonnen nu sterk te klimmen, & de wegen zigzac te loopen, tot dat wy eindelyk om 5 uren aan het kleine & onaanzienlyke dorpje Simplon aanlandden. In ons logement, waar wy het zeer goed hadden, was niemand, s'avonds kwamen 1 heer & zyne vrouw, franschen uit Parys.–

De winter is hier gewoonlyk zeer lang & de sneeuw ligt dikwerf tot aan de 2^e verdieping hoog, & dit was in den laatsten winter nog zoo geweest, toen had het zedert 1813 het meeste gesneeuwd.– het was koud, zoo dat de kagchel aan werd gemaakt, wy maakten nog na het eeten eene kleine wandeling, maar het was ons te koud zoodat wy naar ons <salon> gingen & zeer comfortable in eene warme kamer ons onledig hielden, met onze gekochte platen te bezien.–

Wy legden ons daarna vroeg te bed.–

121 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier – de Saltina – is niet ingevuld.

- 10 Aug om ½ 6 vertrokken wy, onze Engelsman de heer Borp hield ons nog tot Brieg gezelschap.– Het was een schoone morgen maar koud.– Wy klommen nu meer & meer, de natuur werd woester & de Alpenrozen kwamen ook weer meer te voorschyn. –
 [102] De geheele weg over heeft men hier & daar huizen *refuges* N° 1 &c genaamd, om in tyd van nood daarin te vlugten, men ziet op vele plaatsen hoe zeer deze streken het gevaar hebben der *avalanches* ¹²². Op de hoogte staat een fraai gebouw Het hospitaal van St Gothard. Wy bezochten het echter niet.– Weldra begonnen wy nu te dalen, en eenige galeryen te passeren.– In eene, de grootste, is een steen met inschrift, waaruit blykt, dat deze weg op last van Napoleon in 1805 is gemaakt. By de tweede & derde galery ziet men vele cascades uit de hoogte & wel van de *Kalt-wasser* Gletscher nederkomen, eene deser cascades gaat over de 3^e galery heen, dat zeer aardig staat.–
 Was ons de aanleg van den weg, van de Ital[iaanse] zyde na al hetgeen wy reeds gezien hadden, niet medegevallen, nu moesten wy bekennen, dat deselven van de Zwitsersche zyde beschouwd, toch ook zeer merkwaardig & grandiose is, & heerlyke gezigts punten oplevert, terwyl de weg goed onderhouden & by sommige vreesselyke *précipices* zeer goed voorzien is.–
 Wy kregen spoedig nu Brieg in het oog, dat zeer fraai & vriendelyk in het Rhône dal gelegen is.– hoewel het nog wat vroeg was, werd hier middag gehouden.– Daar het Zondag was, konden wy den costumes der vrouwen in oogenschouw nemen, dezelve bevielen ons niets.– Onze Eng[elsman] nam hier afscheid van ons. –
 Wy reden nu door het schoone Rhône dal, by een fraai & helder weder. dit dal heeft weer iets geheel eigenaardigs, het is breed; de bergen wel zeer hoog, maar niet steil, & dus meest be[103]bouwd & met huizen &c bezaaid.–
 Te Tustman hielden wy een oogenblik stil, om eenen waterval, tien minuten van den Straatweg verwyderd te gaan zien, wy werden wel beloond, daar deze waterval zeer fraai is & romantisch gelegen.–
 Wy vervolgden nu onzen weg tot Sussen gingen toen over een brug, die over de Rhône ligt naar Leuk of Louèche, dat op eene hoogte zeer schilderachtig gelegen is.– Aldaar aangekomen, namen wy dadelyk een paard & een mu[i]lezel, welke ons (voor f^{tc} 10) langs een' overheerlyken weg naar het beroemde Sinkerbade in 2½: uur bragten.–
 Het was een koude avond, de heerlykste gezigten hadden wy of in diepe afgronden, of op omliggende sneeuwbergen.–
 In het logement Bellevue kregen wy goede kamers, aten zeer goed & legden ons te bed.–
- 11 Aug: In den vroegen morgen gingen wy eerst ¾ uur ver wandelen om eene plaats te zien, waar de boeren om een' grooten omweg te vermyden, eenen steilen berg af & opklimmen op ladders, & wel met allerlei zaken zelfs ook wel met een kalf beladen.
 De wandeling naar die plaats is reeds fraai, & de gezigten op het dal, de Gemnie & andere sneeuwbergen zeer fraai.–
 Wy begaven ons op de eerste ladder & konden ons van daar zoo goed een denkbeeld maken van het moeyelyke van deze tocht, dat wy geen lust hadden, om er een tweede op te gaan!!
 Daarna bezochten wy de bad huis.– N° 1 uit louter fatzoendelyke menschen bestaande was <ons> het merkwaardigste.–
 [104] het ging daar alles zeer decent & ordelyk toe, men had er compleet circles! – Sommige heer[en] & dames, dejeuneerd[en] zeer smakelyk, op hunne dryvende tafeltjes, de kellers loopen gedurig rond om wat te brengen. Vele spelen domino of vermaken zich om met de hand water te <spatten> Het is zeker een allervreemdste gezigt, vooral ook wanneer men nieuwe patienten uit hunne kamertjes <ziet> binnen dryven.– Enkelde zaten heel stil met de oogen digt, het water tot

122 avalanches. Avalanche (Frans): lawine.

aan de kin hebbende! Voor 't overige is er steeds een druk discours.– In de andere bad huizen, was het even zoo, en nergens zag men eenige onwelvoegelykheid.–

<Daar de> meeste patienten 8 à 9 uren dagelyks in het water moeten blyven, is de conversatie een noodzakelyk vereischte, maar op die wyze zouden onze Holl[andse] vrouwen hunne verveling toch niet gaarne willen verdryven!! want vreemd is de geheele zaak toc[h] altyd.– In een ander lokaal zagen wy Papa, Mama met 2 lieve kindertjes, allen tot over de kin in het water zitten, & zeer smakelyk ontbyten, terwyl een buurman zeer deftig in een groot boek zat te lezen! Wy begaven ons nu weer op weg naar Leuk, het weer was zeer goed, de nevels trokken op, & wy hadden de heerlykste gezigten.– Te Leuk namen wy zoodra mogelyk plaats in ons rytuig & vertrokken daarmede.– Wy reden nu verder het fraaie Rhonedal door. Te <Sun> zeer fraai gelegen, aten wy vry goed. daarna zetteden wy onze tocht tot Martigny voort al waar wy s'avonds te 8 ure aankwamen & in la grande maison vry goede kamers bekwamen.–

het frappeerde ons, dat alle vrouwen, die wy onderweg tegen kwamen, al wandelende breidden. [105] Na met onzen koetsier, over wien &c. wy zeer te vreden waren te hebben afgerekend & betaald 110 f^{tc}., begaven wy ons vroeg naar bed.

- 12 Augs Onze eigene ondervinding had ons reeds doen opmerken, dat wy niet meer in Italie waren, en de berigten der reizigers komende uit Zwitserland, & die wy zelfs hier nu inwonnen, waren niet gunstig omtrent de weêrs gesteldheid.– Dit vonden wy heelaas ook heden.– Wy reden om 7 uur per char à cote naar Bex af.– Even buiten Martigny zagen wy de met regt beroemde chute¹²³ der *Pissevache*, die nu vooral, door overvloedig water, zeer fraai was. Ongelukkig begon het nu al spoedig te regenen, & de nevels hingen al weer zoo laag, dat wy daardoor veel fraai's van onzen weg mistten. Wy passeerden St Maurice, en gingen nu de Rhône over, wanneer wy tevens in het Canton de Vaud kwamen; en voor deze eer 1 Batzen moesten betalen!!

Te Bex namen wy dadelyk een ander wagentje (waarom wy met onze eigene char à côté die toer niet konden doen, was ons niet duidelyk) & reden daarmede naar de Salines, een klein uur verder.– Wy bezagen eerst de gebouwen, waar het zoute water door huizen hoge takkenbosschen heen gefiltreerd & daarna gekookt wordt.– Vervolgens reden wy een ¼ uur verder, naar de plaats waar de zoutrotzen gevonden worden.–

Op ons verlangen, deden wy de groote toer, wy kregen nu linnen kielen aan & later ieder een lampje. Wy bestegen nu een' vry hoogen berg & gingen daarna in de myn.– Na geruime tyd byna gelyk [106] vloers door naauwe, doch meestal goede hoge galleryen gewandeld te hebben, kwamen wy eindelyk aan de plaatsen waar gearbeid werd.– Men heeft hier namelyk rotsen, die zeer veel zoutdeelen bevatten die worden uitgebroken, & daarna in groote bocalen gebragt die geheel afgesloten kunnen worden, dan wordt het zoete water van af de bergen, door geleiders in die bocalen gebragt, de zoutdeelen gaan nu uit de steenen & in het water, hetgeen dan later door buizen naar het gebouw gebragt wordt, waarvan ik zoo even sprak.–

Op ons verzoek werden 5 kleine mynen ontbrandt 't geen in die onderaardsche gewelven eene heerlyke uitwerking had.–

Wy zagen verder nog twee zeer groote reservoirs voor zoet water, in een van welke een merkwaardig echo was. Enfin na ruim 2 uren in die onderaardsche streken te hebben rondgewandeld gingen wy eenen gemakkelyken trap van 700 sporten af, & zagen toen op een afstand van 3000 voet het daglicht als een kleine ster schynen. Eindelyk kwamen wy aan den ingang & zagen ons toen by het huis, van waar wy begonnen waren den berg te beklimmen.–

Wy reden nu dadelyk naar Bex terug, aten daar, & vertrokken toen dadelyk naar Martigny.– Daar het onophoudelyk & sterk regende, hadden wy niets aan den weg, & waren blyde te huis te zyn.–

123 chute (Frans): val. Bedoeld chute d'eau: waterval.

- 13 Aug Wy vertrokken om 7 uur per char à coté & 2 muilezels, welke laatsten reeds gezadeld waren, om ons later te dragen.–
- Onze weg was zeer fraai, wy begonnen dadelyk buiten [107] Martigny reeds te klimmen, aan onze linkerhand de rivier de *Dranse* steeds volgende.– op het laatste worden de precipices niet gering, & daar de weg smal & alleen voor chars à coté ingerigt is, ziet men er duidelyk in!
- De bergen links & regts zyn zeer hoog, maar, allen bebouwd.– wy merkten hier weer op, 't geen wy van af den Simplon hadden opgemerkt, dat de vrouwen meest altyd breyende (blauwe witte kousen) langs den weg gaan zelfs al dragen zy wat op het hoofd.– de wanstaltige kropgezwollen & vele cretins¹²⁴ zagen wy ook in deze streken.–
- Na eene menigte kleine dorpjes te zyn doorgereden, kwamen wy te *Osnières* aan een klein dorp, met een goed Logement, hetgeen vooral zyne verdiensten heeft voor de reizenden naar den St Bernard.– wy aten hier goed & goedkoop. Nadat onze muilezels goed hadden uitgerust zetten wy tegen 1 uur onze togt, nu op de muilezels gezeten, naar den St Bernard voort.–
- Het weer was zeer goed, heldere zonnenschyn & niet te warm.– maar in de hooge streken was weer de ongelukkige nevel hangende, die alle gezigt op sneeuw & ysbergen benam.–
- Te *Osnières* deelt de Drance zich in 2 armen, wy volgden heden den linker arm & klommen van *Osnières* gedurig doch langzaam naar boven. Wy passeerden nog Lida & eenige andere plaatsjes tot dat wy eindelyk aan de zoogenaamde cantine of laatste verblyfplaats kwamen. Hier rustten onze paarden wat & namen wy zelf ook eenige verfrissching.– de weg was amusant, [108] door de vele gezelschappen reizenden, die men tegen kwam, of met welke men gezamenlyk naar boven ging.– Het begon in tusschen nu meer & meer koud & ook de cultuur minder te worden. Eindelyk hield alle bewys van groeikracht op, en kale naakte rotsen bedekten alles terwyl hier & daar het ruissch[en] der beekjes van gesmolten sneeuw de eentoonig heid vermeerderde.– want men is in geen Zwitsers dal of men hoort water ruissch[en].– wy hadden nu groote einden sneeuw te passeren, & daar wy nu ook digt in de nevels of wolken waren konden wy niets vooruit zien.– Wy waren daarby koud & vochtig geworden, zoodat het gezigt op het hospice, zoo wat s'avonds te 6 ure ons niet weinig aangenaam was.–
- Wy stegen dadelyk af, & werden in het voorhuis door een zeer jongen monnik ontvangen, die ons op ons verzoek zeer vriendelyk een gastvry onthaal aan bood.– Wy werden daarop in eene vry groote kamer gelaten, waar een lekker vuur brandde & reeds een aantal menschen heeren & Dames vereenigd waren.–
- Gedurig kwamen er nu nog af & toe menschen aan, er heerschte by dit alles een zeer fatzoendelyke toon.–
- Tegen 8 uur was een groote tafel van ruim 20 personen gereed, wy zetteden ons daaraan kregen eerst goede soep, daarna heerlyk gemsenvleesch met gebakken aardappelen, vervolgens zeer goed kalfsvleesch met salade, & voor dessert kaas met hazelnoten brood &c. & daarby *zeer goede* wyn à discretion.
- [109] het was voor ons & zeker voor een ieder een allervreemdste gezigt, & denkbeeld op die wyze daar te zamen te zyn, met Eng[elsen], American[en], Italian[en], Switsers, hollanders, franschen &c. &c: –
- Na het eeten werd er zoo wat cirkel gehouden, waarby eene mooie Eng[else] vrouw, die heel aardig fransch sprak, het met een der chanoines¹²⁵ nog al druk had.– Wy zagen ook nog naast de eetzaal een collectie van oude & nieuwe munten, opgegraven oudheden, prenten & schilderyen, en boven eene kleine collectie van mineralen & Natuurl[ijke] historie &c. –
- Na het eeten gingen wy op de kamer met 3 Eng[else] heeren, met wie wy zeer aangenaam kennis gemaakt hadden, een sigaar rooken, waarby die Heeren ons op een heerlyk glas brandy onthaalden!!

124 Zie voetnoot 40.

125 chanoines. Chanoine (Frans): kanunnik.

Tegen 10 uur zochten wy ook *onze* slaapkamer op & vonden een zeer goede kamer met 2 zeer goede bedden & warm voorzien.– wy legden ons daarna op dit hooge punt (ruim 7000 voet boven de zee) rustig en wel neder, doch hielden nog lang beweging in huis, terwyl wy later hoorden dat er wel 120 à 130 menschen den nacht gelogeerd hadden op het hospice waarvan 40 tot onze klasse behoorden.–

14 Aug:

Om ½ 6 stonden wy op.– het eerste gevoel by het uit bed komen, was alles behalve aangenaam, maar deed ons aan een koude December morgen denken. Wy maakten ons spoedig klaar, & gingen toen naar beneden.– wy hoorden eerst de groote [110] mis, waarby onze monniken als Chanoinen in de zy gestoelten zittende, het koor uitmaakten, het orgel was ongelukkig slecht & falsch, 't geen veel van het fraaye van den zang wegnam, de mis afgeloopen zynde dejeuneerden wy weer en compagnie zeer goed met boter & brood & koffy.– daarna bezagen wy in een kapel eenige squeletten & verdroogde of tot mummie geworden lyken, ondertusschen is het zoo donker in die kapel, & blyft men er alleen voorstaan, zoodat men eigenlyk van een & ander niet veel ziet.– Byna had ik nog vergeten van de merkwaardige honden te spreken 5 in getal, ik zag ze voor het eerst allen te gelyk in den gang, dat een mooi gezigt was, het zyn allen fraaie roodbonte honden, die zeer goedaardig zyn & zich gaarne laten liefkozen, waaraan het hun niet ontbrak.– Intusschen lagchen de Chanoinen zelfs een weinig om de overdrevene verhalen, die men gedurig van deze honden leest.–

Nu maakte zich een ieder gereed voor de afreize, dat ook weer eene aardige drukte gaf.–

Allerongelukkigst was het dezen morgen een ondoordringbare nevel.– dit belette echter niet, dat wy ons plan vervolgden, om over de Col de Fènè[s]tre terug te keeren, ofschoon het 2 uren om is.–

Wy gingen nu een' anderen weg, na afscheid van onze gastvrye monniken genomen te hebben, wy moesten nu eerst nog een berg bestygen welks top nog een heel eind hooger [111] dan de St Bernard is.– de weg daarheen was daarby zeer steil, & het weer zoo koud, als wy het nog [n]ergens gehad hadden.– Schrikkelyk woest, Toen wy eindelyk op het hoogste punt waren betreurden wy zeer, dat wy niets konden zien.– Een enkele seconde was een punt een weinig helder, & toen konden wy ons reeds overtuigen welk een gezigt men hier moet hebben, wanneer alles helder is.– onze gids zeide ons ook, dat dit dan unique [is], daar men den geheele ketting van den Montbl[anc] dan voor zyne oogen heeft.–

Daar wy nu aan het dalen gingen & ook al te koud waren, gingen wy loopen, de sneeuw was op sommige plaatsen compleet bevroren. Maar beneden meer week, & daarby de weg zeer moerassig op vele plaatsen zoodat wy zeer verheugd waren, van de eerste gelegenheid te kunnen profiteren om in eene groote Zennhutte ons te droogen & met heerlyke melk &c. te verfrischen. Wy waren nu gekoomen in het andere dal, door welke de regter arm der Dranze stroomt. – Ook dit dal is zeer mooi – wy zagen hier met hoe onbegrypelyk veel moeite de boeren in de hooge streken hunne lander bebouwen, bemesten, & de oogst van hooi & koren op den rug der muilezels met kleine vracht moeten naar huis brengen.–

Links & regts zagen wy gedurig stukken & brokken van *glaciers*¹²⁶, doch de eeuwige nevels bederven alles.– dit maakte, dat wy eigenlyk blyde waren te <Osnieres> terug te zyn.– hier aten wy weer & reden toen zeer snel, met onze char à cote, terwyl het nu altyd berg af gaat, naar Martigny terug

[112]

126 glaciers. Glacier (Frans): gletscher.

- 15 Aug: Om ½ 7 ure verlieten wy ons Logement La grande Maison.– wy hadden ieder een muilezel & dan 1 derde voor onze bagaadje, dat ons op die wyze minder koste, dan per diligence naar Genève.–
 wy betaalden per muilezel 6 fr. dus 1 dag heen 1 terug 12 fr^f, de guide item 12 fr^c dus te zamen 48 fr^s
 Wy begonnen zeer spoedig buiten Martigny reeds te klimmen, & wel langs een alleraangenaamste weg, onder het lommer van de grootste & fraaiste tamme kastanjes & Noten boomen die ik immer zag.– daar het feest Maria Hemelvaart was, kwamen wy een aantal menschen tegen, de vrouwen dragen hier al weer wonderlyke hoeden, platte manshoeden, maar met een groote strik van zyde, met goud geborduurd (in den vorm van een amandel strik er boven op!)
- Wy hadden gelukkig zeer goed weêr, & aangename zonnenschyn, zoodat het fraaye dal & de schoone gezigten ons zeer boeiden.– Ongelukkig was het achter ons in het fraaye ons nu bekende Rhone dal niet helder, zoodat wy ook van de gezigten op de Berner Oberalpen, de Jungfrau &c. niets dan weinig genieten konden.–
- De berg die wy bestegen was genaamd [¹²⁷] – & vry hoog.– wy verkozen nu om over de Tete noire naar Chamonix te gaan, [113] welke weg ook meestal boven die over de Col de Balme geprefereerd wordt.–
- Wy daalden dus eerst, stapten toen over een riviertje *Eau noire* genaamd & begonnen toen langs een alleraangenaamst pad, onder heerlyke dennen & andere boomen heen loopende, te klimmen, de weg was zoo fraai, dat wy dien geheel te voet gingen.–
- Wy troffen het nu zeer dat de zon zoo helder scheen hetgeen voor dit bosch veel waard is.– de bergstroom bruischt meer & meer in de diepte, alles wordt woest, de stompen van omvergehouden, half verbrande of <gevelde> boomen, geven overal een nog wilder voorkomen.– hetgeen ik dikwerf <opmerkte> vond ook hier plaats, zonder eenige orde haut iedereen zoo veel hout & waar hy wil, vroeg of laat zal men, dunkt my, in zien, dat men zich, op die wyze, groote rampen zal berokkenen, want eenmaal moet dat hout op zyn, & aan inpooten of zaayen wordt nergens gedacht.–
- Wy waren nu op de hoogte der Tête noire, & hadden meerdere fraaye maar vooral eene byzonder fraaye cascade genaamd [¹²⁸] opgemerkt.– Wy waren nu aan een Logement Tête noire genaamd gekomen, waar men gewoonlyk rust.–
- Wy dronken hier goede koffy &c. & nadat onze muilezels goed uitgerust hadden begaven wy ons op weg.– naauwlyks hadden wy onze rosinanten beklommen of de heerlykste gezigten deden zich voor, & de meest pittoresque passage stond [114] ons te doen.– langs een smal, in de rots uitgehouden pad, met lynregte hooge rotsen boven, & vreesselyke precipices beneden ons, reden wy nu eenigen tyd, & zelfs ook nog door eene gallerie.– In de diepte stroomde de [¹²⁹] links & regts was de vallei met vruchtbare velden bedekt, op [de] steile afhang der bergen zag men gedurig huizen zelf[s] een geheel dorp, zóó aan den afhang, dat men byna geneigd zoude zyn, om te vragen, of het niet gevaar liep van er af te schuiven of te glyden!! daarby links & regts cascades.–
- Eindelyk begonnen wy ook weer te dalen & reden nu een tyd lang in de laagte.– Wy zouden nu weldra de Montblanc hebben moeten in de oogen krygen, doch ongelukkig waren de wolken weer zoo laag & digt, dat alle gezigt verloren was.–
- Op eens werd nu de natuur weer wilder & woester, & krygt men glaciers & sneeuw toppen in het oog.–

127 Opengelaten ruimte. De naam van de berg is niet ingevuld.

128 Opengelaten ruimte. De naam van de waterval is niet ingevuld.

129 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier - de Trient - is niet ingevuld.

Plotseling zagen wy voor ons een heerlyk dal met een aardig dorpje, aan den voet van een' glacier, uiterst teekenachtig gelegen.— het dorpje heet Argentees & de glacier evenzoo.— dit was de 2^e glacier reeds die wy zagen; — wy waren nu tevens in het heerlyke dal van *Chamounix* gekomen waar wy ons zoo veel van hadden voorgesteld.— Een gedeelte van den weg bleven wy weer wandelen.— Eindelyk kregen wy de glacier behoorende tot de mer de glaces & andere glaciers allen behoorende tot de Montblanc [115] in het oog.— & zagen tevens Chamounix voor ons liggen.—

In het hôtel *la Couronne* kregen wy goede kamers, het uitzigt op den Mont blanc hebbende.— Gedurig keeken wy naar boven, hoopende de toppen van nevel bevryd te zien, wy beklommen zelfs het Belvedere van het huis, maar alles te vergeefs.— wy gingen daarop naar buiten & maakten eene kleine wandeling.— de ondergaande Zon begon nu juist de toppen van den <Montbl[anc]> te beschynen, de nevels gingen weg, & wy hadden nu een heerlyk onbeschryf-lyk gezigt op de hoogste punten & de sneeuwvelden.— Volgens het zeggen van iemand, die ons een & ander expliceerde, was het in eenige dagen niet zoo helder by zons ondergang geweest.— wy waren dan ook geheel in verrukking over dit gezigt, hetgeen een sterk contrast opleverde, die verlichte sneeuwbergen met de overige bergen & de geheele hemel, dat alles zwart donker was.—

Wy gingen nu naar huis, wandelden eerst nog door het zeer kleine plaatsje, waar men echter, uit vele Logementen, winkels, uit de vel[e] drukte van guides, muilezels &c. ziende, dat het klein maar merkwaardig is.—

daar wy nog al vermoeid waren gingen wy vroeg naar bed, te meer daar wy morgen een' drukken & vermoeyenden ofschoon merkwaardigen dag zouden hebben

[116]

16 Aug.

Ik gevoelde dezen morgen, tot myn groot verdriet, dat eene vry sterke keelpyn, die my reeds van Genua af gekweld had, in plaats van beter slimmer werd, & ik iemand zoude moeten spreken.— Ik liet een' docter halen, die my bloedzuigers &c. voorschreef.— Ik moest dus den geheelen dag te huis blyven, doch gevoelde spoedig verligting van pyn & daar ik altyd op den Montbl[anc] konde zien, trooste het my een weinig te zien hoe die bergen door een' dikken nevel omhuld waren, zoodat wy elke toer, om dezelve goed te bezigtigen, vanzelf voor dien dag hadden moeten opgeven.—

Ik bleef dus dezen dag op myne kamer & was verheugd vroeg naar bed te kunnen gaan.—

17 Aug:

Ik gevoelde my zóó veel beter, & het weer was zóó heerlyk, de gezigten op den Montbl[anc] zoo schitterend schoon, dat ik den docter om verlof vroeg om, met de noodige voorzorgen, de tocht naar de *flégerè* te mogen ondernemen.— gelukkig kreeg ik verlof & om ruim 8 vertrokken wy op 2 zeer goede muilezels met een' perfecten guide.—

Wy reden een eind weg de kant naar Martigny, & bestegen toen een' steilen berg tegen over Chamonix. Boven (ruim 5000 V[oet] boven de zee) hadden wy een overheerlyk gezigt op de Montblanc, ofschoon het voor het effect jammer was, dat de blaauwe hemel boven de sneeuwtoppen nu juist wat met dunne wolken bedekt was.— Men prees ons echter gelukkig zulk een helder gezigt op de Montbl[anc] te hebben als dezen morgen.—

Onze guide gaf ons nu de uitlegging der verschillende toppen, wees ons den weg, die

[117]

VIII

men nemen moet, <om> den hoogsten berg van den Montbl[anc] te beklimmen &c.— de gezigten op 5 glaciers, die men van dit punt heeft, & op het dal van Chamonix zyn daarby overheerlyk.—

Wy hadden gaarne boven een aandenken, in kristal of agaat of marmer gekocht, maar het was te duur.— het was op het paviljoen der Flégère zeer druk, af & toe kwamen er vele reizigers, heeren

& dames.– wy maakten kennis met 2 Prof[essoren] van het Collège de France uit Parys, een paar zeer aardige mensen.–

Wy vertrokken daarna denzelfden weg, doch gingen den vry steilen berg te voet af, stapten daarna op onze muilezels, & waren juist tegen 1 uur weer te huis.–

Wy dineerden toen, maakten daarby kennis met een Berlynsch heer, & gingen gezamenlyk om ½ 3 uur weer per muilezel op weg.– wy namen nu koers naar de Montauvert, zeer kort was de weg tot dat wy aan den voet van den berg kwamen die wy beklimmen moesten, & welke gedeeltelyk ook door een aangenaam bosch voert.–

Men kan zien, dat hier de passage van vreemdelingen ook zeer groot is.– overal vindt men aardige bevallige boeren meisjes of ook jongens die aardbezen, melk, helder water &c. aan de vermoeide & dorstige wandelaars aanbieden. op eene plaats vonden wy een byzonder soort van trompet muzyk, dat eene fanfare aanhefte by elk gezelschap, dat daar passeerde. Na ruim 2 uren te hebben geklommen, kwamen [118] wy eindelyk aan het Paviljoen van den Montauvert, hier was het ook zeer druk.– Wy wandelden dadelyk naar de mer de glace, die in al derzelvers grootheid voor onze oogen lag.–

Onder de leiding van onzen guide deden wy eene vry uitgebreide wandeling op dit voor ons zoo nieuw & merkwaardig terrein, zagen eenige enorme crevasses¹³⁰, hoorden overal in de diepte water stroomen, vermaakten ons met in deze of geene scheur steenen te werpen &c.– het was alles zeer merkwaardig voor ons.– & na alles wat wy omtrent eene wandeling naar de Jardins hoorden, speet het ons zeer geen tyd genoeg te hebben om die toer te doen.– Zoo als het ons eigenlyk over het geheel speet, niets meer van den Montblanc te kunnen zien, doordien onze tyd te beperkt was.–

Wy klommen vervolgens weer naar ons paviljoen & verkoren toen weer per pedes den berg, ook ruim 5000 V[oet] hoog, af te klimmen, daar de weg ook hier vry steil is.– het begon intusschen laat te worden.– Eerst zagen wy de toppen van den Montbl[anc] door de ondergaande Zon, & daarna door de opgaande maan heerlijk verlicht.– Toen wy te huiskwamen was het reeds donker.–

Ik had nu eenige afrek[eningen] met den docter &c. te doen, & het bleek my, dat die ééne dag van ongesteldheid my zeer duur kwam te staan.– Intussen was ik zeer dankbaar, dat ik zoo spoedig genezen was, & ook niet bespeuren kon, dat de fatigues van dezen dag my kwaad hadden gedaan.

Onder het genot van een heerlyken maneschyn konden wy nog een tydlang met den fr[anse] Professor & den Berl[ijnse] reisgenoot op het Belverdere [119] van ons Logement te praten, hadden daarby een heerlyk gezigt op den Montbl[anc], het dal, de plaats &c. – waarna wy onze koffers in orde bragten & ons te bed begaven

18 Aug: Om ¼ voor 6 ure verlieten wy ons Logement, zeer te vreden over prys & alles.–

wy reden nu in een' char à coté met 2 paarden van de post voor 9 fr. 60^{ct} 3 f^{re} fooi naar Sallanche. Het weer was overheerlyk, & toen wy om 5 uur opstonden stond de maan nog in al zyne pracht, & bescheen nu zelfs nog fraayer den Montbl[anc] dan den vorigen avond.–

De hemel was ongemeen helder, men zag dan hoe vroeg het ook nog was, overal drukke praéparatien maken voor togten op de bergen.– Wy verlieten Chamonix met regret, daar die plaats ons eenen aangename indruk had gegeven.– De weg die wy nu afleggen moesten was overheerlyk mooi, wy reden nu verder het schoone dal van Chamonix door & hadden daarby steeds heerlyke gezigten op de Montbl[anc], de glaciers &c. –

Wy passeerden ondersch[eidene] kleinere & grootere plaatsen & zagen tot onze groote verwondering hoe zeer wy steeds aan het dalen bleven, & zelfs op sommige plaatsen zeer steile bergen af moesten ryden, wy kregen nu eerst een regt denkbeeld hoe hoog Chamonix op zich zelf reeds gelegen is.– deze geheele weg is een afwisseling van de heerlykste gezigten met

130 crevasses. Crevasse (Frans): kloof.

vruchtbare dalen & steile bergen.– onder weg zagen wy de waterval van La Chède, die zeer fraai & in byzondere vorm uit de rotzen te voorschyn koomt.–

Wy hielden by de badplaats St Gervais ook nog een oogenblik stil, bezagen de Localen [120] die zindelyk, net & uitgebreid waren, proefden van eenige bronnen, (er zyn er 6, alle van verschillende warmte & meestal zwavelachtig) & bezagen toen nog eene zeer fraaye cascade, welke zich in onderscheidene tempo's tusschen hooge rotsen nederstort & genaamd is [¹³¹]

wy reden nu verder & kwamen vervolgens tegen ½ 11 uur in Sallanche aan.–

hier vonden wy de diligence welke ons voor slechts 9 fr. naar Geneve zoude overbrengen.

wy aten vry slecht eerst nog met 2 aardige fransche jongelieden & 1 Berlynsch advocaat. wy hadden onze plaats boven op de Imperiale. het weer was overheerlyk, & de weg die wy nu ook maakten zeer fraai, wy reden meestal door een fraai dal, zagen nog 2 merkwaardige watervallen, passeerden eene menigte plaatsen & hadden nog gedurig een heerlyk gezigt achter ons op den Montblanc, van den welke wy haast niet bespeuren konden, dat wy ons zoo verwyderden. wy passeerden nu ook nog een stadje Kuzen genaamd, dat voorleden jaar geheel afgebrand & nog weinig opgebouwd was, & dus een akelig gezigt gaf.– Aan de Savoysche grenzen werden onze passen na gezien, kort daarna kwamen wy in de heerlyke vlakte van Genève & hadden nu de keten der Jura bergen voor onze oogen. Wy passeerden nu de Zwitsersche grenzen & reden eindelyk tegen 6 uur Genève binnen.–

Wy kregen in het hotel Bergues goede kamers. – daarna werden wy door goede tyding van huis verheugd, wandelden nog by een heerlyk avondweer [121] in de buurt van ons Logement, op eenige bastions, hadden daarby een heerlyk gezigt op het meer & de stad, & bespeurden daarby, hoe ook alweer hier de Engelschen de hoofdtoon voeren, & het grootste verreweg in aantal zyn! Wy gebruikten in een zeer goed café zeer lekker ys, gingen daarna in ons Logement à la carte soupeeren & begaven ons te bed.–

19 Aug: Wy gingen vroeg uit, maakten eenige commissien, & zagen een extra mooi magazyn van horlogien, waaronder er zoo klein als een stuivertje, & een nog kleinder, waarmede de fabrikant (Liodet) nog bezig was, waaraan hy nog 2 Jaren werken moest & dat dan 5000 f^t zoude kosten.– het scheen nu reeds door hem voor de Koningin van Engeland¹³² bestemd te zyn! –

daarna bezagen wy de hortus die zeer goed in orde was & het muzeum Rath, dat echter nu geheel opgebroken was & plaats gemaakt had voor eene Expositie van levende meesters waaronder wy zeer goede stukken zagen. – de artistes waren allen Zwitsers & meest uit het Canton Genève.–

Wy namen nu een rytuigje & reden gedeeltelyk door, gedeeltelyk om de stad heen.– Behalve het nieuwe gedeelte, de quais &c. aan het meer gelegen is de binnenstad oud & lelyk, maar men ziet overal welvaart & leven.– Wy bezagen de cathedrale kerk¹³³, die zeer goed in orde & een fraai gebouw is, & het verheugde ons, om ook eens weer eene kostbare Protest[ante] kerk te zien.– de wandelingen & boulevards om Genève zyn ook zeer fraai, de environs der stad zyn bezaaid met buitenplaatsen, zoo wel aan het meer als hooger op.– Wy bezochten eene villa van een zekeren Baratene een Genève van geringe afkomst, maar [122] die zich een groot vermogen heeft weten te verwerven door zyn groot vernuft.– het huis, het park, de ligging aan het meer alles is even schoon & smaakvol, en het geheel in een' compleet Engelschen smaak & netheid aangelegd & onderhouden.–

Te 1 uur aten wy aan de Table d'hôte, tegen 2½ ure reeden wy in eene fraaye calèche met 2 schimmels bespannen uit.– Wy bezochten eerst het punt waar de Arve (die onder de Mer de glace ontspringt) zich met de Rhone vereenigt, de eyerwitte kleur van het sneeuwwater der

131 Opengelaten ruimte. De naam van de waterval – Cascade des Bains – is niet ingevuld.

132 Victoria (1819-1901). Koningin van Groot-Brittannië en Ierland.

133 De kathedraal St.-Peter werd in de twaalfde- en dertiende eeuw gebouwd en werd in 1536 een gereformeerde kerk.

Arve, kan zich maar niet zoo spoedig vereenigen met de schoone blaauw[e] kleur der Rhone & blyft het verschil nog wat voortduren, na de vereeniging.–

Daarna reden wy de route naar Lyon & Parys op!! passeerden de fransche grenzen & kwamen langs heerlyke wegen & de fraaiste uitzigten (die echter in de vert[e] niets beteekenden door den mist), te Vevray aan.– Hier bezagen wy een uiterlyk vervallen & onaanzienlyk gebouw, het voormalige Lustslot van Voltaire¹³⁴, men ziet nog zyn salon & zyne slaapkamer in denzelfden toestand, als toen V[oltaire] er woonde.– alles is dus vervallen & versleten.– 2 busten van Volt[aire] & schilderyen vindt men in die kamers.– de tuin is gedeeltelyk door V[oltaire] zoo aangelegd, men vindt er nog boomen door hem geplant, die echter deerlyk door de Eng[elsen] geplunderd is.– Een & ander wordt eerstdaags verkocht.–

Wy reden vervolgens langs een' anderen weg terug, door de stad, & naar eene kamplaats, waar 4 à 500 man kamperen & de Artill[erie] zich in het scherp schieten oefende.– daar de lucht begon te zwellen keerden wy terug & waren naauwelyks [123] te huis, toen een geweldig onweer uitborst, met hevige regens die byna geheel den nacht voortduurde; –

Wy hadden nog een paar commissie's te doen in de buurt, gingen daarna een lekker glas ys gebruiken in een café & spoedden ons toen naar huis steeds onder de geweldigste regens & bliksemstralen.

20 Aug. om 8 uur vertrokken wy per stoomboot naar Lausanne.– Ongelukkig had het weer zich niet hersteld.– hevige regenbuien noodzaakten ons weldra naar beneden te gaan.– waar wy wel een aller comfortableste kajuit vonden, maar toch zeer te leurgesteld waren.– eindelyk hield het op met regenen & gingen wy weer naar boven, hadden echter aan de gezigten in de verte niets, & in de nabyheid juist zoo veel, om regt te kunnen waarden, hoeveel men hier by helder weer genieten moet.–

Tegen ½ 12 waren wy te Ouchy, waar wy aan land stapten & door middel van een omnibus naar Lausanne reden, dat zeer naby, maar op eene hoogte ligt, zoodat de paarden steeds stapvoets gingen.–

In het hôtel Gibben gingen wy spoedig aan tafel (½ 1 uur) wy hadden nog weinig zulk eene goede table d'hôte gehad.–

Daarna gingen wy wat door de stad wandelen & klommen eerst naar deszelfs boven-gedeelte, waar wy de Cathedrale¹³⁵ met zeer veel interest zagen. Deze voormalige roomsche kerk is in de beste orde & maakte ook weer op ons een' aangenamen indruk. Zy is zeer groot & bezit een fraaye graftombe van de vrouw een's Eng[else] gezant, & meer andere merkwaardige graf-tombes uit oude tyden.– wy zagen [124] hier ook begraafplaatsen van de familie Constant Rebecque¹³⁶ & Villars¹³⁷.– Eene Eng[else] fam[ilie] zeker roomsch kwam, gedurende ons verblyf in de kerk, maar voorzeker zich in hare verwachting te leurgesteld vindende, vlugtte ze als het ware in eens uit de kerk! –

Van daar maakten wy eene wandeling naar buiten de stad, hadden daarby gedurig een ruim uitzigt op dezelve, & bezochten toen met zeer veel belangstelling eene Maison de force¹³⁸.– hier zagen wy het Syztema van stilzwygenheid, hoewel gezamenlyk werden, toegepast; maar tevens ook het cellulaire systema, terwyl wy in eenige cellen, door middel van kleine gaatjes duidelyk de bewoners konden zien werken.– alles beviel ons by uitstek in dit huis, waar 150 personen zich bevonden.–

Wy gingen daarna verder om & door de stad wandelen & zagen eene byzonder schoone steenen brug, welke twee heuvels der stad vereenigt, waaronder straten heenliepen, terwyl de brug in het midden op twee boogen staat.

134 François Marie Arouet genaamd Voltaire (1694-1778). Schrijver.

135 De twaalfde-eeuwse kathedraal van Lausanne is de grootste van Zwitserland.

136 Lausanne was ook de geboorteplaats van de filosoof Benjamin Constant de Rebecque (1767-1830).

137 Claude Louis Hector hertog van Villars (1653-1734). Marechal van Frankrijk.

138 Maison de force (Frans): tuchthuis.

Wy bezochten nu ook de promenades & zagen op een groot uitgestrekt veld voorbereidselen voor een volksfeest maken.– Men had namelyk den vorigen dag & avond de verjaring der constitutie¹³⁹ gevierd, doch om het slechte weder, had het avondfeest geen plaats kunnen hebben.– herhaalde kanonschoten moesten nu aan de bewoners het sein geven, dat men heden avond het feest zoude hervatten.– Zoodra het donker werd, werden een aantal lampions & verlichte chassinetten¹⁴⁰ ontsloten. en eindelyk op 2 orkesten met allerlei vlaggen versierd muzyk gemaakt, die echter zeer slecht was.– Op deze muzyk werd nu in 3 cirkels braaf gedanst.– Het was alles burgervolk, & men zag er kluchtige paren; het ging [125] echter alles zeer ordentelyk toe.– Op eene andere plaats zaten eene menigte mans & vrouwen aan groote tafels wyn te drinken, waarby lustig allerlei patriotsche liederen gezongen werden.–

Nadat wy dit leven een tydlang aangezien hadden, gingen wy naar huis, dronken een kop thee, (terwyl wy en passant de verlichte brug hadden gezien, die vooral in de verte een goed effect deed) waarna ik naar bed ging.–

21 Aug: wy waren zeer te vreden over ons logement & vertrokken om 7 uur per omnibus naar Vevay.– Het weer was op zich zelf aangenaam, maar die ongelukkige nevels wilden ons maar niet verlaten, hetgeen maakte, dat wy ofschoon boven op de imperial zittende, alle vergezigten mistten.–

De weg van Lausanne naar Vevay is anders verrukkelijk schoon, altyd langs het Lac.– onderweg zagen wy nog twee fraaye watervallen – om ½ 10 stapten wy ons Logement *les 3 couronnes* binnen. Dit huis is een waar paleis.– wy vonden hier onze koffers, die wy van Genève voorts door hadden gezonden. wy kregen twee goede kamers op het lac uitzigt hebbende. wy gingen dadelyk de stad doorwandelen, en bezagen eene zeer fraaye winkel.– daarna zagen wy den tuin van een nieuw in aanbouw zynde privaat huis van een' ryken inwoner van Vevay, *Conoreur* genaamd; – tuin & huis moeten enorm veel gekost hebben, daar niets aan een & ander is gespaard.–

Te 1 uur aten wy aan de table d'hôte, die druk bezet was, & byzonder goed.– Om ½ 3 reden wy uit, en wel eerst langs een overheerlyke weg langs het lac door de dorpen [¹⁴¹ Clasens &c. naar het kasteel *Chillon*. – deze streek is zeer [126] beroemd geworden door de schriften van Rousseau, & men moet waarlyk bekennen, dat de natuur hier overheerlyk is.– wy betreurden alleen, dat ons de gezigten op de bergen zoo geheel bedorven waren.– het kasteel *Chillon*¹⁴² bezagen wy met veel belangstelling, het is als historiesch & als architectiesch stuk zeer merkwaardig.– men ziet er nog de gevangenissen, de oubliettes¹⁴³, de pyn kamer &c. &c. die in de tyd der Savoyische regering menig gruwelstuk hebben volvoerd.–

Wy reden nu een eind terug, stapten toen uit ons rytuig & wandelden den berg op naar Montreuil, hier hadden wy van het terras van de kerk een heerlyk uitzigt, voor zoo ver de lucht het toeliet, & zagen hier het einde van het Lac & de Rhône in hetzelfde vloeyen.–

Wy wandelden nu verder naar Forney, na eerst nog een merkwaardige brug te hebben gezien.– In Forney vonden wy ons rytuig weder, waarmede wy nu nog over een' berg een fraaye toer deden & daarop naar huis reden.–

Wy gingen nu op het schoone terras achter ons Logement zitten, waar zich vele logeergasten verzamelden, meest allen Engelschen.–

139 De constitutie van de *Sonderbund*, een afzonderlijk verbond gevormd door de zeven katholieke kantons.

140 chassinetten. Chassinet: doorschijnend papier met een tekst of een afbeelding, met lichtjes aan de achterzijde.

141 Opengelaten ruimte. De naam van minstens één dorp is niet ingevuld.

142 Chillon, een middeleeuws kasteel gebouwd op een rots in het Meer van Genève. Tijdens de Reformatie werd onder andere de patriot François de Bonivard (1493-1570) hier gevangen gehouden.

143 oubliettes. Oubliette (Frans): onderaardse kerker.

Ons Logement beviel ons by uitstek, alles is hier in perfecte orde, & de ligging van hetzelfde, zoo als de ligging van geheel Vevay beviel ons zoo by uitstek, dat wy hier gaarne eenige dagen zouden gebleven zyn.—

Wy dronken nu nog thee, hoorden goede pianomusyk in een salon naast de eetzaal & gingen daarna naar bed.—

22 Aug: Onze kastelein had ons beloofd ons een retourwagen te bezorgen, om ons in 2 dagen over Chatel [127] St Denis, Bulle, Monkboven, Grueryes, Chateau d'Oeu (daar overnachten) Gessenay of Saanen, Luceysommer & Meissenburg naar Thun te brengen.—

Werkelyk was zulk een rytuig daar, doch moesten wy 80 f^{rcs} betalen, terwyl een geheel nieuw rytuig 90 f^{rcs} moest kosten.— Ofschoon niet zeer te vreden met deze schikking, besloten wy maar op reis te gaan.— te meer daar ons de kastelein & zyn geheele Logement een te goede indruk had gegeven, dan dat wy aan bedrog wilden of konden denken.—

wy vertrokken dus om 4 uur.— het weer was niet veel beter, alleen was het zeer koud, by een scherpe noordewind, hetgeen ons echter meer hoop op beter weer gaf.— de wolken hingen weer even laag, zoo niet lager nog dan gisteren, zoodat wy afscheid van Vevay & van het meer moesten nemen zonder één enkeld helder oogenblik te hebben gehad.—

Onze weg begon dadelyk zeer te klimmen & liep zeer & zig-zac, zoodat wy gedurig nog weer Vevay & het meer in het gezigt kregen & ons konden voorstellen hoe heerlijk het hier by heldere zonneschyn moest zyn.—

Onze weg tot Bulle toe was zeer fraai, berg op & af, maar altyd goede breedte chaussee. Te Bulle kwamen wy juist aan toen de table d'hôte bestaande uitsluitend uit 14 Engelschen begon.— wy aten hier zeer goed, & aan het aankomen & wegyden van reizigers kon men zien, dat het hier een algemeene pleisterplaats is.—

Onze weg werd nu hoe langer zoo fraayer, de heerlijkste weiden, afgewisseld door [128] dennenbosschen bedekten de bergen links & regts, terwyl een riviertje het dal doorstroomde, dat wy doorreden.— Wy passeerden eenige dorpjes & lieten aan onze regter zyde, op eene hoogte Gessenay liggen, waarby nog een oud kasteel zeer schilderachtig ligt.— het weer had zich nu een weinig opgehelderd, doch het duurde niet lang.—

Te Morchboven namen wy een paard voorspan (voor rekening van den koetsier) wy passeerden nu eenen zeer merkwaardigen maar voor de paarden moeyelyken weg.— zoodat het ons nu iets duidelyker werd waarom men op deze route zoo veel meer dan elders betalen moet.— de weg was vroeger berg op & af maar hier nog veel meer, & gedurig had men, hoewel korte, even wel zeer steile passages op & af te gaan, daarby een aantal moeyelyke draayen & bogten in den weg, die smal & lang niet zoo goed is, als de groote landstraten. daarby heeft men gedurig vreesselyke precipices in welke men de Sardine met geweld ziet voortbruisselen.—

Wy merkten nu op, dat het dal *Haut-Simnen Thal* genaamd zeer welvarend, vruchtbaar & gelukkig schynt te zyn; behalve de heerlijkste weiden, ziet men allerlei soort van veldvruchten &c.— Wy vonden hier eigenlyk den mooiste Zwitsersche huizen, die wy nog gezien hadden, & van die bruine kleur, zoo als men ze ook wel verkoopt. Veel houthandel schynt in dit dal gedreven te worden, & op de bergen wordt de lekkerste kaas de grueyre gemaakt uit geheel Zwitserland.—

Maar het geen ons boven al frappeerde & aan[129]genaam veraste, is de zindelykheid, die men hier in ongemeene mate in & by alle huizen ziet, & die juist maakt, dat die houten huizen een alleraangenaamst effect maken.— Wy zagen op zeer vele huizen lange inscriptie's in den gevel gesneden, meestal bybelspreuken, maar in zeer gebrekkig fransch geschreven.—

Ons Logement *à l'Ours* blinkt ook in & uitwendig door netheid uit, & wy zoupeerden er zeer goed & kregen perfecte kamers.—

Wy wandelden nog een oogenblik door de stad & bestegen een' kleinen berg, waar op de grondslagen van een vroeger kasteel nu eene kerk gebouwd is.– wy hadden van deze hoogte een zeer fraai gezigt op het dal.–
daarna gingen wy naar huis, ons journal schryven & daarna vroeg te bed.–

23 Aug:

Wy stonden vroeg op & werden niet weinig verast door een overheerlyk weder, de hemel was geheel blaauw zonder één enkele wolk.–

Wy dejeuneerden, & verlieten toen, zeer te vreden over ons Logement, het vriendelyke Chateau d'Oex, & begaven ons om 6 uur op weg.–

Onze weg was even fraai, wy bleven door een heerlyk dal ryden, hetgeen overal even vruchtbaar was, tot zelfs de bergen aan weerskanten, die tot boven toe bebouwd of begroeid waren, terwyl men nergens die onnoemelyke steenen zag liggen, die anders aan de dalen zulk een wild voorkomen geven.– Enkelde zeer hoge bergtoppen waren alleen kaal. daarby zyn al deze dalen zeer bevolkt, & de huizen liggen als gezaaid onder, op & tegen de bergen.–

Wy passeerden de dorpen Gessenay of Saanen, [130] Zwegsimmen & Weissenburg.– In al die dorpen merkten wy eene groote welvaart & vooral weer eene overgroote zindelykheid op, terwyl de huizen ons meer & meer bevielen als echte Zwitsersche huizen.– Enkelde werkelyk zeer prachtig gebouwde zagen wy in elk dorp, &.

Wy namen onderweg een jong studentje uit Lausanne op, die voor een drinkgeld aan den koetsier tot Thun medeging.– Wy bespeurden aan de kleeding ook weldra, dat wy in canton Bern gekomen waren.–

Te Weissenburg dineerden wy zeer slecht & duur & betreurden daarom te meer dat wy geen tyd hadden om tot de baden van Weissenburg op te klimmen. Na Weissenburg passeerden wy nog eenige kleine plaatsen & zagen andere zeer teekenachtig liggen. – Wy kregen nu ook de Berner Oberalpen, de Jungfrau, Eiger, Mönch &c. in het oog; het gezigt op deze sneeuwtoppen was heerlyk, daar de lucht even helder bleef.–

Onder weg by het voeren der paarden aten wy heerlyke kaas, welke in deze vallei het beste uit geheel Zwitserland gemaakt wordt, van daar fromage der Gruyere genaamd wordt.–

Eindelyk kwamen wy in het eigenlyke Zimmerthal.– ook dit dal was overheerlyk fraai, & een der schoonste & meest pittoresque in den vriendelyke & aantrekkelyke styl, dat wy tot nu toe zagen.– De Zimme vloeit in de diepte & met veel geweld, en wordt gedurig door bergstroomen toegevoerd, over welke weer fraaye bruggen om de communicatie niet te breken van den weg, die hier zeer fraai is. Eindelyk by Wommis raakt men het dal uit, & zagen wy de plaats waar men honderd jaar geleden aan de Zimme een' andere [131] kortere uitweg in het lac de Thoune heeft bezorgd, midden door de rotzen heen.– daardoor heeft men nu een heerlyk dal aangewonnen, dat anders gedurig overstroomd wordt.–

Op dit punt gekomen hadden wy een overheerlyk gezigt regts op de Alpen &, vooruit op het Lac de Thoune, wy daalden nu naar het lac af, & hadden nu nog 1 uur te ryden door eene zeer vruchtbare vlakte.– Wy kwamen vervolgens in Thun, reden de stad door & kwamen in ons Logement *Bellvue* aan, hetgeen ons dadelyk zeer beviel.– wy kregen vry goede kamers – doch gingen dadelyk wandelen naar een berg in de nabyheid, om de zon te zien ondergaan.– wy hadden van dit punt een heerlyk gezigt op de Alpen &c. de lucht stond zoo fraai mogelyk & wy vleiden ons met verder mooi weer.– wy wandelden daarna naar huis, & gingen een oogenblik in een cabinet de Lecture, ook al, aan ons Logement in een prachtig naby gelegen gebouw, behoorende, couranten lezen.– daarna soupeerden wy zeer smakelyk, bleven nog wat praten met een Bankier Mûmme uit Francfort & een Brabander, & legden ons toen zeer voldaan over onzen heerlyke dag te bed.–

24

Wy hadden dezen morgen tyd, om ons voor onze BernerOber-Alp reis te prepareren, daar wy eerst om 2 uur per stoomboot naar Interlaken zouden vertrekken – Wy pakten onze valiezen, daar wy onze koffers hier wilden laten, daarna wandelden wy wat om het Logement, dat

eigenlyk eene buitenplaats of Villa mag heeten, zagen hoe er nog een byna even prachtig gebouw by hoorde; waar in een zeer goed cabinet de lecture & hoorden, dat zelfs een 3^e gebouw tot dit logement behoorde, waar de stoomboot[en] afvaren.

[132] de Engelsche kapel, die zeer schilderachtig tegen de berg aan ligt, behoort ook aan het Logement & den Predikant, die jaarlyks eenige maanden zich hier ophoudt, wordt vanwege het Logement betaald!

Wy wandelden naar die kapel & woonden een oogenblik eene Liturgie by.– er waren vele Eng[elsen] in de kerk,– Vanaf dit punt, & op den geheelen weg, die wy nu namen, om weer in ons Logement te komen heeft men een heerlyk gezigt op Thun, op de rivier de Aar, waaraan den stad eigenlyk ligt & op het *lac de Thoun* –

Wy gingen nu nog één uur op het meer varen, doch zagen met ongerustheid, dat er zich weer wolken & nevels aan den horizon begonnen te vertoonen.– Wy gingen nu weer naar ons Logement, & maakten een & andere afspraak met onzen Gids, waarna om 1 uur de table d'hôte werd gehouden, & wy om 2 uur per stoombootje van 32 paardenkracht vertrokken.– De vaart naar Neuhaus duurt ruim 1 uur, zoo veel de nevels het toelieten genoten wy een overheerlyk gezigt.– wy zagen een dorp genaamd [¹⁴⁴], dat geheel op de helling van een steilen berg ligt, & geen andere communicatie heeft, dan een steil pad naar de kant van het lac toe.– Aan deze plaats zagen wy eene zeer kleine maar teekenachtige waterval & een grot, waarin vroeger een kluizenaar moet gewoond hebben.–

Te Neuhaus stonden een aantal rytuigen gereed, in een van welke wy stapten & zeer spoedig in een klein half uur, door het dorp <Untersee>, te Interlaken kwamen.– wy stapten hier, op recommandatie van onze Guide in het *hotel & Pension Casino* af.– doch vonden later dat *Bellevue* vry wel zoo vrolyk schynt.– wy maakten dadelyk eene [133] wandeling door dit dorp, of liever langs de Engelsche straat, waar men links & regts de schoonste huizen & pensions ziet, die eigenlyk Interlaken zelf geheel verdrongen hebben.– Men ziet of hoort hier niets dan Engelsch.– Intusschen is het hier ook eerst sedert zeer kort een weinig druk geworden.– Onze OberKeller berekende dat er wel $\frac{1}{3}$ minder reizigers hier zyn, dan voorleden jaar, & zeide dat men het er voor hield, dat men in Interlaken nooit zulk een slecht jaar voor de logementen & Pensions had gehad.– & dat de schade alleen voor deze plaats wel op 1 Mill[ioen] Schw[eitzer] franken (?)¹⁴⁵ kon berekend worden.– Ook hier schryft men deze ongunstige toestand toe 1° aan de onlusten in Zwitserland, juist op een oogenblik, dat de menschen anders hunne reis plannen maken & 2° nu laatstelyk aan het hoogstongunstige weder.

Voor al hier in deze streken was het weder zeer ongunstig, dagelyks regen & koude.–

Wy dronken nu een kop thee & gingen toen eene wandeling maken naar het zoogen[aamde] Pavillon, gelegen tegen & op een berg aan de overzyde der Aar.– Van dit punt hadden wy een heerlyk gezigt op Interlaken, Neuhaus & <Untersee> & het *lac de Thoune* alles voor ons, & aan onze linkerhand op de *Jungfrau*.– Van eene andere plaats meer op zyde zagen wy daarby de Brenzer zee, & Lac *Interlaken* [dat] tusschen die 2 lacs gelegen is, in eene allervruchtbaarste vallei, die doorsneden wordt door de Aar, welke uit de Brenzer zee langs Interlaken met groote haast & geweld voortstroomt & zich in de Thouner zee werpt. Eerst was de *Jungfrau* met een digten sluier omgeven, maar plotseling verdwenen de nevels & werd zy heerlyk bestraald door de ondergaande zon.– Eindelyk werd zy (doch alleen de top) rozenrood van kleur & kregen de naastliggenden, met sneeuw [134] bedekte bergen ook een heerlyk rood licht.–

Dit oogenblik was majestueus, te meer daar de wolken ook gedeeltelyk rood, gedeeltelyk wit of donker waren. de *Jungfrau* was nu voor het grootste gedeelte wit, nadat andere bergen het beschynen der zon op die hoogte beletteden, maar de top was rozenrood & bleef dit vry lang.

144 Opengelaten ruimte. De naam van het dorp is niet ingevuld.

145 Van Ittersum betwijfelde kennelijk de berekening.

Eindelyk maakte die kleur weer plaats voor het blaauwachtige wit, dat ook zulk een heerlyk effect maakt.–

Wy wandelden nu naar beneden, & nog een tyd lang langs de promenade, waarby het ons weer zeer amuseerde al die boerinnen in de Bernsche kleeding te zien, & daaronder menige zeer schoone, doch vooral eene by uitstek fraaie vrouw te zien.

Reeds van Neuhaus in onzen wagen rydende, hadden wy gelegenheid, de wezenlyk fraaie kleeding, die nu algemeen, daar het Zondag was, gedragen werd te bewonderen.– daarby hadden alle menschen iets opgeruimds & vrolyks, zoodat, dunkte my, een melancholicus hier zoude moeten genezen worden van zyne kwaal! (nergens zag ik zulke groote & zware notenboomen)

Daar de lucht veel beter begon te worden vleyden wy ons met goed weder voor den volgenden dag, gingen naar huis om te schryven & legden ons vroeg te bed, daar wy den anderen morgen om 6 uur wilden vertrekken.–

25 Aug:

Met een dankbaar gevoel voor het groote voorregt, merkten wy in den vroegen morgen op, dat het weêr voortreffelyk was, en men geen wolkje aan den hemel zag.– Wy stonden vroeg op dejeuneerden om ½ 6 & reisden om 6 uur af met den wagen & de paarden die ons den vorigen middag van Vevay naar Interlaken hadden gebragt.–

[135] Wy reden nu dadelyk langs een heerlyken weg, tot dat wy in een dal kwamen waardoor de witte [¹⁴⁶] stroomt.– hier & daar zagen wy ook fraaye water beeken van de bergen stroomen, die in elk ander land reeds merkwaardig zouden zyn.–

Naarmate wy Lauterbrunnen begonnen te naderen begonnen zich ook de Berner-Oberalpen te vertoonen, de Jungfrau, Eiger, Mönch &c. –

Merkwaardige rotsen zagen wy hier links [en] regts van den weg, zoowel vreemd in uiterlyke vorm, als in inwendige constructie.–

Te Lauterbrunnen was het zeer druk, zoo als wy trouwens op den geheelen weg reeds hadden bespeurd, dat het schoone weder vele reizigers uitlokte.– Wy zagen hier onzen *Koetsier* van Ospenthal, die met een groot gezelschap Eng[elsen] en tournée was.–

Wy gingen nu te voet naar den Staubbach¹⁴⁷ die wy reeds vooraf bemerkt hadden, doch welke ons toen als alle reizigers uit de hand viel.– Toen wy echter onder aan de voet van dien 800 voet hooge steile rots stonden, waarvan het water in eens afvalt, vonden wy den val toch grootsch & konden ons het majestueuse van denzelfen voorstellen by meerder water.– de zon zeer helder schijnende hadden wy één dubbelden zeer schoonen regenboog op het stof water want beneden is alles stof.– doch hoewel de val klein was, stroomt er toch een aardig beekje uit. Wy hoorden nu drie vrouwen Nationsliederen zingen, & een klein kanonnetje afschieten, dat een heerlyk Echo gaf.–

Terugkeerende kwamen onze paarden ons tege[n] [136] & zetteden wy ons nu op dezelfde paarden, terwyl den wagen in Lauterbrunnen bleef.–

Wy gingen nu den Wengenalp beklimmen, de weg is zeer steil, doch beter dan de Mayenwand, wat den grond aangaat.– deze beklimming was heerlyk onbeschryflyk schoon, daar wy zigzac gingen, hadden wy altyd Lauterbr[unnen]¹⁴⁷ weer onder ons, zagen dit vriendelyke plaatsje & dit heerlyk dal onder ons, verder den Staubbach, die wy nu tot aan zyne source konden vervolgen, eene Source, die hem nog overblyft, wanneer de sneeuw gesmolten is.–

Verder kregen wy nu de sneeuw bergen nog beter in het gezigt – & zagen ook weer die schilderachtige woningen & dorpen op & tegen den bergen.– Vooral het dorp *Wengen* ligt heerlyk.–

146 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier – de Lütschine – is niet ingevuld.

147 De Staubbachwaterval.

Men kan zien [dat] er veel vreemden den weg vervolgen, daar men ieder oogenblik meisjes met bloemen [en] vruchten &c. zag aanloopen – een jonge maakte op een lang[e] hoorn muzyk, dat een heerlyk echo gaf.–

Nu begonnen wy de Jungfrau meer & meer te naderen, dezelve lag by een onverbeterlyk helder weder, in al hare pracht voor ons, na byna 2 uur geklommen te zyn, kwamen wy tegen over de glaciers van de Jungfrau & andere bergen; langs een altyd nog klimmend pad, kwamen wy eindelyk op het hoogste punt, hier vonden wy ook weer twee jongens met kanonnetjes, welks schoten een heerlyk echo gaven.– Wy konden ons byna niet verzadigen in de heerlyke gezigten op de sneeuwbergen, wy zagen hier ook Wetterhorn &c. wy daalden nu te voet af, & namen en passant in een chalet een [137] smakelyk dejeuner, bestaande in heerlyke room, wilde aardbezen & brood, dat ons zeer verkwikte.–

Wy daalden nu meer & meer, & hadden het braaf warm, doch genoten te veel, om er hinder van te hebben.– nu & dan hoorden wy een donderend geraas, zynde veroorzaakt door kleine Lavinien die wy wel hooren maar niet zien konden.–

Wy hoorden onderweg nog 2 boerinnetjes op een soort van clavecimbel speelen & zingen zeer goed – – (zagen ook vele koedriften, dat goed stonk) Het gezigt op de vallei van Grindelwald was overheerlyk, alles vruchtbaar & met huizen bezet, het heerlykste gras, afwisselend met boomen, dit alles gaf ook al weer aan dit dal iets zeer vriendelyks, & by dit alles ziet men twee glaciers, die als het ware dreigen in het dal te zullen in storten, & naast de boomen eindigen.–

Aan den voet der Wenger Alp gekomen vonden wy onze paarden, & gingen eerst de Kleine Grindelwald Glacier & daarin eene kleine maar heerlyke grot bezien.– die ons, als hebbende zoo iets nog nooit gezien zeer frappeerde.–

Wy reden nu verder naar ons dorp, waar wy in den Adelaar een goed logies kregen, met een kamer die juist een heerlyk gezigt op dien glacier had.–

Wy vonden ook weer hier byna niets dan Engelschen. het huis werd hoe langer zoo voller.– toen het wat minder warm was, gingen wy wandelen, & zagen weer eene heerlyke verlichting der Alpen by zon's ondergang.– wy zagen nu ook de spits van den finster Aarhorn.–

[138] Op de begraafplaats zagen wy eene graftombe van een zekere Predikant Monuot, die [in] 1821, 30 J[aar] oud zynde, in dien kleinen Glacier verongelukte.–

Wy begaven ons nu naar ons Hotel, aten om acht ure met veel smaak aan de table d'hôte, waar letterlyk niets dan Engelschen waren & gingen toen vroeg naar bed, zeer voldaan over dezen dag, die ons buiten gewoon veel genot verschaft had, & met de beste vooruitzigten, wat het weer aangaat, voor morgen.–

26 Aug. Om 5 uur stonden wy op & hadden het groote genoegen van een heerlyken helderen hemel te zien, zoodat ons eerste [uitzicht] uit onze slaapkamer vlak op de <Firser> horn¹⁴⁸, de yszee & de daaruit voortgestroomde Unter of Kleine Grindelwald- Gletscher overheerlyk schoon was.–

Na goed gedejeuneerd te hebben verlieten wy zeer te vreden over ons Logement Grindelwald.– wy reden nu eerst naar de Oben- of Grosse Grindelwald Gl[etscher] – waar wy in één uur aan langden, terwyl <wy> zouden gezegd hebben in een ¼ uur daar te kunnen komen!

Wy vonden hier een man, die met ons tot aan de glacier ging & ons menig interessant punt aanwees.– onder anderen een groot stuk ys, dat de vorige nacht onder veel gedruisch naar beneden was gestort.–

Wy zagen nu twee ys grotten, die zich dit jaar gevormd hadden, maar die niet extra groot of fraai waren. & myn's bedunkenst moet men eene ysgrot zien, wanneer de zon hoog aan den hemel staat, het ys is dan doorzigtiger, de blaauwe kleur is schitterender & de blaauwe hemel maak[t] dan ook meer effect.– daarvan beviel ons de ysgrot van gisteren beter, omdat de zon toen sterk scheen.–

[139] Onze hoop om Lawinen te zien werd in zekere mate vervuld, wy zagen eene kleine zwarte of Gl[etscher] Lawine & eene grootere sneeuwlawine, waarby de sneeuw van eene aanmerkelijke hoogte loodregt naar beneden kwam, & ons het voorkomen van een water val gaf.– by eene & andere Lawine hoorde men een donderend *sterk* geluid.–

Een kanonnetje werd voor ons af geschoten, hetgeen weer een heerlijk echo gaf.– nu gingen wij direct aan het klimmen.– wy hadden een' steilen weg, maar de heerlijkste gezigten op de rei der Alpen, op het Grindelwald-dal &c. – daarby was men overal druk aan het hooyen, dat zeer veel leven aan het landschap byzette. De verlichting der sneeuwbergen was onverbeterlyk, & de lucht alleraangenaamst, niet te warm & ook niet koud of guur.– Half weg hielden wy weer halt in eene Sennhutte waar wy weer een smakelyk ontbyt namen.– men heeft hier ook van alle kanten stroomen, waarvan eene by deze Sennhut eene allerfraaiste kleine cascade vormde. – hoe hooger wy stegen om zoo heerlyker werd het gezigt, vooral ook op de twee Glaciers.– eindelyk kregen wy nu ook de finster Ahorn, Jungfrau, Silberhorn &c. in het gezigt.– Te 1 uur kwamen wy boven op den Faulhorn aan, wy troffen, daar wy van de eersten waren nog een goede kamer.– het logement is niet te vergelyken met dat op de Rigi.– & toch is het er dikwerf vol, de vorige nacht hadden 30 menschen hier gegeten & geslapen.– ofschoon er eenige wolken aan den hemel waren gekomen & de lucht ook niet geheel zoo helder was, dan gisteren, zoo was het zich[t] zoo helder & klaar dat men vooral de sneeuwbergen goed kon zien & ieder ons geluk wenschte met dezen dag.–

[140] Wy amuseerden ons zeer met het zien aan komen van vreemdelingen, die zoo veel in getal kwamen, dat er lang geen plaats meer voor allen was, & vele vreemde dames in eene kamer moesten slapen, terwyl vele heeren in de eetzaal op den grond of op de hooizolder zich moesten behelpen.– Intusschen begon de hemel meer & meer bewolkt te worden & een ongunstig aanzien te verkrygen.– Tegen 5 uur waren wy op de hoogte achter het huis, & zagen toen met verdriet een onweer in het westen zich zamenpakken.– de nevels & wolken kwamen meer & meer op zetten, nog was den kant der Sneeuwbergen het Z[uid] O[osten] & het N[oord]en helder zoodat wy de Rigi, de Pilatus, de Lucerner zee &c. duidelyk zien konden.– het werd tevens zeer koud.– de donder liet zich prachtig hooren & was als het ware beneden ons, het weerlicht zagen wy ook maar flauw.– Naarmate nu de zon daalde, kreeg men eene meer prachtige verlichting der ontzettende wolken die hoog & laag door de lucht dreven, & dit gezigt was zoo schoon, dat het ons eenigzins schadeloos stelde voor het volkomen gemis van eenen helderen zons ondergang.– het gezigt dat wy hadden had veel overeenkomst met dat op den Rigi, zoodat wy toch een helder[e] ondergang zoude verkozen hebben.– Ruim 6 ure was alles & ook de Faulhorn met een dikke nevel bedekt, & begon het te stormen & te regenen. Wy moesten naar binnen, in de eetzaal zat een gedeelte te eeten, het was daar om te stikken, de menschen die gegeten hadden moesten plaats maken voor hen die nog eeten zouden.–

7 studenten, die niet wisten waar zy blyven zouden, daar zy ellendige kamers hadden, inviteer[den] [141] wy in onze kamer.– Intusschen gingen wy om 8 ure zelfs eeten, vry slecht, maar het was ook te druk & de inrigting is zeer slecht.– wy hadden kalfsvleesch zoo taai, dat het stellig van een kalf was, dat met ons den berg opgewandeld was, & kort daarna voor onze oogen gekeeld werd!!

Wy gingen spoedig weer naar onze kamer, waar zich de 7 studenten zeer fideel geplaatst hadden, wy dronken nu zamen braaf crocq, er werd duchtig gezongen & gelagchen, op de gezondheid van 2 mooie Eng[else] dames gedronken, die naast ons woonden &c. &c. In het kort wy amuseerden ons perfect in dit kleine kamertje, op de hoogste top in Europa waar een bewoond huis staat, (ruim 8000 voet hoog) & merkten wy weinig van het affreuze weêr buiten.– daar allen weer vroeg op moesten konden wy niet zoolang by elkander blyven, dan wy wel zouden gewenscht hebben.– Na al de drukten, confusie's &c. te hebben by gewoond van geheele gezelschappen dames & heeren die geene kamers konden krygen waren wy zeer verheugd toen wy beide rustig in onze vry goede bedden lagen.–

27 Aug: Het weer zeer ongunstig zynde, had onze guide ons maar niet gewekt, om de zon te zien opgaan.– wy hadden dus ongelukkig deze twee voornamen oorzaken van onze geheel[e] reis naar de Faulhorn gemist.–

Om 5 uur stonden wy op, het was nu weer eene groote confusie, voordat ieder ontbeten, betaald had & weg kon ryden.– 38 heeren & dames, 24 guides, 7 à 8 knechts &c. hadden in dit huis overnacht.– wy namen nu nog nader [142] afscheid van onze 7 Stud[enten] die ons zeer goed bevallen waren, & die stellig van fatzoendelyke huize waren, & vertrokken om 6 uur.– onze rekening was zeer hoog. Wy vervolgden een klein gedeelte den weg van gisteren & sloegen toen links den weg naar den grooten Scheidegg in.–

Het weer gaf een frappant contrast met gisteren, men zag weinig of niets van de bergen.– Intusschen was het niet koud & kwam de zon nu & dan doorbreken.–

De weg was echter zeer glad door de regens, zoodat myn paard eens leelyk struikelde, & niet weer op kon komen, voordat ik er afgesprongen was.– gelukkig was het op een breeden weg – dit maakte, dat wy veel wandelden, doch ook voor ons was het gaan moeyelyk zoodat ik eenmaal ook naar beneden gleed & wel in eene soort van beek, met dat gevolg dat ik aan de regter zyde geheel met modder & water bedekt was.–

Toen wy boven op de Scheidegg waren kregen [wij] een heerlyk gezigt op het dal Grindelwald, de gletsers aldaar, & nu ook op den *Schwartzwald Gletser* –

Het begon intusschen zeer te regenen, zoodat wy meer als een maal genoodzaakt waren te schuilen onder boomen.– Onze weg liep steeds over vruchtbare weiden, of zoo als men [ze] hier noemt *Alpen*. gedurig passeerden wy groote kudden overheerlyke koeyen, (die [143] ook door hunne belletjes een aardig effect maken) vele Sennhütten, waar kaas gemaakt wordt, & moesten tevens ieder oogenblik over beken stappen, die hier naar beneden vloeyen & dikwerf zeer fraaie cascades maken.–

Onze hoop om lavines te zien werd niet vervuld, slechts eene kleine zagen wy van den *Schwartzwald gletser* afkomen.–

Wy kregen nu tevens den *Rosenloui Gletser* in het oog, & rigtten onzen weg daarheen, terwyl de paarden naar een naby gelegen logement gingen.–

Onze weg had nu laatstelyk meestal door zeer fraaye bosschen geloopt meest van dennenhout, in de midden waarvan eene zeer teeken achtige houtzaag molen zich bevindt.– Wy zagen planken op het hoofd dragen, door kinders, die aldus dezelve naar Grindelwald moesten transporteren.– die planken zyn natuurlyk zeer kort.– ook hier leeft men zeer roekeloos met het hout, zoodat wy de mooiste boomen zagen verrotten op den grond.–

By den *Rosenloui Gl[etscher]* gekoomen na eenen steilen berg te zyn beklommen, & de *Weisse bach* langs een verschrikkelyke afgrond in de diepte tusschen twee zeer naauwe rotsen te hebben zien voortstromen, zagen wy hier den gletser in alle zyne grootheid.– de blaauwe kleur tussch[en] de spalten¹⁴⁹ was overheerlyk, niettegen staande er geen zon scheen.– wy zagen hier ook weer op verschillende punten, in afgrysselyke dieptens de stroom uit de *Glacier* komen & naar beneden storten.–

[144] door middel van een ladder klommen wy op huishooge stukken ys – & verlustigd[en] ons ook van daar in de heerlykste gezigten.–

Wy kwamen nu, na afgedaald te zyn, langs een' zeer fraaien weg in ons hotel de *Rosenloui Gl[etscher]* aan, & waren blyde onderdak te zyn, daar het weer zeer begon te regenen.–

Wy hadden den geheelen dag vele reizigers, zelfs dames (natuurlyk Engelsche!) ontmoet die te voet gingen. Ook hier was het druk, wy aten zeer goed & niet overmatig duur.– daarna gingen wy weer op weg, & vervolgens <naar> den *Reichenbach*, die door een zeer heerlyk schoon dal stroomt, zeer wild is, & dikwerf, in vervaarlyke dieptens nederstort, terwyl onze weg langs de bergen liep.–

149 spalten. Spalt (Duits): spleet, kloof.

Hier & daar stroomen ook van de bergen waters in de Reichen bach, & zelfs eene zeer fraaie cascade zagen wy.–

daar wy veel moesten dalen gingen wy veel te voet, & kwamen zoo eindelyk by den *Reichen bach*, dien wy in al zyne grootheid in zyne 7 chute's bewonderden, & die ons voorkwam, zeer zyne beroemdheid te verdienen.–

Verder voortwandellende, kwamen wy nu spoedig in ons hôtél *Reichenbach* aan, waar het reeds zeer vol was, doch wy nog goede kamers kregen. wy waren zeer verheugd ons te kunnen [145] verkleeden, dronken een kop thee in de eetzaal, & legden ons vroeg te bed.–

28 Aug. Het weêr liet zich zoo slecht aanzien, dat wy vooreerst besloten om nog niet te vertrekken. Toen het echter tegen negen ure niet wilde opklaren, & het volgens aller mening, zeer zeker op nieuw zoude gaan regenen, moesten wy, ondanks ons zelven, tot het onaangename besluit komen, om de toer naar de *Handeck*¹⁵⁰, de schoonste der Zwitsersche watervallen er aan te geven. Het koste ons veel om tot dit besluit te komen.– Intusschen hadden wy ons nog wat bezig gehouden met het koopen van eenige houtwaren die men in dit Logement zeer goed & goedkoop kan koopen.– Wy hadden vroeger reeds kennis gemaakt met een Belg[ische] kap^t der Genie gen^d Meyers, met wien wy nu zamen naar Brienz reden; wy hielden namelyk onze paarden, die voor een' wagen gespannen werden.–

Wy waren naauwelyks op weg, of het begon zeer sterk te regenen, wy hadden dus niets aan den schoonen weg, (het Haslidal) zagen hier & daar nog fraaie watervallen & kwamen eindelyk onder de hevigste regens te Brienz aan.– Hier verlieten ons de paarden, & namen wy een boot om naar den Giesbach te roeyen.– wy passeerden eerst de Aar die zich in de Brienzer zee uitstort, & voeren toen over het heerlyke Briënzer meer naar de Giesbach.– wy klommen dadelyk den berg op, steeds onder hevige regen, zagen dezen schoonen waterval het eerst uit het paviljoen, waaruit men deszelfs grootste & sterkste chûte ziet, gingen daarna nog hooger, totdat wy eindelyk onder een rots kwamen te staan, waar over de waterval heen stort, zoodat wy achter het [146] water stonden, hetgeen een heerlyk gezigt was, ziende wy door het water heen de boomen, huizen &c. Wanneer de zon schynt, moet dit gezigt heerlyk zyn.– wy daalden nu weer tot het paviljoen af, waar wy ook eene schoone collectie houtwaren vonden en ook eenige emplêtes deden, waarna wy den Schoolm[eester] & zyne familie hoorden zingen.– Ongelukkig was het wat vol & hadden wy in korten tyd nog een & ander te koopen, zoodat het effect van dat zingen op my niet groot was.–

Wy daalden nu weer naar het meer, dat by den gladheid van den weg niet gemakkelyk was.–

Er gingen vele passagiers met ons op de boot, die spoedig op kwam zetten, aan landde & ons opnam.– het was aardig te zien, hoe dat een ieder met een of ander pakje of doosje met houtwerk beladen was.– Onder de hevigste regens voeren wy nu naar Interlaken, waar wy zoo spoedig mogelyk in een omnibus plaats namen & naar Neuhaus reden, hier stapten wy direct op de ons bekende stoomboot, & voeren naar Thun.– den heer Klônne ontmoet. Zoo min als op het Brienzer meer, hadden wy ook hier eenig gezigt op de bergen, doch bespeurden alleen, dat tot zeer laag toe de bergen met sneeuw waren bedekt, zoodat zeker op vele plaatsen het vee in de sneeuw liep.– iets dat op dezen tyd van het jaar zeer merkwaardig & zeldzaam is, & een teeken was van de koude, die op de bergen heerschte.–

Te Thun kregen wy gelukkig goede kamers, ofschoon het Logement zeer vol was.– wy arrangeerden onze bagage, deden ons houtwerk in eene groote kist, kochten nog eenige kleinigheden in eene winkel tegen over het logement & legden ons toen, een weinig ontstemd over onze slecht afgeloopene bergreis te bed.–

150 Handeggwaterval.

[147]

29 Aug: Het weder liet zich heden wat beter aanzien, & ofschoon het wel niet helder werd, zoo bleef het toch droog, zoodat wy nog berouw hadden, van niet één' dag te Meyring gewacht te hebben of het weêr zich ook verbeteren zoude.–

Wy namen om 6 uur plaats in eene zeer goede diligence, met den heer Klônne & nog een zeer interessant man uit *Stuttgardt*.– de weg kwam my zeer fraai voor meest door vruchtbare landen, afgewisseld met bosschen, terwyl ons in eenige dorpen de schoone fraaie & hier zeer groote Zwitsersche huizen zeer bevielen.–

By *Bern* gekomen zynde hadden wy een treffend gezigt op de stad & de rivier de Aar, die langs dezelve stroomt.–

Eene zeer fraaie geheel nieuwe steenen brug, met een enorm hooge & twee kleine bogen wekte dadelyk onze belangstelling op.– wy reden over dezelve, & kwamen toen in eene breede straat, waarvan de huizen aan weerskanten met boogen gebouwd zyn.– wy hielden in deze straat stil & begaven ons naar het Logement de *Kroon* waar wy een zeer goed logement kregen.–

Wy gingen dadelyk met een loonbediende door de stad wandelen, bezagen de fraaie brug, & bemerkten hoe men nog links & regts huizen afbrak om de aveus¹⁵¹ aan deze kant te verfraayen, links op de nieuwe brug zagen wy de oude, die dient om in het beneden deel der stad te komen.– wy bezagen voorts in eene der drooge stadsgrachten eenige herten & reeën, die ons echter voorkwamen daar zeer ondoelmatig geplaatst te zyn, verder aan de andere zyde der stad in eene [148] diepe gracht de beeren¹⁵², waarvan er echter maar twee meer bestaan, & één slechts voor den dag kwam.–

Voorts bezagen wy de Protest[ante] Cathedrale¹⁵³, een groot & sterk gebouw, dat echter volgens de Regelen der Architectuur vele fouten moet hebben.– Wy beklommen daarna den toren, die slechts voor een gedeelte af is gebouwd, doch van welker gallerei men een heerlijk uit zicht op de stad heeft & by helder weder op de bergen.– van het terras by deze kerk, dat tevens eene aangename promenade is, heeft men ook een dergelyk fraai gezigt.–

Wy zagen nu verder het muzeum, waarin wy veel merkwaardige voorwerpen uit de Natuurlyke geschiedenis vonden, als ook eenige fraaie basreliefs van Zwitserland & eene kleine collectie van antique beelden waren &c, die ook zeer merkwaardig was.–

Na verder braaf door de stad gewandeld & eenige fraaie winkels bezogt te hebben waar wy nog een & andere kleinigheden kochten gingen wy naar huis & aten om 5 uur zeer goed aan de table d'hôte. Door de stad gaande was ik gefrappeerd van het zien van een overgroot aantal zeer brutale & gemeene pasquillen op de geestelykheid & de regering van Bern, op den vermoorde Leu¹⁵⁴ &c. &c. – terwyl men evenzoo overal de portraitten van Steiger¹⁵⁵ & zyne bevryders zag.– In een der winkels ontmoette ik <Jufr[ouw]> *Ferrier*. Wy hadden ons Bern echter levendiger voorgesteld, maar vonden het stil.– terwyl dat boogsgewyze bouwen, aan het midden der straat & aan het uiterlyk der huizen iets stils & eentoonigs geeft. Wy wandelden na het eeten nog lang & had ik een interessant discours met eenen reisgenoot van dezen morgen uit de diligence.– daarna begaven wy ons naar huis, gingen schryven & daarna naar bed –

[149]

VIII

30 Aug: heden morgen om acht uur vertrokken wy in eene goede calèche, die wy voor 5 d. tot Bazel hadden aangenomen (voor 20 fr^{cs} per dag, zonder retour), – naar Freiburg.– Onze weg was

151 aveus. Vue (Frans): uitzicht. Waarschijnlijk bedoeld a vues: voor de uitzichten.

152 In de berenkuil werden sedert 1513 beren gehouden als illustratie van Berns stadsembleem.

153 De kathedraal St.-Vincent, gebouwd tussen 1421 en 1573 in Zwitserse laat-gotiek.

154 De heilige Leu of Loup (voor 383-478). Aartsbisschop van Troyes.

155 Geloofsgeenoot van Jan Huss.

weder zeer fraai, wy vonden echter, dat wanneer [wij] niet naar de hooge bergen zagen, de environs van Freiburg ons aan die van Arnhem & Velp deden denken, de bergen links & regts van den straatweg zyn geenszins hoog, de velden afgewisseld door dennen & beukenbosschen loopen golvende over de heuvels heen; – de fraaie boerenhuizen echter, hoewel niet in den strengen Zwitserschen smaak van hout, zyn echter geheel vreemdsoortig aan onze huizen, ze zyn evenwel ook zeer fraai & net, meest wit met groen geverfde zonneschermen.– wy passeerden eerst Wangen & toen Neueneck (?)¹⁵⁶ waar wy stil hielden.– wy passeerden toen de rivier [¹⁵⁷] & sloegen eenen geheel nieuwen straatweg in, die veel beter als de oude is, welke meer over de bergen gaat.–

Het weer was zeer aangenaam, de lucht stond echter niet gunstig & zware wolken pakten zich alweer aan de horizon zamen.– Wy passeerden vele reisrytuigen, & vonden den geheelen weg door veel passages & Wy zagen in de verte, zoo veel de nevel het toeliet vele hooge bergen. Toen wy eindelyk Freiburg naderden was ons eerste gezigt op die stad verrukkelyk mooi, doch onze verwondering & verbazing werd nog sterker, toen wy den eersten grootsten der hangenden bruggen zagen, & het verheugde ons denzelven te moeten passeren.–

Deze brug¹⁵⁸ is 900 voeten lang 24 dito breed & 180 V[oet] hoog boven de bedding der [¹⁵⁹] & der huizen, die onder liggen.– De ankers aan weerskanten gaan 60 a 70 V[oet] [150] in den grond, & aan de kant der stad gaan de zware yzeren banden door een huis heen, of liever het huis is om die banden heen gebouwd.– daar yzeren kettingen niet zouden kunnen duren, heeft men een soort van yzeren touw gemaakt, waarvan elk touw uit 1200 yzeren draden bestaat, twee touwen zyn er aan iederen kant, dus zyn er 4800 zulke yzeren draden aan deze brug aangebragt! wanneer men over de brug gaat, bespeurt men geen de minste beweging.– Ik zoude zeggen, dat de Kamperbrug nog meer dreunt, wanneer men er over gaat.– Midden op den brug zynde, is het merkwaardig naar beneden te zien in de diepte, deze brug is in 1833 gemaakt.–

Wy kregen in het *Zachringer* hof, waar het zeer druk was goede kamers.– dadelyk gingen wy naar de kerk, daar het beroemden Orgel reeds bespeeld werd. – Ongelukkig kwamen wy wat laat, & hoorden den helft van een stuk, waarin de vox humana heerlyk gehoord werd, & vervolgens een Triomphzang van Riess¹⁶⁰; gecomponeerd voor het laatste Keulschen muzyk feest.– Onbeschryfelyk schoon was dit laatste stuk, de toon van het orgel, & de manier van bespeling waren beide overheerlyk & het speet ons geweldig toen de muzyk ophield.– De kerk¹⁶¹ zelf, aan welke men uitwendig vele verfraaying bybrengt is een goed ruim gebouw, doch heeft weinig merkwaardigs

wy spoedden ons nu naar ons Logement & aten zeer goed aan de table d'hôte. (Groote Champagne glazen met bloemen zeer fraai) daarna gingen wy op het fraaye terras van het hotel eene sigaar rooken, van welk terras men een heerlyk gezigt op den groote brug heeft & ook op de tweede hangende brug.– die zwart geverfd zynde, volkomen het effect geeft van geheel losweg in de [151] lucht te hangen.–

Wy gingen daarna door de stad wandelen, & bezochten het <Seminarins> der Jesuiten¹⁶², welks enorm groot gebouw ons reeds by het aankomen van Freiburg in de oogen geblonken had.–

Daar het vacantie was, waren de élèves (600 in getal) allen afwezend.– de inrigting, oppervlakig beschouwd, kwam ons zeer goed voor, 3 kapellen heeft men er 1 voor de winter – 1 voor

156 Van Ittersum was blijkbaar onzeker over de naam. De plaats Neueneck is niet getraceerd.

157 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier is niet ingevuld.

158 De hangende bruggen - in 1834 en 1841 gebouwd – zijn nog in de negentiende eeuw afgebroken.

159 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier – Sarine – is niet ingevuld.

160 Ferdinand Ries (1784-1838). Pianist en componist.

161 De kathedraal St-Nikolaus.

162 Het door de jezuiteten in 1580 gestichte onderwijsinstituut St-Michael.

den zomertyd, zeer eenvoudig, & een 3 welke als beloning dient voor de goed oppassenden, deze is veel prachtiger, maar ook kleinder!!

Wy zagen de studeerkamers, eetzaal, slaapvertrekk[en], voor gezonden & zieken, concert- & comediezaal (!!) & een' grooten tuin, overal ziet men Maria's & andere heilige beelden tot in den tuin toe! hoe fraai ook alles mogt wezen bleven wy zeer koud & voelden volstrekt geen' wensch by ons opkomen, een der onzen hier opgevoed te zien. !

Daar het begon te regenen begaven wy ons naar huis & haalden regenschermen, doch gingen desniettemin weder op weg.– wy wandelden nu eerst over de groote brug, daalden toen den berg af & bezagen dit colossale werk van uit de diepte, klommen toen weer naar boven, & passeerden nu de andere brug, die wel korter & smaller is, ook maar een touw aan iedere zyde heeft, maar over eene veel grootere diepte loopt.– deze brug is lang 600 voet, breed 16 dito & lang 210 V[oet] – terwyl den ankers ook van weerszyde 60 à 70 V[oet] in de rotzen zyn ingebracht. – Van het midden dezer brug naar beneden ziende, is het waarlyk om duizelig te worden.– Deze brug heeft eene zichtbare bogt naar de midden, dezelve is in 1840 gebouwd, & dient eigenlyk niet [152] voor de stad, maar voor eene communicatie der twee heuvels, waarover eene landstraat gaat.–

Wy wandelden nu verder over de hoogtens & hadden gedurig een zeer fraai gezigt op de stad, & zouden dit zeker op de bergen ook gehad hebben, zoo regen & nevel, dit niet verhinderd hadden.–

Wy passeerden nog eene kleine kapel & de porte Bourguignon, zagen eene kerk by een nonnenklooster & gingen toen weer naar beneden, waar wy, in de stad gekomen zynde, dadelyk weer langs vele trappen (die hier meest overdekt zyn), naar boven klommen.–

Wy kochten nog wat in een fraayen winkel. – zagen op de markt, onze vrienden van den Faulhorn weder.– verder een enorme lindeboom die nog van de 15^e Eeuw moet zyn, & welke historiesch merkwaardig is, doch gingen toen, daar de regen niet ophield naar ons Logement.– in een cafe grenzende aan ons Logement, gingen wy nu een glas ys gebruiken, & begaven ons daarna spoedig te bed.–

31 Aug.

In den vroegen morgen wandelde ik nog eens door de stad & in sommige kerken.– Ik zag nu ook hetgeen ik gisteren niet had opgemerkt, hoe men eene steenen trap, die van de beneden stad tot de bovenstad leidt, opgaande, aan de linker hand in de muur kleine huizen heeft, waarover de straat bovenheen loopt & die dus, als het ware, geen eigen dak hebben.–

Het weer liet zich zeer goed aan zien & om 8 uur vetrokken wy.– onze weg was weder zeer fraai, & wy zouden gedurig een schoon gezigt op de bergen hebben kunnen [153] hebben, indien de nevels het niet verhinderd hadden.– Te *Morat* of *Murten* (eene stad zeer beroemd door eene bataille in de 15^e Eeuw & waarvan wy in de verte nog een monument zagen) hielden wy stil.– het is uiterlyk eene zeer oude plaats, nog geheel met muuren & torens omgeven, doch inwendig valt dezelve mede.– wy wandelden nog eens snel door de straten zagen van een terras voor eene kapel, hoe schilderachtig ook dit plaatsje aan het meer *Morat* ligt, bezagen eene ruime Protest[ante] kerk & gingen toen weer op weg – wy reden nu eerst nog een wyl langs het meer, & sloegen toen den weg naar Neufchâtel¹⁶³ in: – Toen wy op eene hoogte gekomen waren, kregen [wij] het meer van Neufchâtel & die stad spoedig in het gezigt.– wy passeerden nog een paar kleine dorpjes, & zagen overal veel beweging met het fraaie weder.–

De ligging van Neufchâtel beviel ons zeer & by het doorryden van eene schoone voorstad, waarin eene menigte fraaie huizen & goed aangelegde tuinen werden wy in onze verwachting niet te leurgesteld, even min toen wy in het schoon gelegen hôtel des Alpes afstegen.– (te twee ure).–

Daar de table d'hôte reeds afgeloopen was lieten wy dadelyk ons diner klaar maken.–

163 Neufchâtel: Neuchatel.

Na het eeten reden wy met een lief ligt wagentje naar *Columbia* een dorp op den weg naar Gêneve. onze route was gestadig langs het meer, berg op & af, altyd tusschen onafzienbare wynbergen.– Wy passeerden nog een paar dorpjes, waar ook een ieder op de been was.– By *Columbia* woonden wy [154] eenigen tyd de exercitie van eene battery artillerie by, die zonderbaar genoeg, alle zondagen exerceren.– veel volks was hier by een, het welk zich echter meer met eeten & drinken als met het toeschouwen der evolutien bezig hield.– het exercitie plein was zeer groot, & zeer zeker zagen wy nooit een Exercitie veld, van waaruit men zulke heerlyke gezigten had dan hier.– Ongelukkig was de horizon niet helder, & konden wy slechts met moeite de sneeuwbergen zien, doch wy konden wel begrypen, dat men, by helder weder, van hier uit, zoo als ook van de stad <er> uit, een heerlyk panorama op de sneeuwbergen van het Berner Oberland moest hebben.–

Wy reden nu by een heerlyke avondlucht weer naar huis.– van deze kant de stad inkomende, ziet men vele aangename wandelingen langs het meer v[an] boven de stad, terwyl de hoogstliggende huizen, allen fraaie terrassen, met velerlei bloemen versierd hebben.– Wy zagen ook een tunnel, welke dient om een stroom af te leiden, die van de bergen komende vroeger door de stad liep & dikwerf groote ravages veroorzaakte.– Men heeft den stroom nu door deze tunnel voor het grootste gedeelte afgeleid & slechts een klein gedeelte daarvan door de stad laten stroomen, by veel sneeuw & regen, heeft men by deze tunnel een' zeer fraaien waterval.–

Te huis gekomen zynde namen wy nog een schuitje & voeren een uur daarmede op de zee in gezelschap van een' heer & twee dames, die geen schuitje konden krygen.– die heer bleek te zyn de heer *Stolk* vroeger gouverneur by de fam[ilie] *Pesters* hetgeen aanleiding tot een druk discours gaf.– [155] die heer toonde ons ook aan, hoe het gedeelte der stad, dat aan de zee staat & nieuw gebouwd is, geheel is geplaatst op een terrein, dat aan het meer ontnomen is, & hoe men thans bezig is een nieuws stuk grond aan te winnen, men moet dit middel heugen, omdat de bevolking steeds vermeerderd, en er dus gebrek aan huizen is, terwyl er geen andere gelegenheid is, om te bouwen, om de bergen, waar tegen of waarop de oude stad gebouwd [is].– By onze terugkomst vonden wy de kade zeer bezet met menschen, die allen wachtte op eene stoomboot, die ook spoedig aankwam.–

Wy hadden met veel genoegen weer een toertje op het water gemaakt. & ons verlustigd in de fraaie gezigten op de stad, terwyl de ondergaande zon weer de schoonste nuances aan bergen & wolken gaf.–

Wy spoedden ons nu naar huis, dronken een kop thee & legden ons toen te bed.–

1 September Ruim 6 ure verlieten wy, zeer te vreden over ons Logement Neufchâtel.– Een gedeelte gingen wy den ouden weg terug & sloegen toen links af.

nog een tyd lang hielden wy het lac de Neufchâtel in het oog & kwamen kort daarna op eene hoogte, vanwaar [wij] het lac de Bienne zagen.– wy passeerden nog eerst *Ville Neuve* & hielden te *Glenesse* stil, hier namen wy een schuitje om naar de *Isle de St Pierre* te varen: – het woei zeer sterk, de zee was zeer in beweging, doch daar wy goede wind hadden zeilden wy spoedig over.– dit eiland beroemd door een verblyf van vier maanden van *Rousseau*, is veel grooter dan men van verre zoude denken, men vindt er heerlyke wynbergen, maar vooral heerlyke bosschen & zeer schoone eiken waarvan een 19 voet in omvang heeft.– wy maakten met veel genoegen eene wandeling op dit eiland, genoten telkens een heerlyk uitzigt op het lac, terwyl ons de groene kleur van het water, & de witte puntjes der golven op nieuw zeer frappeerden.–

De bezigtiging van de kamer waarin *Rousseau*¹⁶⁴ 4 maanden sliep & studeerde, & waarin men nog eenige meubels vertoont, die hy zoude gebruikt hebben, & een valdeur, waardoor hy de lastige bezoekers ontvlugtte, levert anders weinig merkwaardigs op.–

164 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Schrijver en filosoof.

Wy roeiden nu weder naar Glenesse stapten dadelyk in ons rytuig, & reden nu naar Bienne af.– wy reden nog een tyd lang langs het lac, & kwamen toen in die stad aan, die weinigs merkwaardigs heeft & waar wy dan ook alleen dineerden om dadelyk weer te vertrekken.–

wy moesten dadelyk klimmen, & zagen aan onze linkerhand een fraai dal, waardoor de Luze stroomt.– Onze weg was wezenlyk fraai & de bergen onderscheidden zich hier, door dien ze geheel & al met hout bedekt waren. wy passeerden eene menigte <koeyen> paarden rytuigen & menschen, die allen van eene groote paarden markt kwamen, die in de buurt gehouden werd.–

[156] Tusschen *Sonceboz* & *Tavannes* heeft men eene merkwaardige passage door eene rots heen *Pierre Pertuis* genaamd, & tegelyk een overheerlyk gezig in een zeer vruchtbaar dal, in welks midden *Tavannes* ligt.– gedurig bewonderden wy tevens, hoe ook weder deze weg die toch geene hoofdroute is, in de beste toestand is, terwyl men hier & overal, nog steeds er op uit is om de reeds zoo byzonder goede wegen nog meer te verbeteren, door steile punten te vermijden &c. & daarby ziet men nergens eene barrière!

Daar ons de weg tot *Munster* wat lang voorkwam, besloten wy te *Meilleraye* stil te houden, waar wy in den *gouden Leeuw* zeer goed te regt kwamen, & s'avonds weer met een aantal Engelschen soupeerden! –

2 Sept:

Wy vertrokken zeer vroeg, na zeer te vreden over ons Logement (*Lion d'or*) *Meilleraye* verlaten te hebben.– Wy hadden beter gedaan, om een half uur nog te wachten, daar de nevel nog zoo sterk was, dat wy in den aanvang niets konden zien van de naast by gelegene punten.– de zon kwam een paar malen te voorschyn, maar moest het weer opgeven.– daar de weerglazen intusschen goed stonden, vleyden wy ons met schoon weder.–

Wy passeerden nog eenige kleine plaatsjes, & kwamen toen achter Court aan het eerste *defilé*, van hetwelk wy echter weinig genoten, doordien de nevel toen nog te dik was.– Intusschen begon het nu juist op te klaren, zoodat wy voor wy deze naauwe passage verlieten, nog van een & ander van de fraaie bergen & hooge rotsen konden onderscheiden.–

[157] Nu had zich de hemel geheel opgehelderd, en de zon scheen heerlyk.– wy hadden nu eene afwisseling van de fraaiste & vruchtbaarste dalen, & dan weer naauwe passage door ontzettende hooge rotsen waardoor zich de *Birze* ter naauwernood een weg kon banen.– de rotsen, meest van krytsteen, hebben hier de wonderlykste vormen, & zyn meestal aan de kanten rond afgeslepen.– op sommige plaatsen zoude men de positie der rotsen kunnen vergelyken met reuzenachtige steenen beeren, die even als men dit tegen muuren doet, tegen de bergen zyn geplaatst ter ondersteuning.– tusschen iedere beer is dan een diepe groote sleuf, & ziet men ook op vele plaatsen wonderlyke grotten.– Wy passeerden nu ook *Munster* & meer andere plaatsen.– zagen veel bedrijvigheid op dezen weg, doordien men ook al weer bezig is denzelven zeer te verbeteren, & doordien men op sommige plaatsen yzersmelteryen of waterzaagmolens heeft, welke meestal zeer schilderachtig gelegen zyn.–

Te *Laufen* een oud versterkt stadje hielden wy stil & aten daar. om 2 uur reden wy verder het schoone *Munster* dal vervolgende, hier & daar zagen wy ruines of nog in goeden staat zich bevindende kasteelen, die veel tot verfraaying der natuur bydroegen. Eindelyk ruim 4 uur kregen wy *Bazel* in het gezig & reden langs een' zeer fraayen straatweg de stad binnen, waar wy in de 3 Koningen een goed logis kregen, wy hadden twee kamers die op den Ryn & de groote vaste brug zagen. Ik kreeg hier tot myn groot genoegen een brief [158] van Moeder.– terwyl wy het grootste gedeelte van den avond doorbragten om platen uitzoeken, & te koopen.– Na een' overheerlyk schoonen dag hadden wy ook een' heerlyken avond, & wandelden dus nog wat op de brug, & gebruikten een glas ys in een fraai café aan de brug liggende.– Ik ging daarna den heer *Socin-Heuiler* opzoeken, wien ik zeer welvarende vond & door wien ik zeer hartelyk ontvangen werd, na een uur met *ZynE[er]W[aarde]* zeer belangryk te hebben gesproken nam ik afscheid & spoedde my naar myn Logement.–

Zoo hadden wy nu onze Zwitsersche reis geeindigd, & wel het geluk gehad, om even als den eerste zoo ook in den laatsten dag, het schoonste weder te hebben mogen genieten.– en hadden wy dan ook menig fraai & interessant punt door de regens gemist, zoo moesten wy toch erkennen, van over het algemeen nog al in vele opzichte geluk gehad te hebben, wy ontmoetten althans vele reizigers, die het nog veel slimmer hadden getroffen.–

wy vonden het in Basel & vooral in de buurt van ons Logement, waar ieder oogenblik nieuwe rytuigen aankwamen, of andere vertrokken, zeer levendig – & verheugden ons reeds in het vooruitzicht, den plaats morgen nader te leeren kennen.–

3 Sept: Na het ontbyt bezorgden wy eerst de expeditie van twee kisten, welke wy aan een' Expeditie alhier overhandigden, & op die wyze transito door Frankryk & het tolverbond kregen.– daarna bezochten wy de Cathedraal¹⁶⁵ of *Munster* voor de Reformatie R[ooms] C[atholieke] nu Protestantsche kerk.–

[159] het is een zeer oud & zwaar gebouw, dat vooral door de menigte & zwaarte der Pilaren & derzelver geheele constructie zeer ondoelmatig is voor een Protest[antse] kerk.– Vreemd is het gezigt van een aantal (overgroot) wapens en blazoenen welke men hier in een Republ[iekeins] land, boven eene groote menigte graftombes & cenotaphen¹⁶⁶ vindt.– Uit den lateren tyd ziet men hier bustes van eenige geleerden der stad.– En uit den ouderen tyd de grafzerk van Erasmus¹⁶⁷, die hier begraven ligt.–

Men ziet verder in deze kerk nog fraaie beeldhouweryen & houtsnee-voorwerpen uit den ouden tyd die goed geconserveerd zyn.– Naast de kerk heeft men (zooals by al die oude kerken) nonnen gangen of overdekte bogen gangen, die opgevuld zyn met grafzerken, wapenschilden &c. zelfs uit den laatsten tyd, & waaronder wy vele van de familie Merian vonden.–

Wy wandelden nu nog wat door de stad & gingen naar ons logement.– hier vond ik den heer Socin Heus[160]ler, die my eene vriendelyke visite kwam brengen, & my tevens tot een aandenken een paar boekjes over Basel & een verhaal der <Frey scharen¹⁶⁸> overhandigde over welk een & ander ik zeer gevoelig was. ZynE[er]W[aarde] begeleide ons nu, in weerwil van zyne drukte nog, naar een Burger-Hospitaal, dat even buiten eene der poorten, in de voorstad lag.– dit hospitaal, grooten deels uit byzondere giften gebouwd is op een groote schaal ingerigt, & doet de stad & inwoners eer aan.– wy hadden geen tyd het inwendig te zien, maar uitwendig, & met deszelfs groote tuin, zoude het eene veel grootere stad tot sieraad zyn.–

Wy wandelden nu met den heer S[ocin Heusler] nog wat door de stad, ZynE[er]W[aarde] liet ons de verbeteringen opmerken, die men reeds had bewerkstelligd, de groote gebouwen die men bezig was te bouwen, als een kaufhaus, Muzeum, &c. &c. & verhaalde ons de groote plans welke de stad nog in andere opzigten had.–

Wy bezagen ook nog het *Stadhuys*, waar men eenige zeer fraaie & goed geconverseerde *boiseries*¹⁶⁹ ziet, & ook merkwaardige beeldhouweryen.–

Wy namen nu afscheid van den heer Socin Heusler die ons daarby nog blyken gaf van zyne innige vriendschap & spoedden ons naar huis.–

Na om 1 uur zeer goed gegeten te hebben, gingen wy om 3 uur uitryden, in een fraai rytuig van ons Logement.–

De Environs van Basel zyn zeer fraai, & het terrein door menige veldslag in vroegere Eeuwen merkwaardig.– wy zagen de fraaie Gottische naald weder, die als gedenkteeken van eene dier Batailles aan de chaussée staat, & die wy reeds by onze aankomst gezien hadden.–

165 De bouw van de kathedraal van Basel begon in de twaalfde eeuw.

166 cenotaphen. Cenotaaf: grafmonument zonder lijk.

167 De in Rotterdam geboren Desiderius Erasmus (1466/69-1536). Humanist.

168 Zie voetnoot 35.

169 boiseries. Boiserie (Frans): betimmering, lambrizering.

[161] Wy reden nu door zeer vruchtbare streken & langs groote fabrieken naar *Andlersheim*.— Men ziet hier op de nabygelegene bergen verscheidene Ruine's, eene van dezelve nu l'hermitage geheten, werd door ons beklommen.— Deze berg is in het laatst der Vorige Eeuw door een Baron d'Andlau geheel in een pittoresque gout¹⁷⁰ aangelegd. Men vindt er eene hermitage, waarin een zeer goed beeld, als hermiet gekleed zich bevindt, & alles om & in het huis aan eene bewoonde hermitage doet denken.— boven op de ruine heeft men een paar kamers in goeden staat gebragt, waar men met de koude keuken heen gaan kan.— Van af een toren, op deze ruine heeft men een heerlijk gezigt op de bergen, & op het dal & de stad Basel.— ook deze berg heeft zeer merkwaardige vormen & grotten in derzelver rotsen, alle geheel uit de natuur.— op eene plaats vindt men cenotaphe van leden der familie Andlau, in grotten, & op eene andere plaats een monument ter eere van Delille¹⁷¹ met een geschrift, uit Delille's werken zelf genomen.—

Wy reden nu langs een' anderen weg terug, maakten nog een detour¹⁷² om van eene hoogte by een gewezen klooster van eene andere zyde het gezigt op de stad te hebben & reden toen zeer te vreden naar huis.—

Wy begaven ons nog eens weer naar de drukke rynbrug & in ons café, waarna wy naar huis gingen.— om ons goed in te pakken.—

4 Sept: Om ½ 6 verlieten wy per omnibus Basel & ons Logement.— Van beide hadden wy een' goeden indruk, ons Logement geheel uit den grond opgebouwd in 1½ J[aar] tyd, & waarin 250 bedden zyn is een waar model voor een goed ingerigt Logement, & wordt met veel orde & netheid bestierd.—

[162] Wy namen in de diligence van den spoorweg op Strasburg plaats, & hadden het genoeg een tyd lang alleen te blyven.— wy hadden nog zeer kort gereden toen wy reeds aan de fransche Douanes kwamen.— daar de meeste reizigers echter hunne goederen transito laten passeren, blyft er niet veel over te onderzoeken & gaat het ook spoedig.— men was ook niet byzonder streng.—

Wy reden voor t'overige niet zeer snel & hadden gedurig Stations, waar wy ophouden moesten.— het gezigt op de Vogesen, waarop men zeer vele Ruines vindt, is van den weg uit zeer fraai, naar de andere kant heen is het terrein vlak & niet fraai.— de grond is echter vruchtbaar & zelfs zagen wy zeer goed staan de tabakvelden. Meerdere grootere & kleinere plaatsen passeerden wy als Mulhouse & Colmar &c. — doch men ziet er niet veel van.— Kort voor Strasburg woei myn stroochoed het portier uit, & was ik dus genoodzaakt in Strasburg nog een nieuwe hoed te koopen. De 35 uur distantie legden wy in 5 uur af.—

het Station is nog niet klaar, men stapt dus over in eene Omnibus, die ons spoedig in S[traatsburg] in het hôtel *de la ville de Paris* bragt.— waar wy nog redelyke kamers vonden.— Maar spoedig merkten wy, dat wy de nette gesoigneerde Zwitsersche Logementen verlaten hadden.—

Wy spoedden ons dadelyk naar de *Munster* beklommen de Platteforme & hadden van daar een uitgestrekt gezigt op de stad & de onmetelyke vlaktens aan alle kanten.— tegen 12 uur waren wy weer in de kerk waar wy eene overgroote menigte vonden staan [163] voor de beroemde klok¹⁷³, die dan ook om 12 uur zyne kunsten vertoonde.— Wanneer men zich in détail al de functien van deze klok laat uitleggen moet men zeker het genie van den oorspronkelyken maker bewonderen & misschien even zoo dat van hem, die deze klok, nadat dezelve jaren & jaren in verval was geweest, heeft hersteld & welligt verbeterd.—

170 gout. Goût (Frans): smaak.

171 Jacques Delille (1738-1813). Dichter.

172 detour. Détour (Frans): bocht, omweg.

173 Een astronomische klok. De oude klok was in 1838 vervangen door een nieuwe van de hand van Schwilgué, een Straatsburger mecanicien. Elke dag om 12 uur 's middags werd het mechanisme in werking gesteld.

De Munster is voorzeker een imposant gebouw & de toren (één ontbreekt er) de hoogste in geheel Europa.—¹⁷⁴ Wanneer men dezelve echter van buiten zeer heeft bewonderd, valt ze zeer af, wanneer men binnenkomt, daar het hoofd altaar dat men nu ziet, maar voorloopig is & klein van hout zamengesteld. Maar men is druk bezig om dit alles te verbeteren, zoo als men ook een nieuw orgel maakt, de schoone *glas-maleryen* hersteld. &c. — nu is de kerk zeer kaal & hol.—

Na nog een hoed gekocht te hebben, gingen wy naar ons logement, waar wy om 1 uur redelyk wel aten.—

Om 3 uur reden wy weer in een zeer elegant rytuig, aan ons Logement toebehoorende, naar buiten & door de schoonste straten der stad.—

Wy bezagen eerst eene zeer nette, vry groote Lutersche kerk¹⁷⁵, waarin het beroemde standbeeld of graftombe van den franschen maarschalk van *Saxen*. Het beroemde stuk is een bezoek overwaardig & in al zyne deelen een waar kunststuk.—

Men ziet hier verder nog zeer oude grafresten & ook een[ig]e borstbeelden van beroemde strasburgers &c. & in eene kapel eene merkwaardige mummie van een' Graaf van Nassau Saarbrück, die 400 J[aar] geleden gestorven is, doch wiens lyk men zeer goed geconserveerd, als zynde gebalsemd geweest, men eenige J[aren] geleden gevonden heeft.— de muts & schoenen zyn de zelfde nog als voor 400 J[aren] maar de overige kleederen, heeft men in denzelfden trant hernieuwd.— het bezien van dit lyk heeft niets akeligs & men kan uit het gezigt nog zeer goed zich de trekken voor stellen.— een dochtertje van dien Graaf, in eene andere kist vertoont wordende, is minder goed geconserveerd, maar ook merkwaardig om de kleeding van dien tyd, daar in deze kist, de oude kleederen (met veel geschik) aanwezig zyn.—

[164] Wy reden vervolgens naar eenen fraaien tuin, buiten eene der stads poorten waar wy een glas ys gebruikten & muzyk hoorden.— Verder maakten wy om de stad een groote toer, zagen hoe eigenlyk door eene fraaie bepoting der wallen, de geheele overgroote vestingwerken gecacheerd¹⁷⁶ waren & fraaie wandelingen opleverden.— & verder reden wy langs een nieuw canaal¹⁷⁷, dat tot Parys zal gaan maar nog niet af.— langs de zoogenaamde Orangerie¹⁷⁸, waar wy een aantal fraaie Oranje boomen vonden, waaronder het publiek wandelen kon.— gedurig kwamen wy weer in de stad & reden dan weer eene andere poort uit.— zoo bezagen wy ook de Citadel, in welker buurt men druk bezig was aan voorbereidende maatregelen voor een manoeuvre op den volgenden dag.—

Wy zagen overal & gedurig enorme groote gebouwen die allen tot Cazernen dienen, & het vele militair, dat wy tegenkwamen, deed ons ook zien, dat Strasburg een groot garnizoen moet hebben.—

De rivier [¹⁷⁹] stroomt door de stad, & vloeit in de Ryn.— de kaden aan die rivier zyn breed & fraai.— Wy zagen vele drukte op straat, vele fraaie breede straten, schoone winkels, mooie pleinen met standbeelden van *Kleber*¹⁸⁰ & *Guttenberg*¹⁸¹ &c. &c. — Men wees ons ook de plaats & de Caserne waar Louis N[apoleon]. zyn aanslag¹⁸² begon & mislukken zag.— & verder

174 De toren is 142 meter hoog.

175 In de dertiende- en veertiende-eeuwse St.-Thomas kerk, sedert 1549 een gereformeerde kerk, bevindt zich het mausoleum van maarschalk Maurice graaf van Saxen (1696-1750), een werk van de beeldhouwer Jean-Baptiste Pigalle (1714-1785).

176 gecacheerd. Cacher (Frans): verbergen.

177 Canal de la Haute Seine.

178 De orangerie is in 1692 ontworpen door André le Nôtre (1613-1700), tuinarchitekt van onder andere de tuinen van Versailles.

179 Opengelaten ruimte. De naam van de rivier – de Ill – is niet ingevuld.

180 Jean-Baptiste Kléber (1753-1800) was te Straatsburg geboren. Architect en Frans generaal, hij werd in 1800 te Caïro vermoord.

181 Johann Gutenberg (1394/99-1468). Uitvinder van de boekdrukkunst.

182 In 1836 pleegde Karel Lodewijk Napoleon Bonaparte (zoon van koning Lodewijk Napoleon), met behulp van het garnizoen van de vesting Straatsburg een staatsgreep welke mislukte. In 1852 werd hij keizer Napoleon III van Frankrijk.

de plaats waar het groote Stations gebouw voor den spoorweg komen zal, & waartoe men een heel carré huizen afbreekt.

Om 6 uur waren wy weer te huis, gingen toen nog wat wandelen & om ½ 7 naar de Opera.– het gebouw is groot & ruim, & wy zagen met *zeer veel genoeg* de *Dame Blanche*¹⁸³ geven.– het was er zeer leeg. [165] Na de opera soupeerden wy nog à la carte in eene restauratie & gingen toen vry vermoeid naar huis & te bed.–

5 Sept:

Wy begonnen dezen morgen met in een café te gaan ontbyten & besloten toen nog eens braaf door de stad te wandelen.– wy hadden ook plan om het arsenaal te gaan zien, doch moesten zoo lang op een billet wachten, dat ons geduld wegging & wy dit plan opgaven. By de citadel gekomen zagen wy de mineurs¹⁸⁴ op een groot exercitie plein, druk bezig om het opwerken van wallen &c.– Men verhaalde dat er eerstdaags een groot manoeuvre zoude plaats hebben, waarbij de citadel zoude worden aangegrepen &c.

Na eenige uren Strasburg te hebben doorkruist & de fraaie winkels te hebben bekeken, gingen wy om 12 uur in eene restauratie wat eten, bezorgden onze koffers & vertrokken ruim 2 uur per omnibus naar *Kehl*.– nadat wy den Ryn, over eene fraaie schipbrug, gepasseerd hadden, reden wy in een groot gebouw, waar onze goederen werden na gezien, doch, daar wy alles vooruit hadden gezonden naar Mannheim, hadden wy ook niets aan te geven.–

Wy kwamen nu aan het station van den spoorweg naar Mannheim, & stoomden in ruim 3 uur naar Baden-Baden.– Wy namen hier onzen intrek in het hotel de Russie, waar wy ook in 1838 gelogeerd hadden, doch waarin nu een andere eigenaar woonde.

Na ons wat verkleed te hebben, gingen wy dadelyk naar de Promenade, kochten eenige kristal zaken, bezagen de voor ons nieuwe kurzaal & galeryen, zagen vooral later in den avond aan 3 tafels vry sterk [166] spelen, hoorden zeer goede muzyk op de Promenade, & gingen daarna in eene restauratie souperen.– & begaven ons toen naar huis.

6 Sept.

Na het ontbyt reden wy in een zeer elegant rytuig, & by een overheerlyk weder eerst door de schoone allee naar Lichtenthal & verder langs de byzonder fraai, doch ons reeds bekende weg naar Slot Eberstein.¹⁸⁵ Hier bezagen [wij] opnieuw met veel genoeg dit interessante slot, hetgeen sedert 1836 ook weer veel nieuwe wapenrustingen &c. had gekregen.– Vooral in de Ridderzaal vonden wy zeer fraaie rustingen.–

wy daalden vervolgens naar Gernsbach af, waar wy ontbaten, & toen verder reden naar het landgoed la Favorite¹⁸⁶.– de weg hier heen voert langs de Murg & door meerdere kleine plaatsjes.– de Favorite was ons beide onbekend.– het slot is merkwaardig door deszelfs Rococo Styl, zynde sedert deszelfs bouw, 150 [jaar] geleden niets aan hetzelfde veranderd.– in de zoogen[oemde] Holl[aandse] keuken vonden wy een groote portie oud glaswerk & porcelein, waarvan der zeer fraaie & fyne stukken, maar vooral eenige merkwaardige schotels uit de oude Delftsche fabryk als <Zwynskop>, allerlei gevogelte groentens &c. alle welke stukken tot schotels kunnen dienen maar meertal tot plateau's gebruikt worden, wanneer de Groothertog nog eens enkeld hier vreemde gasten onthaald.–

Wy reden nu naar Rastadt, doch vergenoegden ons alleen met het paleis uitwendig te bezien, daar wy anders vreesden niet om 5 uur te huis te zullen zyn.– daar wy eene poort in, eene andere uit [167] reden, hadden wy goede gelegenheid de enorme vestingwerken te zien, die men om deze stad bezig is aante leggen, met een enorm aantal arbeiders.–

Wy reden nu naar Baden-Baden terug & aten om 5 uur, aan de table d'hôte, waar wy *Hoevell* & zyne vrouw, dus onze eerste kennissen op reis aantroffen.– Na het diner gingen wy weer naar de promenade & vervolgens tegen 9 uur naar het bal in de Groote kûrsaal.– hier vonden wy vele

183 De opera *La Dame Blanche* van de componist François Adrien Boieldieu (1775-1834).

184 mineurs. Zekere soldaten van de genie.

185 Het dertiende-eeuwse slot Eberstein was in 1798 herbouwd en ligt op een bergkegel.

186 Het kleine lustslot Favorite werd begin achttiende-eeuw gebouwd.

menschen, de zaal fraai versierd & goed verlicht, & vooral twee neven Salons & de concert zaal, de 2 eerste in hoogst prachtigen styl de laatste met zeer veel smaak, en als met guirlandes van allerlei bloemen versierd.–

Onder de dames maakte eene Spaansche danseuze veel opgang of liever nog meer onder de Heeren, want de dames lieten haar zeer links liggen.– Wy bleven een geruime tyd de verschillende dansen, als Walzen, Polka's, Mazurka's, Contredanses aanschouwen & gingen toen heen.

7 Sept. Heden morgen na het dejeuner, gingen wy eerst in een cabinet de lecture de Handelsbladen lezen & vervolgens eene wandeling naar de beroemde ruines van het oude slot.– het weêr was verrukkelyk schoon, deze wandeling gaf ons beide vele herinneringen aan ons bezoek aldaar in 1838 & my in 1835 daarenboven.–

Nadat wy boven gekomen waren & de ruine goed hadden doorwandeld, gingen wy nog hooger naar de felsenwand & de 2 *ponts du rocher*.– deze [168] toer is zeker altyd fraai, doch voor menschen, die kersvers uit Zwitserland komen, doch niet veel byzonders, de bruggen zyn aardig, maar de woeste bergstroomen mankeren.– anders zyn de gezigt[en] ook van dit punt, even als van de ruine op Baden &c. verrukkelyk schoon.–

Teruggekom[en] gebruikten wy een smakelyk ontbyt & zagen toen hoe zich sedert 1838 hier veel verbeterd heeft, men heeft hier nu eene goede restauratie, waar men even als in een groot logement alles krygen kan, & men schynt er ook niet byzonder hoog te rekenen, daar onze vertering zeer ordentelyk maar matig betaald werd.–

Het was aardig al die menschen te zien af & aankomen & vertrekken.– wy dejeuneerden in eene zeer nette & fraaie ridderzaal.–

Daarna wandelden wy naar beneden, & gingen in ons Logement wat uitrusten.– En passant bezagen wy de groote R[ooms] C[atholieke] kerk¹⁸⁷, waar de jeugd juist eene leering had. –

Voor & na den eeten wandelden wy nog braaf by den Cursaal & hoorden goede muzyk te gelyk.–

Om 5 uur aten wy weer zeer goed & zelfs beter dan gisteren.–

S'avonds was het zeer druk op de promenade, men ziet dat er Zondags vele vreemdeling[en] van her & derwaarts binnen Baden aankomen, waartoe den Spoorweg zulk eene gemakkelijke gelegenheid geven.– wy ontmoetten heer Mevr[ouw] v[an] d[e] Brugghe & Cornelia, & bleven die avond zamen – wy hoorden nog zeer goede muzyk in de groote zaal, waar het stampvol was.– wy hoorden & zagen nog spelen tegelyk aan drie banden.– wy gingen later naar huis om ons koffer te pakken.– & vroeg naar bed.–

[169]

8 Sept: Om 6 uur stoomden wy naar Mannheim, het was verrukkelyk schoon & wy zaten zeer comfortable in eene diligence, meest alleen.– de weg is fraai, het gezigt op de Vogesen links & het Schwarzwald regts zeer mooi.– en op nieuw frappeerde ons de netheid & fraaie bouworde der wachters huisjes, terwyl de Stations gebouwen te Rastadt, Carlsruhe & Mannheim wezenlyk grootsch & pragtig mogen genoemd worden. aan vele derzelver wordt nog gearbeid.–

Om ½ 10 waren wy te Mannheim & hadden [¹⁸⁸] uren afgelegd.– de zeer vele Stations, maken, dat men niet zoo spoedig overkomt, dan anders het geval zoude zyn.– ofschoon men ook maar zeer kort telkens ophoudt.–

Te Mannheim ondervonden wy dadelyk twee zeer groote teleurstellingen, 1° waren onze kisten niet aangekomen, & 2° hoorden wy zeer spoedig dat by de fam[ilie] v[an] d[er] Wyck, waar wy gehoopt hadden te eeten, de beide ouders & Angélique ziek waren.–

Ik ging er spoedig heen & vond de 3 patienten gelukkig herstellende, maar allen nog zeer zwak, & vernam met deelneming, dat Caroline omtrent allen nogal zeer in zorg was geweest.–

187 De twaalfde-eeuwse stiftskerk.

188 Opengelaten ruimte. Het aantal uren is niet ingevuld.

Om 1 uur aten wy aan de table d'hôte in het Pfaelzerhof, waar wy weer onzen intrek hadden genomen.— om ½ 3 gingen wy Caroline afhalen, & met haar de bewaar- & wezen-school zien, welke beide inrigtingen ons zeer bevielen.—

Wy wandelden vervolgens nog door de fraaie slottuin.— bragten Caroline te huis & ging[en] naar ons logement & eenige <commissie> zien

[170] Om ½ 6 gingen wy by de fam[ilie] v[an] d[er] W[yk] thee drinken, & sleten er nog een paar hoogst aangename uren, waarna wy van deze lieve familie afscheid namen.—

Wy gingen nu naar de Schipbrug, om te zien of de Strasburger boot ons ook de kisten zoude medebrengen. Na lang gewacht te hebben, & onder een heerlyken maneschyn, by een overheerlyk weder op een bank aan de Slottuin & Ryn gezeten te hebben, kwam de boot aan, maar bragt ongelukkig niets voor ons mede!

Wy maakten nu eenige afspraken met de Agenten der Keulsche Maatschappy, die zeer vriendelyk & hulpvaardig waren, & ging[en] toen naar huis, ons voornemen zynde, om den anderen morgen vroeg, by voorkeur met de Keulsche Maatschappy naar Keulen te stoomen.—

9 Sept. - Hoezeer wel wat ontstemd, over het uitblyven van onze kisten, waarin al onze emplêtes & geschenken waren, begaven wy ons heden vroeg op de boot.—

Onder de passagiers bevonden zich Mynheer & Mevrouw van Breugel (Staatsraad) met zoon en dochter.— Wy maakten spoedig zamen kennis & reisden dien dag en den volgenden zeer genoegelyk zamen. Verder kwamen onder weg nog Mynheer & Mevrouw Vollenhoven uit Velp te Keulen Mynheer & Mevr[ouw] Engelenburg (Rambonnet).—

Wy hadden den geheelen dag zeer fraai weer & dineerden boven op dek.—

Te Keulen logeerden wy weer im Rheinberg.—

10- In den vroegen morgen bezicht[igd]en wy nog spoedig [171] de Cathedrale & begaven ons daarna weer op de boot.—

Ook deze dag was het weer uitermate fraai zoodat wy in weerwil van al de voortreffelyke natuur toneelen, die wy op onze reis gezien hadden toch moesten erkennen, dat ons de Ryn met zyne schoone boorden nog altyd overheerlyk mooi toescheen, hoewel de Lurley felsen ons zeker zóó hoog, zóó woest, of zóó imposant niet meer voorkwamen, dan wel vroeger!

Wy vonden het beste om te Emmerik de stoomboot te verlaten, waarna wy dubbeld verlangden, daar wy sedert Keulen weer op de Hollandsche boot ons bevonden en op nieuw al de inconvenienten van dien Nederl[andse] Onderneming ondervonden.—

Wy hadden namelyk circa 200 landverhuizers en 12 à 14 paarden van Z[ijne] M[ajesteit] die uit Luxemburg kwamen, aan boord 't geen alle circulatie op het dek byna onmogelyk maakte.—

De familie v[an] Breugel volgde ons voorbeeld.— Wy hadden het niet verder dan tot Nymegen kunnen brengen met de boot, daar het water te laag was.—

De fam[ilie] Vollenhove, Engelenburg & wy namen met ons 2 Extra post wagens, en reden daar mede nu over Elten, Zevenaar & Westervoort naar Arnhem.— Wy bragten eerst Mynh^f Engelenburg & vrouw naar het Logement & reden toen naar Stadwyk.— de postillon blies lustig [172] & bragt dan ook de bewoners van Stadwyk in een oogenblik op de been & op stoep.— Wy werden dan ook regt hartelyk ontvangen door Nicht van Swinderen, Kee & Flore Sloet & niet minder door de fam[ilie] Mollerus.—

En zoo konden wy dan onze groote reis voor geeindigd beschouwen.— Heerlyke herinneringen laat dezelve ons achter, die zeer zeker ons levenslang zullen byblyven, Veel voorspoed en zegen genoten wy op denzelven, & met dankbaarheid erkenden wy het voorregt van zoo gezond en wel teruggekomen te zyn, terwyl het niet te ontkennen was, dat wy dikwerf ons in gevaar hadden bevonden.—

Over het algemeen was het weêr ons niet ongunstig, te meer daar byna overal over ongestadig weêr geklaagd werd, en hadden wy ook al fraaie gezigten en interessante punten moeten missen door de in Zwitserland zoo bekende nevelen, zeer veel en wel de allermerkwaardigste passages hadden wy by goed weder gedaan, en in vergelyk van vele anderen, die wy ontmoetten, hadden wy ons over geluk te beroemen.—

Een dag ging ik nog naar Brummen & toen naar WykbyDuursteden waar ik even als te Brummen de familie in gewenschten welstand & Moeder vooruitgaande in beterschap mogt wederzien & hartelyk omhelzen.—

Reisplan

Reis - plan
door
Zwitserland
en gedeelte van
Italie.

Mannheim, hôtel de l'Europe

reiscalèche aangenomen met twee sterke paarden voor f 8.- daags in Zwitserland, en f 11.- in Italie alles er onder begrepen, behalven voorspan.

Carlsruhe, hôtel der Erb Prins

Offenburg, hôtel zur Fortuna

Freiburg im Saeringen Hof

Door het Himmelreich, 't Hollenthal, langs de Titi-see, over *Linzkerch*, *Bonndorff* - *Hüh*[286=2]lingen, Neuhaus, zur *Rhynfall* / in 1842 nog niet geopend, een groot hotel tegen over den Waterval zeer schoon gelegen.

Over *Eglesau*, *Bulach* naar Zurich, hotel du Lac. -

Over den *Albis*, 's middags te Zug, hôtel im *Hirz*, te Art den Rigi beklommen voor den zonnenondergang op den *Culm*.

(te Art het rytuig met den Kutscher voor uit naar *Lucern*) den *Rigi* afgeklommen op *Weggis*, en aldaar om half en per stoomboot over het *Vierwaldstätter-meer* naar Lucern, hotel im *Schaale* (la Balance) doch de andere hôtels schooner gelegen.

[3] Het rytuig en paarden per stoomboot 's morgens te 8 uur over de *Vierwaldstatter-see* op *Fluelen*, *Altroff*, *Amstäg*, langs *Wasenn*, het *Reuss-thal* door over der *Duivelsbrug*, *Antermatt* naar Hospital op den St Gottard, au *Lion d'or*.

Met rytuig tot op den kruin van den *St Gottard* in het *hospice*, koffy & brood.

Verder terug op Amstag, hôtel (hoekhuis by de brug).

Vandaar te *Fluelen* met paarden en rytuig per pond het meer over gestoken naar *Brunen* (9 roeyers voor 100 batzen of 14 francs en 2 batzen) verder naar [4] Zwytz, hôtel *Hirsch*. -

Van *Zwytz* over *Satten*, *Rothenthurm*, *Pfafferkon* naar Lachen, im *Oxen*. -

Over *Schubelbach*, *Reichenburg*, *Bilten* tot, 's middags te Wesen, hotel à l'*Epée*.

Met rytuig en paarden per stoomboot de *Wallenstätter-see* over tot Wallenstadt, en verder met rytuig over *Sargans* naar Ragaz, im *Hof Ragaz*; -

uitstapje met een char à cote naar *Pfaffers-bad*, den bron gaan zien. -

Van Ragaz naar Chur, zum Weisen-Kreuz. -

Vandaar over Ems, Reichenau, Bonadux, Rothenbrun, Donlesch, Furstenau naar Tusis, hôtel [5] *l'aigle d'or*. -

Van Tusis langs de *via-mala*, door 't *Verlorene-loch* over Andeer naar het dorp Splugen, hotel *la Poste*. -

Vandaar na 2 ½ uur klimmen op den *top der Spugen* vervolgens de grenslyn van Oostenryk gepasseerd (visitatie) naar Chiavenna afgedaald, hôtel *Conrady*. -

Van Chiavenna naar Varenna, aan 't *lac van Como*, hôtel *Albergo reale*, zeer goed. - Daar eenige dagen vertoevende, met een gondel oversteken, om de *villa Serbelloni*, en *villa Melzi* te bezichtigen (5 fr.⁵ aan de roeyers) - de *villa Sommariva* thans 't verblyf van *Princes* [6] *Marianne*. -

Van Varenna per stoomboot *d'Italië* naar Como, albergo *Angelo* ('t rytuig vooruit langs 't *Lago di Lecco* naar *Como*.)

De passen te *Como* laten afteekenen om eene excursie over de grenzen te doen naar Lugano: over *Chiasso* tot *Capo di Lago*, daar het rytuig laten, en met eene boot en 3 roeyers accordeeren voor 12 lira d'Autriche, heen en weer naar Lugano, in albergo Como terug. -

Van *Como* naar Milaan in het hôtel *Reichman*, daar geene plaats zynde, in het hôtel *Royal*, (goed gelogeerd) [7] merkwaardigheden:

de *Dom*, deszelfs kostbaarheden en Reliquiën, het *graf* van den heiligen *Charle Boromeus* (hiervoor betaald men 5 fr) het dak van den dom beklimmen. - het *amphitheatre*, - *l'arce de la pax*. - *academie des tableaux*; - *l'église* de *St Victoire*, - [*l'église*] de *S Ambrose*, - *colommen van Hercules*. - 't *paleis van den Aardsch Bisschop*, - *l'église madona di St Celso* [*l'église*] de *St Alexander*, - *bibliotheek van Ambrosius villa Reale*. - *l'Hospice*. - de *corse* langs ryden [8] vandaar over *Chivassa* en *Novara* naar Arona hotel *de Post*, aan het *lago maggiore*; het metalen beeld van den heiligen *Charl Boromeus*, gaan bezichtigen.

Van *Arona* te Belgerate de beide famillies *Conelli* op hunne villaas *rustlust* bezocht, (de vrouwen *Hollandsch*) -

Het rytuig naar Baveno vooruit gezonden, naar het hôtel *de Post*. -

Van *Belgerate* met eene tent boot het meer laten afroeyen naar Baveno, aanleggende op *Isola Bella* en *Isola Madre*. -

[9] Van *Milano* de *Chartreu[se]* gaan bezichtigen, verder op *Pavia*, hôtel *le Crois blanc*, naar Voghera, hotel *Royale*. -

Over *Novi* op Ronco, hôtel *Royal*. -

Van *Ronco* naar Genua, hotel *Crois de Malta*, buiten de haven met een gondel een eind de *middelandsche zee* op; - de *Promenade*, 't *paleis Dorea*, enz. -

Van *Genua* terug op Ronco *Voghera* - Milano, en vandaar over *Sesto Calende* naar Arona. -

(Ook kan men, tyd hebbende over *Ronco*, *Alexandria* naar Turin gaan, en

[10] Van *Baveno* op Domo d'Ossela, hôtel *l'ancienne Poste*. -

Met voorspan van de postery, (eens van paarden verwisseld) tot *Isella*, voor 20 francs, naar het dorp Simplon, hôtel *de la Poste* madame Guilli. -

Vandaar over den *Kruin* van den *Simplon*, by de tweede galery de *Gletscher* van *Kalt-wasser* 4 *cascales*; - over *Brieg* door het *Rhone-thal* naar Turtman, hôtel *la Poste* de *cascade de Tourtemagne* gaan bezichtigen

Vandaar naar Leuk hôtel *de Post* en te paard [11] naar het Leukerbad, aan den voet van de *Gemmi* (hôtel *Bellevue*, de publieke badlocalen gaan bezichtigen (zeer opmerkelyk en vreemd). -

Vandaar, Leuk, verder het *Rhone dal* door, 's middags te Sion, au *Lion d'or*, 's avonds te Martigny, hôtel *le grand maison*. -

Excursie van 2 dagen naar le grand St Bernard, (tot *Orsieres* par *char à coté*, verder op muilezels tot aan het *Hospice*).

den volgenden dag op Martigny terug. -

Eene excursie van één dag over *St Maurice* naar [12] Bex, in de onderaardsche salines, terug op *Martigny*, onderweg 2 *cascales* de *Pieser-vache* en de *Pisse-chèvre*. -

Te Martigny, aangenomen de guide *Etienne François Arlette* (een allergeschikste guide) met muilezels om over de *Fête-noir* of *Col de Balme* (de laatste passage meer vermoeyend en minder afwisselend) om naar Charmony te gaan. - het rytuig vooruit met de koffers langs het lac naar *Genève* gezonden.

Aldaar in het hotel *la Couronne*, het mooiste gezigt hebbende op den *Mont-blanc*. -

Van Chamouny met [13] muilezels de *Flegère* beklimmen, als mede de *Mont-Anvers*, wandeling op de *mer de glace* (des verkiezende naar de *jardins*.)

Van Chamouny per char à coté op St *Martin*, onderweg les bains de *Gervais* en de *cascade de Chède* gaan bezigtigen. -

Te S- *Marten* met eene ligte calèche over *Bonneville* naar Genève, hotel *Bergues*. -
museum *Rath*, de hortus [14] middag-tourtje *au chateau de Voltaire*¹⁸⁹. -

Van Genève op Lausanne hôtel *Gibbon*, *promenade*, *maison de forcee* - *cathedrale*.

Vandaar naar Vevay, hôtel *les trois Couronnes*, uitnemend goed; middag tourtje *au chateau de Chillon*. -

n:b: Van Vevay op *Bulle*, hotel *cheval blanc*; -

Verder over *Gruyere*, *Saanen*, *Gessenay* op *Thun*, hôtel *Belle-vue*. -

Vandaar over Interlachen, hôtel *Interlachen*, naar Lauterbrunnen, hotel Capricorne de Staubach. -

[15] Vandaar te paard over den *Wengern-alp* naar Grindelwald, hôtel *l'Ôurs*, ('t rytuig van *Lauterbrunnen* naar *Grindelwald* vooruit gezonden)

De *oben-gletscher* met een ysgrot. -

Te paard den Faulhorn beklommen, op den top vernacht. -

(n:b: 't rytuig naar *Interlakchen*, hôtel et pension *Belvédère*). -

's morgens vroeg van den Faulhorn afgedaald op den *grooten Scheidegg*; - verder naar de *Rosenlaui-gletscher*, in eenen ysgrot afgeklimmen; - verder [16] den *Reichen-bach* bezigtigd; - tegen den avond te Meyringen, hôtel *le Sauvage* of het *Badhuis*.

Van Meyringen naar Brienz met een ligt rytuig, hôtel *Bellevue*; Zwitsersch-houtwerk; -

naar den *Giesbach* roeyen en opklimmen; - de familie van den schoolmeester laten zingen. -

Met de stoomboot over de *Brienzer-see* naar *Interlachen*, hôtel *Belle-vue*.

[17] Langs de *Thuner-see* op Bern, hôtel *Fancon*; - *belvédère* op 't logement; - 't museum - de *platteform* by den *Munster*; de *beeren*;

Van Bern naar Freyburg, 't *Säringer Hof* by de *Kettingbrug*; - het orgel zeer beroemd. -

Van daar over Murten aan het *lac de Morat* naar Neuchatel, hôtel *des Alpes*. Excursie van 2 dagen door 't *Jura* gebergte, over le *Cheaux de fond* naar le *Locle*, hôtel *Fleur de lis*, doch een ander veel beter aanzien. -

[18] Middag tour naa *Brenets*, vandaar met eene boot de rivier *du Doub* op roeyen naar le *sant du Doubs* (Fransche grenzen)

Van le *Locle* over les *Pont* op *Travers*, niet in de *Fête noir*, maar in 't hôtel *l'ours*; - de *mine d'asphalt* bezigtigen; door le val de *Travers* over *Roche Fort* naar Neuchatel terug. -

Over *Landeron*, *Neuveville* te Glenesse in het hôtel *le Crois* goed gedineerd met een bootje voor 3 fr. op 't *Ille de s^t Pierre*, vroeger verblyf van Rous[19]seau¹⁹⁰; tegen den avond te Bienne, hôtel *la Couronne*.

Vandaar door het *Munsterthal* over *Soneboz*, *Favannes*, *Malleray* na Moutier, hôtel *la couronne*, tyd hebbende den *Weisenstein* beklimmen.

Van Moutier over *Lauffen* naar Basel, hôtel *les trois Rois* (niet zindelyk, ook niet best te vrede) *la Tête d'or*, beter en netter aanzien, met het gezigt op de schipbrug, de *Munster*; - de *bibliotheek*; - het *Arsenaal*.

189 François Marie Arouet genaamd Voltaire (1694-1778). Schrijver.

190 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Schrijver en filosoof.

Index

- Aar. Rivier 19, 65, 70, 71
 Aar-Gletscher 19
 Aarhorn. Berg 67
 Adriatische Zee 40, 43
 Ahorn. Berg 68
 Ajax. Mythologische figuur 43
 Aken 31
 Albert prins van Pruisen 29, 31
 Albis. Berg 14, 83
 Alessandria 50
 Alewyn. Consul 49
 Alexander. Grieks veldheer 42
 Alexandria 84
 Alpen. Gebergte 12, 13, 14, 15, 16, 20, 28, 64, 67, 68
 Alpendalen 18, 28
 Altdorf (Altorff, Altroff) 17, 22, 83
 Im Schlüssel (goldene Schlüssel). Logement 22
 Ambrosius, Bibliotheek van 84
 Amerika (America) 41
 Amsteg (Amstag, Amstäg) 22, 83
 Andeer 84
 Andermatt (Antermatt) 17, 83
 Andlau, Baron d' 77
 ----, familie 77
 Andlersheim 77
 Hermitage. Ruïne 77
 annuntiatie 12
 Arenberg, Prins van 35
 Argentees. Dorp 58
 Argentees. Gletscher 58
 Arlette, Etienne François. Gids 85
 Armenië (Armenien) 40
 Arnhem 8, 72, 81
 Arona (Areno) 50, 84
 Kasteel 50
 Logement de Post 50, 84
 Art 14, 83
 Arve. Rivier 60, 61
 asfalt (mine d'asphalt) 85
 Avrolo 21, 22
 Posthuis. Logement 21
 Baden-Baden (Baden) 8, 79, 80
 2 ponts du rocher 80
 Hotel de Russie 79
 Kûrsaal, Cursaal 80
 Ruïne 80
 Stiftskerk 80
 Bake, Heer 9
 Balm. Berg 23
 Bareni (Baveno) 51, 52, 84
 Hôtel de Post 52, 84
 Baratene, heer 60
 Basel (Bazel) 7, 8, 71, 75, 76, 77, 85
 Arsenaal 85
 Bibliotheek 85
 Cathedraal, Munster 76
 vervolg *Basel*
 Hôtel les trois Rois, De 3
 Koningen 75, 85
 La Tête d'or. Logement 85
 Gottische naald 76
 Munster 85
 Stadhuys 76
 Belgerate 84
 Belgroso, Prins 32
 Bellano 28
 Bern. Kanton 64
 Bern. Stad 8, 71, 85
 Hôtel Fancon 85
 Kathedraal St.-Vincent, Munster 71, 85
 Logement de Kroon 71
 Berner alpen. Gebergte 13
 Berner Oberalpen (Berner Ober-Alp, Berner Oberland). Gebergte 57, 64, 66, 74
 Bex 54, 55, 84
 Biel (Bienne) 75, 85
 Hôtel la Couronne 85
 Bielersee (Bienermeer, lac de Bienne, lac) 74, 75
 Bilten 83
 Birse (Birze) 75
 Bleuler. Kasteelheer 13
 Boildieu, François Adrien. Componist 79
 Bonaparte, Karel Lodewijk Napoleon 78
 Bonazza (Bonazzio), Giovanni (Johannes). Beeldhouwer 41
 Bonivard, François de. Patriot 62
 Bonndorff 83
 Bonneville 85
 Borp, heer 52
 Borromeo (Boromaeus, Boromeus), Carlo (Charle). Kardinaal, heilige 34, 50, 84
 ----, familie (Borraemaussen) 51
 ----, graaf Vitaliano 51
 Braber, (2 Juffers) 9
 Brenets 85
 Brescia 38, 46
 Duomo Nuovo. Kerk 38
 Breugel, Van. (dochter) 81
 ----, familie Van 81
 ----, mevrouw Van 81
 ----, Van. Staatsraad 81
 ----, Van. (zoon) 81
 Brig (Brieg) 52, 53, 84
 Brienzi (Briënz) 70, 85
 Hôtel Bellevue 85
 Brinzersee (Brienzer zee, Brienzersee, Brenzer zee, Briënzsee meer) 65, 70, 85
 Bruchsal 11
 Brugghe, Cornelia van de 80
 ----, mevrouw Van de 80
 Brummen 82
 Brunen 83
 Bulach 13, 83
 Bulgari. Gids 39
 ---- (zoon). Gids 39
 Bulle 63, 85
 Hotel cheval blanc 85
 Burglen 23
 Byron, Lord George Gordon. Schrijver, dichter 39
 Caïro 78
 Calcar, mevrouw 10
 Calico 28
 cameën 49
 camera obscura 13
 Canova, Antonio. Beeldhouwer 29, 36, 42, 43
 Capo d'Iries (Cap d'Iries) 27
 Capolage (Capo di Lago) 33, 84
 Cascade des Bains 60
 Casanova de Seingalt, Giovanni Giacomo. Avonturier 41
 Cassale 50
 Castelbarca, Prins 35
 Paleis 35
 Caub 10
 Cheaux de fond 85
 Chamonix (Chamounix, Charmony, Chamouny) 57, 58, 59, 85
 Hôtel la Couronne 58
 Chartreuse. Klooster 84
 Chateau d'Oex (Chateau d'Oeu) 63, 64
 Logement à l'Ours 63
 Chatel 63
 Chède, Cascade de 85
 Chiasso 84
 Chiavenna 27, 28, 29, 31, 84
 Hôtel Conrady 27, 28, 84
 Chillon. Kasteel 62, 85
 China 52
 Chivassa 84
 cholera 48
 Christus 33, 36
 Chur 25, 26, 84
 Zum Weisen-Kreuz, Het Witte Kruis. Logement 26, 84
 Clarke, heer H.G. 43
 Clasens 62
 Col de Balme. Berg 57, 85
 Col de Fènèstre. Berg 56
 Colmar 77
 Columbia 74

Como 8, 31, 33, 84
 Albergo Angelo reale, albergo
 Angelo 84
 Cathedrale 31
 Comomeer *zie* Lago di Como.
 Conelli, families 84
 Conoreur, heer 62
 Constant de Rebecque, Benjamin.
 Filosoof 61
 ----, familie 61
 Constantinopel (Konstantinopel) 40
 Aya Sophia, Sophia kerk 40
 Cornelion 47
 Court 75
 cretin, krompens 28, 55
 Darius. Veldheer 42 of koning
 Delille, Jacques. Dichter 77
 Den Haag (s'Hage) 44
 Diepolo. Schilder 39
 Dinglingen 11
 Domodossola (Domo d'ossola, Domo
 Dossola) 52, 84
 Aerola. Brug 52
 Hôtel l'ancienne Poste 84
 Donaueschingen 12
 Donlesch 84
 Doria Tursi, Andrea.
 Vlootaanvoerder 48
 Doub. Rivier 85
 Doubs, Le sant du 85
 Drance (Dranse, Dranze). Rivier 55,
 56
 Duitsland 8
 Duivelsbrug, de 17, 22, 83
 Dyck, Anthonie van. Schilder 48
 Eau noire. Rivier 57
 Eberstein. Slot 79
 echo 35, 54, 66, 67, 68
 EGINE. Rivier 20
 Eginen dal 20
 Eglisau (Eglesau) 13, 83
 Eiger. Berg 64, 66
 Elten 81
 Emmendingen (Emendingen) 11
 Emmerich (Emmerik) 9, 81
 Hotel de Hollande. Logement
 9
 Ems 9, 26, 84
 Engeland 49, 60
 Engelenburg, heer 81
 ----, familie 81
 Engers 10
 Erasmus, Desiderius. Humanist 76
 Esta. Villa 32
 Etna (Aetna). Vulkaan 31
 Europa 35, 40, 44, 68, 78
 Faliero, G. Senator 42
 Faulhorn. Berg 68, 69, 73, 85
 Favannes 85
 Favorite. Slot 79
 Ferdinand I. Keizer van Oostenrijk
 30

Ferrier, juffrouw 71
 Fête-noir. Berg 85
 First (Firser horn). Berg 67
 Flégerè (Flegère). Berg 58, 85
 Paviljoen der Flégere 58
 Flüeli (Fluelli, Fluelen) 16, 83
 Forney 62
 Franciscaner klooster 14
 Frankrijk (Frankryk) 8, 61, 76, 78
 fransche grenzen 61, 85
 Frankfurt (Frankfort, Francfort,
 Franckfurt a/o, Franckfurt aan
 de O) 31, 39, 44, 64
 Frans (Franz) II. Keizer van
 Oostenrijk 35, 36
 Freiburg [Duitsland] 8, 11, 83
 Kathedraal, Cathedrale 11
 Zaehringer Hof, Saeringen Hof.
 Logement 11, 83
 Freiburg (Freyburg) [Zwitserland] 8,
 71, 72, 85
 Bourguignon. Poort 73
 Kathedraal St-Nikolaus 72
 St-Michael. Onderwijsinstituut
 72
 Zachringer hof, Säringer Hof.
 Logement 72, 85
 Friedrichsthal 9
 Friesenheim 11
 Frey-Herosé, Friedrich. Politicus 23
 freyscharen 23
 Frut. Berg 21
 Furka. Berg 18
 Furstenu 84
 Galliciè (Gallicie) 45
 Geezer. Koetsier 9
 Gemnie. Berg 53, 84
 Hôtel Bellevue 84
 Genève. Kanton 60
 Genève (Geneve, Gèneve). Stad 8,
 57, 60, 62, 74, 85
 Hortus 60, 85
 Hotel Bergues 60, 85
 Kathedraal St.-Peter 60
 Rath. Museum 60, 85
 Genève, Meer van (Lac, meer) 62,
 63
 Genua 8, 46, 49, 50, 58, 84
 Academie gebouw 49
 Hotel Crois de Malta 84
 Hôtel de Ville 46
 Jesuiten kerk 48
 Kathedraal San Lorenzo, kerk
 del Lorenzo, Lorenzo kerk 47,
 49
 Kerk del Annunciada, kerk del
 Annunciado 47, 48
 Krankzinnigen huis 49
 Palazzo Balbi Rofera 48
 Palazzo Cataldi, Paleis Serra
 48

vervolg Genua
 Palazzo Durazzo Pallavinici,
 Paleis Pallavinici 48
 Palazzo Doria Tursi, Paleis
 Doria 48, 84
 paleis des Konings 48
 Palazzo Reale, Balbi Durazzo
 48
 Palazzo Ducale, Palais Ducal
 48
 paleis Durazzo 48
 Pont Carignon 48
 Promenade 84
 Rue Balbi 48
 Santa Maria di Carignano, kerk
 Carignon 48
 Sant'Ambroggio, Ambrosius
 kerk 48
 George II van Saxe-Meinigen 29
 Gernsbach 79
 Gervais, Les bains de 85
 Gessenay 63, 64, 85
 Gessler (Gesler), Albrecht
 (Hermann). Landvoogd 16, 22,
 23
 Giesbach. Berg 70, 85
 Gisler, I.M. Gids 22
 Glarus 23, 24
 Glenesse 74, 75, 85
 Hôtel le Crois 85
 God 12
 goude kettingen 42
 Graefell, Oberst 46
 Greberheim (Greibenheim) 11
 Griesberg. Berg 20
 Gries-gletscher 20
 Grimsel. Berg 19
 Hospice du Grimsel 19
 Grindelwald 8, 67, 69, 85
 Den Adelaar. Logement 67
 Hôtel l'Ours 85
 Logement Grindelwald 67
 Grindelwald-dal (dal Grindelwald)
 68, 69
 Groot-Brittannië 60
 Gruyères (Grueyres, Gruyere) 63,
 64, 85
 Guatani, Graaf 32
 Guilli. Hotelhoudster 84
 Gutenberg (Guttenberg), Johann.
 Uitvinder 78
 Hallenstädter Zee. Meer 24
 Handeggwaterval (Handeck) 70
 Haslidal 70
 Haut-Simnen Thal. Dal 63
 Hector. Mythologische figuur 43
 Hercules. Mythologische figuur 36,
 84
 hermitage 77
 hernhutters 10
 Himmereich. Dal 11, 83

- Himmlaya gebergte 52
 Hoevell, heer 79
 (vrouw) 79
 Hohenlupfen. Kasteel 12
 Holland 12, 24
 Höllental (Hollenthal). Dal 11, 83
 Posthuis Zum Stern, de Stern 11, 12
 Holzstoss. Uitzichtspunt 9
 horlogien 60
 Hospital 17, 22, 83
 Hube, Melchior. Gids 22
 Hühlingen 83
 Huss, Jan. Hervormer 16, 71
 Ierland 60
 Ill. Rivier 78
 Interlaken (Interlachen, Interlakchen) 64, 65, 66, 70, 85
 Bellevue. Hotel 65, 85
 Hôtel et pension Belvédère 85
 Hotel & Pension Casino 65
 Hôtel Interlachen 85
 Lac Interlaken. Meer 65
 Isella 84
 Isle de St Pierre. Eiland 74
 Isola Madre. Eiland 51, 84
 Isola Bella. Eiland 51, 84
 Paleis 51
 Italië (Italie, Italien, Noord Italie) 7, 8, 21, 26, 29, 33, 49, 54, 83
 Ittersum, Johannes Gerardus Julianus van (JGJvI, ik) 7, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 18, 23, 24, 31, 32, 39, 42, 43, 45, 47, 48, 50, 52, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 71, 72, 73, 75, 76, 81, 82
 ----, Lodewijk Arend van (vader) 7
 Jan-Klaazen 31
 Jendeer 26
 Jesus (Heiland) 35, 37
 jezuïeten (Jesuiten) 16
 Jozef (Josephus). Heilige 35
 Julia. Villa 30
 Jungfrau. Berg 13, 57, 64, 65, 66, 67
 Jura. Gebergte 60, 85
 kaarsenfabriek 35
 Kalt-wasser. Gletscher 53, 84
 Kampen 7
 Kamperbrug 72
 Kan, heer Van de 9
 Kanaal (Canal de la Haute Seine) 78
 Karlsruhe (Carlsruhe) 11, 46, 80, 83
 Hôtel der Erb Prins 83
 Kehl 79
 Keulen 8, 9, 81
 Dom, Cathedrale 9, 81
 Im Rheinberg. Logement 9, 81
 Kinzingen (Kenzingen) 11
 Kinzigerdal (Kinzinger Thal) 11
 Kléber, Jean-Baptiste. Architect, generaal 78
 Kleine Grindelwald Glacier zie Unter Grindelwald- Gletscher.
 Klingelman, Broeder 10
 Klônne, heer 70, 71
 Koblenz (Coblentz) 8, 9, 10, 46
 Hôtel zum Riesen (Riese) 10
 kristal 79
 kropgezwellen 28, 55
 Kuzen 60
 La Chêde. Waterval 60
 Lachen 83
 Im Oxen. Logement 83
 Lachenal, Broeder 10
 Lago di Como (Como Zee, Lac de Como, lac van Como, meer de Como, meer, zee) 28, 29, 30, 33, 84
 Lago di Lecco (Lac de Lecco, meer de Lecco) 29, 30, 84
 Lago Maggiore (Lac Majeur, lac, meer) 50, 51, 84
 Lahn. Rivier 8
 Landeron 85
 Larsth. Gids 17
 Laufen. Kasteel 13
 Laufen (Lauffen). Stad 75, 85
 Lausanne 61, 62, 64, 85
 Cathedrale 61, 85
 Hôtel Gibben, Gibbon 61, 85
 Maison de forcee 85
 Lauterbrunnen 66, 85
 Hotel Capricorne de Staubach 85
 Lemberg 45
 Lenzoni. Envoyé 46
 Leonardo da Vinci. Kunstenaar 36
 Leopold II. Keizer van Oostenrijk 34
 Leu, heilige. Aartsbisschop 71
 Leuk (Louèche) 53, 54, 84
 Bellevue. Logement 53
 Hôtel de Post 84
 Leukerbad 84
 Libanon 32, 52
 Lichtenthal 79
 Lida 55
 Liniath. Rivier 13
 Linthtal (Lint-thal). Dal 23
 Badhuis. Logement 23, 24
 Linzkirch (Linzkerch) 12, 83
 Liodet. Fabrikant 60
 Locle, Le 85
 Hôtel Fleur de lis 85
 Lodewijk Napoleon. Koning van Holland 78
 Lodi, Hertog van 30
 Lombardije (Lombardien) 34, 37
 Lorelei (Lurley). Rots 81
 Loup, heilige. Aartsbisschop 71
 Luceysomner 63
 Lugano 84
 Lütschine. Rivier 66
 Luxemburg 81
 Luzern (Lucern) 8, 11, 15, 16, 23, 83
 Hotel im Schaale (la Balance) 83
 Im Schwane. Logement 15
 Jesuiten kerk 16
 Monument met de leeuw 16
 St.-Leodegar en Mauritius. Hofkerk 16
 Tivoli. Herberg 16
 Lyon 61
 Maienwand (Mayen wand). Berg 18, 19, 66
 Main. Rivier 8
 Malleray 85
 Malta 32
 Manin (Manzini), Ludovico. Doge 42
 Mannheim (Mañheim) 7, 8, 10, 79, 80, 83
 Hôtel de l'Europe 83
 Mühlau (Muhlau). Park 10
 Pfälzer Hof (Pfaelzerhof). Logement 10, 81
 Slottuin 10, 81
 Maria. Heilige maagd 35
 Maria Heimsuchung 12
 Maria Hemelvaart 57
 Marianne van Oranje-Nassau (Princes) 29, 31, 46, 84
 Charlotta. (dochter, jonge Princes) 29
 zoon 29
 Martigny 8, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 84, 85
 Hôtel le grand maison, La grande Maison 54, 57, 84
 Meilleraye 75
 Den gouden Leeuw (Lion d'or). Logement 75
 Meissenburg 63
 Melzi d'Eril, Francesco. Hertog van Lodi 30
 Melzi. Villa 30, 84
 Pastoor Capel 30
 Mera (Mara). Rivier 27, 28
 Mer de glace. Berg 60, 85
 Merian, Broeder 9, 10
 ----, familie 76
 Merola (zee-tje) 28
 Merwede, Johanna Sippina Boldewina Adriana van Ittersum-van der (moeder) 7, 24, 75, 82
 Meyers. Kapitein 70
 Meyring (Meyringen) 71, 85
 Badhuis. Hotel 85
 Hôtel le Sauvage 85

- Middellandse Zee (middellandsche zee) 84
- Milaan (Milano) 8, 28, 33, 36, 37, 39, 44, 45, 47, 50, 84
- Academie des tableaux 84
- Amphitheatre, Arena 35, 84
- Arc de Triomphe, Vredeboog, l'arce de la pax 35, 36, 84
- Cathedrale, kerk, Dom 33, 40, 84
- Colommen van Hercules 84
- Corso (corse). Straat 34, 36, 37, 84
- Église madona di St Celso 84
- Église de St Alexander 84
- l'Hospice 84
- Hôtel Reichman 84
- Hôtel Royal 84
- Jesuiten klooster, museum 35
- Maria de la Gracia. Kerk, klooster 36
- Paleis van den Aardsch Bisschop 84
- Reale. Villa 34, 84
- Scala. Theater 35
- St Ambrosio, S Ambrose. Kerk 36, 84
- St Lorenzo. Kerk 36
- St Victoire al Carpo. Kerk 36, 84
- Milaan, Gouverneur van 37
- Mollerus, Jkh (Jk^s) C. Reisgenoot 9, 10, 50
- , (2 dochters) 9
- , familie 81
- , mevrouw 9
- Mönch (Mônch). Berg 64, 66
- Monkboven (Morchboven) 63
- Montauvert (Mont-Anvers). Berg 59, 85
- De Jardins 59, 85
- Pavilloen van den Montauvert 59
- Montblanc. Berg 36, 56, 57, 58, 59, 60
- Mont Rosa (Montroza). Berg 34, 52
- Monrepos. Slot 9
- Montreuil 62
- Monuot. Predikant 67
- Monza 33, 36, 37
- Cathedrale 37
- Morano. Eiland 41
- Morat (Murten) 73, 85
- Morat, Meer van (meer Morat, lac de Morat) 73, 85
- Mosel. Rivier 8
- Moutier 85
- Hôtel la couronne 85
- Mulhause 77
- Mûmme. Bankier 64
- Munster [Zwitserland] 75
- Munsterthal. Dal 85
- Murg. Rivier 79
- Murten zie Morat,
- Nagel, Fidel. Koetsier 22
- Napels 49
- Napoleon I. Keizer van Frankrijk 35, 36, 37, 38, 42, 51, 53
- Napoleon III. Keizer van Frankrijk 78
- Nassau Saarbrück, Graaf van 78
- (dochtertje) 78
- Neckar. Rivier 8, 10
- Nederland 8
- Nederlandse Stoomboot
- Maatschappij (Stoomboot der Nederlandse Maatschappij) 9, 10
- Neuchatel (Neufchâtel) 8, 73, 85
- Hôtel des Alpes 73, 85
- Logement Neufchâtel 74
- Neuchâtel, Meer van (meer van Neufchâtel, lac de Neufchâtel) 73, 74
- Neueneck 72
- Neuhaus 65, 66, 70, 83
- Zur Rhynfall. Logement 83
- Neuveville 85
- Neuwied 7, 8, 9, 10, 43
- Gemeinlogis. Logement 9
- Jongenssinternaat van de Hernhutters 10
- Meisjesinternaat van de Hernhutters 10
- Slottuin 9
- Nieuw Zeeland 52
- Nolle. Rivier 26
- Nôtre, André le. Tuinarchitekt 78
- Novara 50, 84
- Novi 84
- Nijmegen (Nymegen) 8, 81
- Obergestelen 20
- Oben- of Grosse Grindelwald Gletscher 67
- Offenburg 11, 83
- Hôtel zur Fortuna 83
- Oostenrijk (Oostenryk, Autriche) 30, 35, 36, 41, 84
- Oranje-Nassau, familie Van 29
- Osnières (Osnières, Orsieres) 55, 56, 84
- Ospenthal 66
- Ouchy 61
- Padua (Padoua) 8, 38, 43, 44
- Cathedrale kerk, St Antonie 44
- La Croix Rouge. Logement 45
- Opera 44
- Palazzo del Bo, Academie gebouw 44
- Pedrocchi (Pedrechi). Café 44, 45
- Promenade 44
- Raadzaal 44
- Panterbrucke 24
- Papavra, heer 44
- Parijs (Parys) 16, 36, 47, 52, 59, 61, 78
- Tuilerieën (Tuilerien). Paleis 16
- Pasta, madame (Mad^e) 31
- Pasta. Villa 31, 32
- Pavia 46, 84
- Hôtel le Crois blanc 84
- Pesters, familie 74
- Pfaffen sprung, de 17
- Pfafferkon 83
- Pfaffers-bad (Pfeffersbad) 24, 25
- Badhuis 25
- Klooster Pfeffers 25
- Piedmont (Piemont) 21
- Pierre Pertuis. Rots 75
- Pieser-vache. Waterval 84
- Pigalle, Jean-Baptiste. Beeldhouwer 78
- Pilatus. Berg 68
- Pintz, Graaf du. Generaal 32
- Piosberg 15
- Pisse-chèvre. Waterval 84
- Pissevache. Waterval 54
- Plaisance (Le Brun), Prinses Belgroso-de 32
- Pliniana. Villa 32
- Plinius de Oude. Schrijver 32
- Po. Rivier 46
- Pomade dal 20
- Pont, Les 85
- porselein 79
- Pruisen 29
- Ragaz 14, 24, 25, 29, 83, 84
- Badhuis 25
- Hof zu Ragaz, Hof Ragaz. Logement 24, 83
- Traminer Hof. Logement 24
- Rambonnet, mevrouw Engelenburg-81
- Raphaël (Raffaello Sanzio). Schilder 35, 48
- Rastatt (Rastadt) 11, 79, 80
- Paleis 79
- Réaumur, René Antoine Ferchault de. Wetenschapper 15, 25
- Reichenau 84
- Reichenbach. Rivier 69, 70, 85
- Hôtel Reichenbach 70
- Reichenburg 83
- Reichman. Logementhouder 34
- Reinier. Onder-koning van Lombardije-Venetië (Vice Koning) 34, 36
- Reschenau 26
- Renatus, Broeder 9
- Reuss. Rivier 17, 18, 22
- Reussdal (Reuss-thal) 18, 22, 83

- Rhône (Rhône). Rivier 18, 20, 53, 54, 60, 61, 62
Rhônedal (Rhonedal, Rhone-thal) 19, 20, 53, 54, 57, 84
Rhône gletscher (Rhône Gletscher) 18, 20
Richling, Broeder 9
Ries (Riess), Ferdinand. Componist 72
Rigi. Berg 14, 16, 68, 83
Roche Fort 85
Rome 36
Sint-Pieter, Pieterkerk 52
Ronco 84
Hôtel Royal 84
Rosa. Berg 34
Rosenlaui-gletscher (Rosenlauri Gletscher) 69, 85
Rozenlauri Gletscher. Hotel 69
Rothenbrun 84
Rothenthurm 83
Rousseau, Jean-Jacques. Schrijver, filosoof 74, 85
Rustlust. Villa's 84
Rütli (Rutli, Rütliweide) 16
Rijn (Ryn, Rhyn). Rivier 8, 9, 13, 26, 31, 75, 78, 79, 81
Hinter Rhyn 26
Rijnstreek 7
Ryndal 25, 26
Rynstroom 12
Vorder Rhyn 26
Saanen 63, 64, 85
Salazare, Graaf 32
Salazare. Villa 32
Sallanche 59, 60
Salomon 40
Saltina. Rivier 52
Sardine. Rivier 63
Sardinië.
Sardinische grenzen 46, 52
Sargauz (Serganz, Sargans) 24, 25, 83
Sarine. Rivier 72
Satten 83
Savoie.
Savoysche grenzen 60
Savoysche regering 62
Saxen (Saxe), Maurice graaf van.
Maarschalk 78
Scaligers, familie der 45
Schächen Dal (Schächen Thal, Schachen thal) 22, 23
Schaffhausen 8, 12
Rynval. Waterval 12
Nieuwe Logement 12
Slot 12
Scheidegg (Scheideg). Berg 69, 85
Schenk, L. D^r (doctor) 46
Schiller, Friedrich von. Dichter 16
Schubelbach 83
Schwarzwald zie Zwarte Woud.
Schwarzwald Gletser 69
Schwilgué. Mekanicien 77
Scrasoni 43
Seelisberg. Berg 16
Serbello, familie 29
Serbelloni. Villa 29, 84
Serganz zie Sargauz.
Sesto Calende 84
Sestri 47
La Grotte. Logement 47
Silberhorn. Berg 68
Simplon. Berg 35, 36, 52, 55, 84
Hospitaal van St Gothard 53
Simplon. Dorp 8, 52, 84
Hôtel de la Poste 84
Sinkerbath 53
Sint-Bernard (St Bernard, le grand St Bernard). Berg 55, 56, 84
Hospice 55, 56, 84
Sint-Denis (St Denis) [bij Genève] 63
Sint-Gervais (St Gervais). Badplaats 60
Sint-Gotthard (St Gothard, St Gottard, St Gottard). Berg 17, 21, 22, 27, 33, 83
Au Lion d'or. Logement 83
Sint-Marco (St Marco) 41, 42
Sint-Martin (St Martin, S- Marten) 85
Sint-Maurice (St Maurice) 54, 84
Sint-Pieter (St Pierre d'Arene) 47
Sint-Pieter-eiland (Ille de s^t Pierre) 85
Sint-Salvator (St Salvador). Berg 33
Cathedrale 33
Hôtel de Suisse 33
Sion 84
Au Lion d'or. Herberg 84
spinnery 28
Sloet, Flore 81
---, Kee 81
Socin-Heuiler (Socin Heusler), heer 75, 76
Sommariva, Gian Battista.
Kunsthandelaar 29
Sommariva. Villa (villa Carlotta) 29, 30, 31, 84
Sonceboz (Sonecboz) 75, 85
Spanje 51
Splugen. Dorp 27, 84
Hotel la Poste, De Post 27, 84
Splugen. Berg 27, 28, 84
Stachelberger bad 23
Stadwyk. Huis of dorp? 81
Staubbachwaterval (Staubi waterval, Staubbach) 23, 66
Steggio 15
Steiger. Hervormer 16, 71
Stolk. Gouverneur 74
Stolzenfels. Kasteel 10
Straatsburg (Strasbourg) 8, 77, 78
Citadel 78
Hôtel de la ville de Paris 77
Munster 77, 78
Opera 79
St.-Thomas kerk 78
strooioeden fabriek 12
Stuhlingen 12
De Post. Logement 12
Stuttgart (Stuttgardt) 71
Sun 54
Sussen 53
Swinderen, Nicht van 81
Tamina. Rivier 24, 25
Tarragon 32
Tavannes 75
Taverna. Villa 32
Tell, Wilhelm. Zwitserse held 16, 22, 23
---- (zoontje, knaapje) 22
Tellschapel (Wilhelm Tell's Kapelle) 16
Tessin. Rivier 21
Tête Noir (Tete noire). Berg 57
Tête noire. Logement 57
Thorvaldsen, Karl Albert Bertel.
Beeldhouwer 29
Thun 8, 63, 64, 65, 70, 85
Logement Bellvue 64, 85
Thunermeer (lac de Thoune, lac de Thoun, Thuner-see, Thouner zee) 64, 65, 85
Pavillon 65
Tiepolo, Giambattista. Schilder 39
---, Giandomenico. Schilder 39
Tintoretto, Jacopo Robusti genaamd il. Schilder 39, 41
Tioscari, familie 42
Titi See (Titi-see) 12, 83
Titiaan, Tiziano Vecellio genaamd (Titien). Schilder 39, 42
Tomase. Rivier 21
Tortona 46
Tosa. Rivier 20
Tosa val (Waterval) 20
Tourtemagne. Waterval 84
Travers 85
Fête noir. Logement 85
Hôtel l'ours 85
Val de Travers 85
Trient. Rivier 57
Triëst 43
Trode Pezzali. Villa 30
Troje (Troyen) 44
Troyes 71
tuchthuis 61

- Tuilerieën (Tuilerien). Paleis 16
Turtman 84
Hôtel la Poste 84
Turijn(Turin) 84
Tusis 26, 84
Hôtel l'aigle d'or 84
Tustman 53
Tustman 53
Unter of Kleine Grindelwald-
Gletscher 67
Untersee. Dorp 65
Urner Boden (Urnerboden). Weide
23
Urner loch, het 17
Utrecht 7
Valdêche (Valdeche). Berg 21
Valdeche Alpen 21
Varenna 24, 29, 30, 31, 84
Hôtel Albergo Reale 29, 84
Vaud. Kanton 54
Velp 72, 81
Venetië (Venetie, Venedig) 8, 34,
38, 39, 40, 41, 43, 47, 50
Academie des Sorences 39
Arsenaal 40
À la Lune. Logement 38
Campanille, 4 kanten toren 38,
43
Campo San Vio 42
Canal Grande, groote kanaal
38, 39, 42
Dogenpaleis, Doge-Palais 39,
41
Kathedraal, Cathedrale, dom
38, 39
Kerk der Basfussios, Basfussers
39
Lido. Eiland 40, 43
Palazzo Pisani (Pizzani)
Moretta 42
Realto brug 40
Rozen cranz-Capel 41
San Marco, Cathedrale 40
San Macro plein, St Marcus
plaats, St Marcus plein,
Marcusplein 38, 39, 40, 42, 43
Santa Maria dei Gesuiti,
Jesuiten kerk 41
Santa Maria del Salute. Kerk
43
San Stefano. Kerk 42
San Zanipolo, Johannes &
Paulus kerk 41
Scuola di San Rocco,
Broederschap van St Roch 39
St Lazarus. klooster 40
St Salvator. kerk 40
Sus. Paleis 43
Tavers. Paleis 43
Theater 39
Werf 40
Verdi, Giuseppe. Componist 45
Verlorene Loch (Verlorene-loch), het
26, 84
vermichelli 28
Verona 8, 38, 45
Arena, Romeins amphitheatre
45
Graftombe der Scaligers 45
Veronese, Paolo (Paul). Schilder 42
Versailles. Paleistuin 78
Vesuvius. Vulkaan 31
Vevey (Vevay, Vevray) 61, 62, 62,
66, 85
Hôtel les trois Couronnes, Les 3
couronnes 62, 85
Via Mala (via-mala) 26, 84
Victoria. Koningin van Groot-
Brittannië en Ierland 60
Vierwoudstedenmeer (Lucerner zee,
Vierwaldstätter-meer,
Vierwaldstatter-see, meer, zee)
15, 16, 17, 68, 83
Villars, Claude Louis Hector hertog
van. Marechal 61
Ville Neuve 74
Visconti, familie (Visconti's) 35
----, N.N. 37
Visconti. Kasteel 35
Vogezen (Vogesen). Gebergte 11,
77, 80
Voghera 46, 84
Hotel Royale 84
volksfeest 42
Vollenhoven (Vollenhove), heer 81
----, familie 81
----, mevrouw 81
Voltaire, François Marie Arouet
genaamd. Schrijver 85
Voltaire, Chateau de 85
Wahl, Broeder 9, 10
Waldkirch 11
Wallenstadt 24, 83
Wallenstätter-see 83
Walliser dal 20
Wangen 72
Wasenn 83
Weggis 15, 83
Weisse bach. Rivier 69
Weissenburg 64
Weisenstein. Berg 85
Wenen (Weenen) 36, 46
Wengen 66
Wengenalp (Wenger Alp, Wengern-
alp). Berg 66, 67, 85
Wesen 83
Hotel à l'Epée 83
Westervoort 81
Wetterhorn. Berg 67
Wezem 23, 24
De Post. Herberg 23, 24
Wied, Prinsen van 9
Wilhelmie (Wilhelmi), heer 39, 44
Willem I. Koning der Nederlanden
29
Willem II. Stadhouder 40
Willem II. Boot 9
Witte Lütschine. Rivier 66
Wold 20
Wommis 64
Wijk (Wyck), Angelique van der 80
----, Caroline van der 81
----, familie van der 10, 80, 81
----, freules Van der 10
----, heer Van der
----, mevrouw Van der
Wijk bij Duurstede
(WykbyDuursteden) 82
Zähringen (Zahringen) 11
Zenegambie 52
Zevenaar 81
Zimme. Rivier 64
Zimmerthal 64
zoutmijnen (Salines) 54
Zug 8, 14, 83
Hôtel im Hirz 83
Zugersee (meer) 14
Zürich (Zurich) 8, 13, 14, 83
Hôtel du Lac 13, 83
Zürichersee (Zuricher Meer, meer,
lac, zee) 13, 14, 16
Zwarte Woud (Schwarzwald,
Schwartzwald) 11, 80
Zwegsimnen 64
Zwing Uri. Toren 23
Zwitserland 7, 8, 9, 10, 14, 21, 23,
24, 52, 54, 63, 64, 65, 71, 80,
82, 83
Basrelief 14
Zwitserse grenzen 60
Zwolle 7
Zwynskop. Delftse porseleinfabriek
79
Zwytz 83
Hôtel Hirsch 83
Zyrbach. Kastelein 19
---- (dochter) 19

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	Digitale uitgave 5.-
3	NAAR PARIJS Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7. ⁵⁰
4	LIEVE NAATJE Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8. ⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8. ⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7. ⁵⁰
9	BANKROET De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17. ⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN... De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijenhuisen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR Hendrick Jordens in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	11.-
15	EEN HELE COURANT De correspondentie van de familie Bangeman 1804 - 1881	11.-
16	REISEBOEK Vijftien reisverslagen van de jonge graaf van Rechteren Limpurg 1804 - 1813	Digitale uitgave 5.-
17	DE GEWIGTIGSTE GEBEURTENISSEN Het studentendagboek van Adolph F.L. graaf van Rechteren Limpurg 1814-1817	12.-
18	OVER GROTE KEIEN NAAR PARIJS De huwelijksreis van graaf van Rechteren Limpurg 1824	7.-
19	LIEVE PAPA! Brieven van W.B. Blijdenstein, bankier te Londen aan B.W. Blijdenstein, bankier te Amsterdam 1895-1907	Digitale uitgave 5.-
20	AANGENAME RENCONTRES Drie reishervattingen aan de Rijn 1821, 1840 en 1865	8.-
21	PERROKIETEN EN PAPAGAYEN, PAPAÏJERS EN PISANGS Een reis om de wereld 1824 - 1826	7.-
22	SCHOUWSPLEN Een reis naar de Middellandse Zee 1834	8.-
23	HET ANKER WORDT GELIGT Brieven vanuit de hele wereld van J.C. baron van Haersolte 1824 - 1834	Digitale uitgave 5.-
24	HERINNERINGEN AAN DUITSLAND Harzgebergte 1856, Taunusgebergte 1872, Baden-Baden 1902	9.-
25	EN ROUTE Drie reisjournalen van Rudolphina gravin van Rechteren 1827, 1836 en 1838	9. ⁵⁰
26	EER EN LUISTER Het proces om de havezate Haerst 1786 - 1803	9. ⁵⁰
27	TAL VAN BERGEN EN BOSSCHEN Een reis naar Saksen, Bohemen en het Thüringerwoud 1876	8.-
28	GEFNUIKTE AMBITIES Geen geld en eer voor onwettigen 1834-1900	10.-
29	EEN WAARLYK PRACHTIG LANDSCHAP Een reis door Graubünden en Glarus 1875	8.-
30	AFGEZEIJLD Een commissie naar Staats-Vlaanderen 1783	7.-
31	ONBESCHRYFELYK GROOTSCH Een wandeling door Zwitserland 1869	Digitale uitgave 5.-
32	WILDROMANTISCH Een tocht door Beieren, Tirol en Oostenrijk 1878	Digitale uitgave 5.-
33	EEN ALLERDROEVIGST TREURTONEEL Een mislukte reis naar Noord-Amerika 1783	7.-
34	EEN ONAFHANGELIJK WIJS EN ALMAGTIG WESEN De geloofsbelijdenis van Margaretha Isabella van Ittersum tot Relae 1801	Digitale uitgave 5.-

35	TOT LOSSER GEKOMEN	Het notitieboek van Aleida Leurink 1698-1754	Digitale uitgave	5.-
36	'T IS EENE TOOVERWERELD	Een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Wenen en een tocht in Salzkammergut door Mattheus van Delden 1873		8.-
37	EEN AANBLIK EENIG IN ZYN SOORT	Mattheus van Delden in Tirol en in het noorden van Italië 1868		10.-
38	s'LANDS WIJZE, s'LANDS EER	Beschrijving van Londen, Wight en Noord-Wales door Mattheus van Delden 1879		9.-
39	REIJSJES NA MUNSTERLAND	Floris Willem Sloet tot Warmelo, 1776; Hendricus Octavius Feith, 1814 en 1817; Adrien Jean Elisa van Bevervoorden, 1834		9. ⁵⁰
40	ONGEMEENE LIEFDE EN GENEAGENTHEYT	Hendrik Berents' journaal van zijn reis naar de Doopsgezinde Broeders in Pruisen, 1719	Digitale uitgave	5.-
41	THEE DRINKEN	Het dagboek van Steven van Delden en Aleida Catharina Houck, 1812-1824	Digitale uitgave	5.-
42	REIZEN VOOR GENOEGEN	Een reisje van Aleida van Delden door België en langs de Rijn, 1856, en van Mattheus van Delden door België, 1863	Digitale uitgave	5.-
43	DEN TOESTAND DER BOSSCHEN	Een studiereis van J.H.G. Jordens door Duitsland ten behoeve van de bosbouw in Oost-Indië. 1854-1855	Digitale uitgave	5.-
44	VERDER! IMMER VERDER!	Een bezoek van Mattheus van Delden aan het kleine eiland Helgoland. 1877	Digitale uitgave	5.-
45	GEGROET	Gedichten van Hermannus Gerhardus Gregorius Overbeek. 1880	Digitale uitgave	5.-
46	DICHT-LUIJM	Een verzameling van mengeldichten door Willem de Lille. 1774-1781	Digitale uitgave	5.-
47	DE NIEUWE WERELD	Een vakantiereis van Willem van Haersolte naar Noord-Amerika. 1904	Digitale uitgave	5.-
48	MIJN' LIER	De gedichten van Hendrik Gerhard Kronenberg. 1797-1819	Digitale uitgave	5.-
49	GETROUWE AANKLEVERS VAN 'T HOOGVORSTELYK HUIS	Brieven van A. Rotterdam, perdikant te Zuilen en Steenwijk aan J. Royer, hofpredikant van stadhouder Willem V. 1752-1780	Digitale uitgave	5.-
50	EEN SIERAAD VAN ZYN GESLACHT	Levensbeschrijvingen van en over Frederik Alexander Sippo Arnold baron van Ittersum. 1869	Digitale uitgave	5.-
51	VEIL VOOR HET VADERLAND	Brieven van zes zonen aan hun moeder de douairière Van Ittersum-van der Merwede. 1830-1834	Digitale uitgave	5.-
52	SOUVENIR	Het album amicorum van Flore Sloet tot Warmelo. 1804-1819	Digitale uitgave	5.-
53	HET FEU SACRÉ VOOR REIZEN	Brieven van John Blijdenstein uit Oost-Indië. 1897-1900	Digitale uitgave	5.-
54	HERINNERING AAN DIE GELUKKIGE DAGEN	Twee reizen langs de Rijn door Johannes Gerardus Julianus baron van Ittersum in 1835 en 1842	Digitale uitgave	5.-
55	JOURNAAL VAN EENE DUITSCHE REIS	Verslag van een reis langs de Rijn van de familie Mollerus en J.G.J. baron van Ittersum door juffrouw Braber. 1838	Digitale uitgave	5.-
56	GEZELLIGJES MET HUN TWEETJES ALLEEN	De huwelijksreis van Daniël Jacob Rudolph en Catharina Wijncanda van Hasselt naar het Rijnland. 1891	Digitale uitgave	5.-

57 O SCHOONE TYD !

Derk Wicherlink beklimt en illustreert de bergen
in Zwitserland, Frankrijk en Italië. 1882 - 1884

Digitale uitgave 5.-

58 HEERLYKE HERINNERINGEN

Een journaal van Johannes Gerardus Julianus van Ittersum
van een reis naar Zwitserland en Noord-Italië. 1845

Digitale uitgave 5.-

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE

T 0578 614388 M jcstreng@planet.nl W strenghansenpublicaties.nl